

KOSSUTH LAJOS SZABADCSAPATÁNAK SZERVEZÉSE ERDÉLYBEN 1848-BAN

Bevezetés

1848. augusztus 17-én, a Kossuth Lajos pénzügyminiszter lakásán tartott minisztertanács ülésen döntés született arról, hogy Kossuth enged a hadsereg-szervezési vitában, cserébe viszont megkapja a szabadcsapatok szervezésének jogát.¹ Az ügy immáron június közepe óta húzódott: Szalay László pénzügyminisztériumi titkár június 18-án kereste meg először az ötlettel Kossuthot, majd az ő utasítására 25-én Mészáros Lázár hadügyminisztert, aki azonban elutasítóan reagált. Szalay ezt július 15-én levélben panaszkolta fel Kossuthnak, aki aznap kelt válaszában támogatásáról biztosította Szalayt, majd Batthyány Lajosnak is írt, s a miniszterelnök támogatását kérte.² A dolog ezzel egy időre elaludt, s csak augusztus közepén, a katonaiállítási törvényjavaslat kapcsán került ismét előtérbe. Urbán Aladár joggal feltételezi, hogy Batthyány és Mészáros azért adta áldását Kossuth ötletére, mert cserébe Kossuth ígéretet tett, hogy a törvénycikk vitájában nem a teljesen „magyar lábra” állított hadsereg, hanem a hadsereg fokozatos „magyarosítása” mellett foglal állást. Mással aligha magyarázható, hogy a Mészárosról augusztus 15-én még indulatosan nyilatkozó Kossuth két nap múlva, 17-én miért írt konciliáns hangvételű levelet Mészárosnak a Szalay és Berzenczey által felállítandó szabadcsapatok ügyében. Ebben hivatkozott arra, hogy az ügyben miniszterelnöki felhatalmazással jár el.³ Kossuth két hívének adott ki seregszervezési megbízást: Szalay Lászlónak az anyaországban és Berzenczey László marosvásárhelyi képviselőnek Erdélyben, szűkebb értelemben a Székelyföldön. (Berzenczey augusztus 2. óta a Délvidékre tervezett erdélyi székely telepítés kormánybiztosa volt.)

Felmerülhet kérdés: mi készítette a magyar kormányt egy új hadszervezeti forma meghonosítására? Az önkéntes vagy szabadcsapatok létrehozásának voltak mind katonai, mind közjogi és napi politikai indítékai. A horvát és szerb veszély miatt a kormánynak egyre inkább szüksége volt a gyorsan megszervezhető és alkalmazható alakulatokra. Az ilyen csapatok közjogi szempontból a magyar kormány illetékességi körébe tartoztak, nem igényeltek uralkodói jóváhagyást. Kossuth számára a két szabadcsapat olyan fegyveres erőt is jelenthetett, amely megakadályozhatta a számára kedvezőtlen belpolitikai fordulatot. Az ilyen típusú alakulatok létrehozásának általában két jellemzője volt: az egyik az önkéntesség, a másik pedig az, hogy szervezésük egyéni és eseti megbízáson alapult. Az 1848-ban létrejött szabadcsapatok – ellentétben az 1849-ben alakultakkal⁴ –

¹ Urbán 1988. 643. o.

² Urbán 1988. 641–642. o. Szalay és Kossuth leveleit lásd: KLÖM XII. 445–447. o.

³ Urbán 1988. 642. o. A levelet lásd: KLÖM XII. 733–734. o.

⁴ Az 1849-ben alakított szabadcsapatokat Kossuth 1848. december 16-án kiadott rendelete hívta életre. Ezek az alakulatok nem tartoztak a rendes katonaság körébe, hanem a polgári kormányzat felügyelete alatt álltak. Felszerelésükről maguknak kellett gondoskodniuk, illetményüket a zsákmányból nyerték, de az elfogott fegyverekért és hadifoglyokért külön pénzt kaptak. Tiszteiket a megyei vezetők nevezték ki. Többségük 1849.

reguláris csapatok feladatait látták el, többségüket át is szervezték honvédszászlóaljakká, vagy huszárezredeké, így a szabadságharc végéig léteztek.⁵

E rövid terminológiai kitérő után néhány lényeges szempontra kívánjuk felhívni a figyelmet. Berzenczey László Kossuth 1848. augusztus 17-én kelt rendelete alapján egy olyan szabadcsapat alakítására kapott megbízást, amely egy huszárezredből, egy gyalogos zászlóaljból, tüzérségből és egy kisebb műszaki egységből épült volna fel.⁶ Az újdonsült kormánybiztos azonban ekkor még nem tartózkodott Erdélyben, csak augusztus 24-én érkezett meg Kolozsvárra.⁷

Ebben az időszakban azonban már több önkéntes alakulat szervezése is folyt az országrészben. Június elejétől kezdődött meg a magyar kormány által felállítani szándékozott négy honvédszászlóalj szervezése.⁸ Ami pedig számunkra sokkal lényegesebb: július 11-től, gr. Mikes Kelemen⁹ és gr. Bethlen Gergely¹⁰ felszólítására és egyéni kezdeményezésére egy önkéntes lovascsapat szervezése is, amelynek székhelyéül a szervezők Kolozsvárt választották.¹¹ Alakulatuk – ellentétben a honvédszászlóaljakkal, amelyekbe a belépők négyévi szolgálatot vállaltak – csak a háború végére jött létre;¹² a belépőknek az egyenruházatukról, lovaikról és azok felszereléséről maguknak kellett gondoskodni.¹³ Noha Mikes és Bethlen csapatát szeptemberben a Hadügyminisztérium a Berzenczey által felállítani kívánt szabadcsapat szervezeti keretei közé osztotta, ez a gyakorlatban alig érvényesült. A kolozsvári osztályt az általunk tárgyalt időszakban mindvégig az alapítók irányították, Berzenczeynek csak a székelyföldi szervezésre volt befolyása. Ez 1848 szeptemberében majd konfliktusokhoz fog vezetni. A két szervezet gyakorlati egységsülését nagyban gátolta, hogy a székelyföldi tábor szétverése után Berzenczey lovasai Háromszékre, míg a kolozsváriak a Partiumba szorultak vissza. Az alakulat vezetési problémája azonban egyrészt Mikes ezredesi kinevezésével, másrészt Berzenczey elmenekülésével elméletben legalább megoldódott (október–november hónapokban).

A Kossuth által augusztus 17-én kibocsátott rendelet céljaiból tehát csak a huszárezred valósult meg, de az is csak 1849-ben. Ezeket a lovasokat először Kossuth-huszá-

május-júniusára fel is oszlott. *Hermann* 1999. 10–14. o. és 74. o.

⁵ *Hermann* 1999. 10–11. o.

⁶ Berzenczey kinevezésére lásd: KLÖM XII. 735. o. A rendeletet ismerteti: *Pesti Hírlap*, 142. sz.; *Urbán* 1988. 644. o.; *Szöcs* 1972. 170. o.; *Egyed* 1994. 852–853. o.

⁷ *Urbán* 1988. 645. o.

⁸ *Sili* 2004.

⁹ Mikes Kelemen (1820–1849) Középbirtokos, főnemesi származású. Kilépett hadnagy (4. huszárezred), majd gazdálkodó. 1848. július végétől a Kossuth, majd a későbbi Mátyás huszárezred szervezője, majd parancsnoka Kolozsváron. November 1-jétől ezredes. Nagyszeben ostrománál halt hősi halált. *Bona* 2000. 517–518. o.

¹⁰ Bethlen Gergely (1810–1867) középbirtokos, főnemesi származású. A Mátyás huszárezred egyik szervezője. Itt lesz őrnagy és osztályparancsnok. *Bona* 2000. 247. o.

¹¹ A felhívást közli: *Kolozsvári Híradó*, 26. sz. 1848. július 14. A szabadcsapatok Erdélyben történő szervezését Wesselényi Miklós br. is szorgalmazta Vay királyi előtt. Documente privind Revoluția de la 1848. în Țările Române. Vol. VIII. 26–30 Iunie 1848. București, 2007. 152. o. Köröstopa, 1848. június 29.

¹² Az alakulás időszakában még csak a délvidéki, a szerb határőrök ellen folytatott háborúra gondoltak.

¹³ Dobay ezredes egy augusztus 10-én kelt levelében így fogalmazott: a Mikes és Bethlen csapatához hasonló „önkéntes gyalogság még nem létesült.” Ezzel maga is érzékelteti a honvédség és az egyéni kezdeményezésre alakult önkéntes csapatok közötti különbséget. ONHT 2719/Nő. – Egy másik levelében így nevezi az alakulatot: „Háború idejére alakuló önkéntes lovaság” ONHT 2956/Nő. Vö.: 3144/Nő.

roknak, vagy lovagoknak, majd Hunyadi-, végül Mátyás-huszároknak nevezték. A köznyelvben azonban mindvégig megmaradt a Kossuth-huszárok elnevezés, annak ellenére, hogy az alakulat hivatalos neve 15. (Mátyás) huszárezred volt.¹⁴

Jelen tanulmányunkban a kolozsvári osztály történetét 1848. november 16-ig, a város feladásáig, míg a székelyföldi osztályokét a marosvásárhelyi ütközetig (1848. november 5.) kívánjuk felvázolni. Mindkét esemény mérőföldkövet jelentett, hiszen a magyar ellen-támadás kibontakozása, illetve Háromszék önvédelmi harca a szabadságharc erdélyi hadtörténetének újabb szakaszát képezték. A politikatörténeti eseményeket, illetve azok összefüggéseit csak annyiban kívánjuk bemutatni, amennyiben azok a témakör megértéséhez feltétlenül szükségesek.

A 15. (Mátyás) huszárezred történetéről még a XIX. században megjelent néhány kortárs visszaemlékezés, amelyek az alakulat történetének részleges feldolgozását kísérelték meg. Jakab Elek¹⁵ egykori kincstári tisztségviselő, aki maga is az ezred tisztjeként szolgált a kolozsvári Magyar Polgár hasábjain számos eredeti dokumentumot tett közé a csapattest történetéről.¹⁶ Az 1880-ban megjelent könyvében pedig a saját élményeit elevenítette fel, beleágyazva azokat a történeti események sorozatába. Munkájának érdeme, hogy használta az erdélyi főkormányzóság levéltárában őrzött iratokat, és a korabeli sajtót.¹⁷ Szintén a század végén jelent meg Dercsényi Kálmánnak,¹⁸ a Kossuth vezette pénzügyminisztérium egykori hivatalnokának visszaemlékezése az eseményekről,¹⁹ majd a XX. század végén Szalay Elek²⁰ és Imreh Sándor egykori Mátyás-huszároknak eddig kéziratban lévő memoárjai.²¹ Az utóbbi három szerző többnyire személyes emlékeit mutatta be, amelyek az eltelt időtartam miatt nem voltak mentesek a tárgyi tévedésektől, ráadásul 1848-ban csak a kolozsvári osztály történetéhez nyújtanak támpontot. Jakab Elek ugyan részt vett a székely tábor harcaiban, azonban művében az eseményekről rendkívül szűkszavúan ír. Az egykori Mátyás-huszárok közül még Koós Ferenc és Székely Gergely szentelt önálló fejezetet visszaemlékezésében az alakulatban eltöltött időszaknak.²² E tekintetben csak K. Horváth Ignác visszaemlékezésére támaszkodhattunk, mely először 1869-ben, a kolozsvári Magyar Polgár Naptárában jelent meg kivonatossan, teljes közlésére azonban csak 2003-ban került sor.²³

A XIX. és XX. században megjelent megye- és helytörténeti feldolgozások sok tény-nyel és adattal járultak hozzá ismereteink kibővítéséhez, számos olyan forrást is felhasználva, amelyek napjainkban már nehezen hozzáférhetők.²⁴ A kortárs történettudományban csak Egyed Ákos foglalkozott a kérdéssel, rövid összefoglalást adva Berzenczey

¹⁴ Moldovan 2007. 186. o.

¹⁵ Életrajza: Bona 1988. 282. o.

¹⁶ Magyar Polgár, 1872. és 1882. évfolyamok.

¹⁷ Jakab 1880.

¹⁸ Életrajza: Bona 1998–1999. I. k. 306. o.

¹⁹ Dercsényi 1896.

²⁰ Életrajza: Bona 1998–1999. III. k. 226. o.

²¹ Szalay 1993.; Imreh 2003.

²² Koós 1890.; Székely 1893.

²³ K. Horváth 2003.

²⁴ Szilágyi 1898.; Kádár 1890.; Nagy 1896.; Egyed 1979.

szervezési munkájáról.²⁵ Elmondhatjuk, hogy hasonlóan más alakulatokhoz, ezen csapat-test szervezésének és történetének kérdései még rengeteg feltárni valót hagynak a történészek számára.

*A magyar kormányzat és az erdélyi főhadparancsnokság viszonya
1848 tavaszától októberig*

Az 1848. évi polgári átalakulás, valamint Magyarország és Erdély uniójának gyakorlati megvalósulása egy több mint 150 éves hatalom gyakorlási rendszert rendített meg alapjaiban. 1848. május végéig²⁶ a politikai hatalmat a Kolozsváron székelő Erdélyi Főkormánysház (Gubernium), míg a katonait a nagyszebeni székhelyű, közvetlenül a bécsi Udvari Haditanács, majd a cs. kir. hadügyminisztérium alárendeltségébe tartozó erdélyi főhadparancsnokság (General Commando) gyakorolta. A főkormánysház legfeljebb a nagyfejedelemség területén állomásozó császári-királyi alakulatok ellátásában, valamint a katonai és polgári intézmények közötti kapcsolattartásban játszottak szerepet.

1848 júniusában az alábbi soralakulatok állomásoztak Erdélyben:

Gyalogság:

- 31. Leiningen sorgyalozezred egy zászlóalja,
- Uracca gránátos zászlóalj,
- 41. Sivkovich sorgyalozezred egy zászlóalja,
- 51. Károly Ferdinánd sorgyalozezred egy zászlóalja,
- 62. Turszky sorgyalozezred egy zászlóalja,
- 63. Bianchi sorgyalozezred két zászlóalja,
- a két román határőrezred (16–17.) egyenként két-két zászlóaljjal,
- a két székely határőrezred (14–15.) egyenként két-két zászlóaljjal.

Lovasság:

- 5. Savoyai Eugen dragonyosezred 6 százada,
- 3. Ferdinánd Miksa könnyűlovas-ezred 8 százada (svalizserek),²⁷
- A 11. (székely) huszárezred 8 százada.

Tábori tüzérség:

- 2 db 6 fontos és egy 3 fontos üteg, összesen 18 ágyú.²⁸

A fentiekben felsorolt alakulatok többsége idegen (osztrák, cseh, morva, lengyel, ukrán és legfőképpen román) kiegészítésű volt. A 31., 51. és a 62. sorgyalozezredek azonban jelentős magyar sorállománnyal is rendelkeztek, amelyeknek többsége 1848 nyarán és őszén átváltott a honvédséghez, jelentősen csökkentve zászlóaljaik harci értékét.²⁹

²⁵ Egyed 1997. I. k. 180–184. o.

²⁶ 1848. május 25-én az uralkodó a nádor hatáskörét kiterjesztette Erdélyre is. Urbán 1986. 288. o. – 1848. május 31-én pedig az erdélyi országgyűlés is elfogadta az uniót, amely rövidesen királyi szentesítést is nyert. Kővári 1861. 42–47. o.

²⁷ Az alakulatot Max-svalizsereknek is nevezték.

²⁸ Heydte 1863. I. k. 109. o.; Kovács 1979. 21–22. o.

²⁹ Trócsányi 1956. 421. és 434. o.; Heydte 1863. I. k. 80. és 109. o.

A másik fontos szempont, hogy az alakulatok feltöltöttsége rendkívül alacsony volt. Az alábbi állomány kimutatás 1848 augusztusában készült, szemléltetve az egyes csapat-testek rendszeresített és tényleges állományát:³⁰

<i>Az alakulat neve</i>	<i>Rendszeresített állomány</i>	<i>Tényleges állomány</i>	<i>Feltöltetlen állomány</i>
Uracca gránátos zászlóalj	546	446	100
31. Leiningen sorgyalogezred	715	543	172
41. Sivkovich sorgyalogezred	1336	1003	333
51. Károly Ferdinánd sorgyalogezred	2591	2134	457
62. Turszky sorgyalogezred	451	347	104
55. Bianchi sorgyalogezred	3045	2055	990
14. székely határőrezred	2255	1055	1200
14. székely határőrezred	2266	1235	1031
16. román határőrezred	2266	1685	581
17. román határőrezred	2290	976	1314
3. Ferdinánd Miksa főherceg könnyűlovas-ezred	2035 fő, 4306 ló ³¹	1196 fő, 1156 ló	839 fő
5. Savoyai Eugen herceg dragonyosezred	1419 fő, 907 ló	845 fő, 852 ló	574 fő, 55 ló
11. Székely huszárezred	1569 fő, 935 ló	1269 fő, 716 ló	300 fő, 219 ló
A 2. Hannover huszárezred depóját biztosító állomány ³²	70 fő, 58 ló	37 fő, 36 ló	33 fő, 22 ló

Az alacsony létszámoknak az is magyarázata, hogy a tartomány tulajdonképpen „béke helyőrségnek” számított, mivel földjén a török elleni háborúk lezárta után hadműveletek nem folytak.

Erdélyben több kisebb erődítmény is létezett (Marosvásárhely, Déva, Fogaras stb.), de komolyabb jelentősége csak a gyulafehérvárnak volt, amely egyben az erdélyi csapatok arzenálja is volt.

Etnikailag tisztán magyar kiegészítésű csak a 14. (I. székely) és a 15. (II. székely) határőr gyalogezredek állományai voltak. Az előbbinek Csík, az utóbbinak Háromszék volt a működési és kiegészítési területe. A túlnépesedett Háromszék határőr lakossága feltétlenül szabadulni kívánt az egész életen áttartó katonai szolgálattól, amely az alapvető szabadságjogokban is erősen korlátozta az egyéneket. Így nem volt meglepő, hogy 1848. április 26–27-én az erdélyi vármegyékben kivezényelt négy század székely határőr meg-

³⁰ HL 1848–1849. 1/492. Puchner altábornagy létszámkimutatása. Az egyes ezredek rendszeresített állományai közötti különbségnek a magyarázata, hogy éppen hány zászlóaljuk állomásozott Erdélyben.

³¹ Az utóbbi számot erős túlzásnak tartjuk, mert messze felette van a rendszeresített létszámnak.

³² A 2. Hannover huszárezred állománya erdélyi volt, raktárhézagok pedig Zilahon. és Kolozson. *Kedves* 1992. 52. o.

tagadta az útnak indulást, mert elterjedt azon hiedelem, hogy az olasz hadszíntérre kerülnek. Egyben megakadályozták, hogy Háromszékből 1700 db puskát kivigyenek javítás céljaira.³³ A századok visszatértek falvaikba, a fegyvereket pedig visszavitték Sepsi-szentgyörgyre. A székely határőrség bomlásának jelei aggodalommal töltötték el a Gubernium vezetését, amelyhez hozzájárult br. Anton Puchner altábornagy, főhadparancsnok tiltakozása. A félelem, hogy a vármegyékben jelentkező parasztmozgalmak letörésére és a határőrizetre nem lesz megfelelő erő, cselekvésre készítette a főkormány-széket. Küldötteik által elérték a kiindulást és a fegyverek kiszolgáltatását.³⁴ Ezzel szemben Csíkban, ahol a legelő és erdő közbirtokok mértéke nagyobb volt, a határőri adómentesség sok esetben csábító volt, így számos esetben ellenállást fejtettek ki a határőrezredek polgárosítása ellen, amelyet még a többségében idegen származású tisztek is szítottak.³⁵

A székelység egyik legnagyobb sérelmének számító határőri intézmény megszüntetését, vagy legalább átalakítását 1848-ban gyakorlatilag nem sikerült megoldani. Az erdélyi országgyűlés által elfogadott III. tc. (a nemzeti fegyveres erőről) a székely határőrséget ugyan nemzetőrséggé nyilvánította,³⁶ ennek szentesítését az uralkodó azonban elutasította.³⁷ Így egyelőre maradt minden a régiben. Bár 1848 szeptemberében a magyar országgyűlés – Berde Mózes háromszéki képviselő³⁸ javaslatára – eltörölte az erdélyi határőrség intézményét, a határozat (a magyar fél szerencséjére) már túl későn jött ahhoz, hogy a polgárháború szélére sodródott országrészben bármit is befolyásoljon.³⁹

A 11. Székely határőr huszárezred ezredesi és alezredesi osztályai Háromszéken, az 1. őrnagyi Csíkban és Gyergyóban, míg a 2. őrnagyi osztály Aranyosszékben és a vármegyékben állomásozott. A 2. őrnagyi osztály 1. századának székhelye az aranyosszéki Bágyon volt, a század állománya – egy szakasz kivételével (hidas) – székelyekből állt. A 2. század és az osztályparancsnokság központja Tövisen volt, szakaszaik pedig Alsó-Fehér, Torda és Hunyad vármegyékben voltak elhelyezve, túlnyomórészt román állománnyal.⁴⁰ Az alakulat egysége 1848 októberében megbomlott, mert a 2. század katonái élükön Szuini Pál főszázadossal nem voltak hajlandók Nagyenyedre vonulni és a román felkelők ellen harcolni. Ezután Pócsa János⁴¹ őrnagy, osztályparancsnok magához véve az osztály lobogóját 18 huszárral Nagyenyedre vonult. Szuini huszárait később két századdá egészítik ki, és ezen osztály mindvégig az osztrák hadtest kötelékében harcolt.⁴²

³³ Urbán 1980. 406. o.

³⁴ Miskolczy 1988. 1353. o.

³⁵ A témáról bővebben: Egyed 1979. 13. o. és 16. o.; Egyed 1998. I. k. 21. o. A csíkszékiek hangulatáról: Br. Kemény Dénes levele István főherceg nádorhoz. Kolozsvár, 1848. május 25. In: Urbán 1999. I. k. 518. o.

³⁶ Wesselényi Miklós korábbi javaslatára. Urbán 1980. 406. o. – A román határőrségről a törvényekben nem intézkedtek.

³⁷ Miskolczy 1988. 1371. o. A bécsi konzervatív politikusok szerették volna elérni, hogy az Uniót elfogadó erdélyi törvények szentesítésének egyik feltétele az legyen, hogy a határőrezredek maradjanak az osztrák hadügyminisztérium hatáskörében. Ezt azonban az Innsbruckban tartózkodó Batthyány kivédte. Uo. 1377. o.

³⁸ Berde Mózes a háromszéki határőri rend követe, majd országgyűlési képviselője volt 1848-ban.

³⁹ Miskolczy 1988. 1396. o.

⁴⁰ Treuenfest 1878. 327. o.; TL 1848–49. 1892/1. és 1895/2.; Kedves Gyula: A székely-huszárok Magyarországon. In: Székely határőrök, 95–144. o.

⁴¹ Életrajza: Bona 2000. 743. o.

⁴² Treuenfest 1878. 328. o. A későbbiek folyamán a magyar és az osztrák oldalon harcoló huszárok szembe

További problémát jelentett, hogy a katonai parancsnokok többsége az uralkodó iránti feltétlen hűség és a birodalmi egység szellemében nevelkedett, és eleve rossz szemmel nézték a magyar önállósodási törekvéseket. Noha az erdélyi főhadparancsnokságot az uralkodó június 10-én külön rendeletben is utasította a magyar minisztérium intézkedéseinek teljesítésére,⁴³ a katonai hatóságok együttműködési szándéka kétséges volt. Ennek első megnyilvánulása május végén történt, amikor a magyar kormány a szerb veszély miatt Szeged körül katonai tábort kívánt létrehozni, és ehhez a sorkatonaság felét is ki akarta hozni Erdélyből. Br. Anton Puchner altábornagy, mint erdélyi főhadparancsnok a kérést május 28-án kereken elutasította. A június 6-án tartott minisztertanácsi ülésen a kormány a következő határozatot hozta: „Parancsolja egyszersmind meg a nádor mint a királynak mármost Erdélyre nézve is teljhatalmú helytartója báró Puchner főhadikormányzónak, hogy jövődre nézve minden katonai rendelkezésekre nézve a magyar hadügyi minisztertől függ – a fennírtott körülmények miatt pedig az egész Erdélyben létező katonaság felét Magyarországra tüstént küldje ki.”⁴⁴

A ügy előzménye az volt, hogy május 19-én Batthyány miniszterelnök szózatot intézett a székely székekhez és ezredekhez, amelyben önkéntes zászlóaljak alakítására és a Szegeden alakuló táborhoz való csatlakozásra szólította fel őket. A mozgósítás elősegítésére pedig egy háromtagú küldöttséget menesztett Erdélybe, pontosabban Székelyföldre. Lépését azonban sem az erdélyi főkormányzósékkal, sem a bécsi kormánysszervekkel nem egyeztetette, kiváltva azok gyanakvását és neheztelését. Ellenezte a székely alakulatok kimozdítását a kormány legbiztosabb támaszának számító erdélyi liberális nemesség is, mert félt, hogy a parasztmozgalmakkal szemben nem marad megbízható fegyveres erő. Végül kompromisszum született: a román és székely gyalogezredek egy-egy zászlóalja és a 11. huszárezred alezredesi osztálya fog a délvidéki táborba vonulni.⁴⁵ Az orládi székhelyű román határőrzászlóalj felkészítése azonban szeptemberig elhúzódott, ezután pedig a megváltozott politikai helyzet miatt nem vonult a szerbek ellen.⁴⁶ A naszódi ezred zászlóalja ugyan kiindult, de a magyar kormányzat számára ebben sem volt sok köszönet. Mind a magyar alkotmányra és V. Ferdinánd királyra való eskü letételét, mind a szerb felkelők és határőrök elleni harcot megtagadták.⁴⁷ A háromszéki zászlóalj és a huszár osztály 1848 novemberében az erdélyi hadsereg kötelékébe került, míg a csíki zászlóalj csak 1849 elején, a piski ütközet előtt csatlakozott József Bem altábornagy seregéhez.

1848. március végén és április elején az anyaországi példák felbuzdulva az erdélyi vármegyékben és városokban is megkezdődött a nemzetőrségek alakulása. Ezen szerveződések a Gubernium felügyelte, és a magyarországi követelményeket, vagyis a vonat-

is kerültek egymással. A tövisi eseményekre lásd: *Szilágyi* 1898. 109. o. és *Vay* 1758. sz. A Nagyenyeden tartózkodó gr. Bethlen Gergely százados szerint Szuini százados és Gräf főhadnagy a főhadparancsnokság rendeltére, de Pócsa őrnagy utasításának ellenére vonultak Tövisről 29 huszárral Gyulafehérvárra.

⁴³ *Pap* 1868. 183–184. o.

⁴⁴ Az 1848–1849. évi minisztertanácsi jegyzőkönyvek. Szerk. és bevezető tanulmányt írta: *F. Kiss Erzsébet*. (A Magyar Országos Levéltár Kiadványai. II. Forráskiadványok. 15.) Budapest, 1989. 54. o.

⁴⁵ A téma alapos feldolgozása: *Urbán* 1980. 405–420. o. és a Székely határőrök című kötet tanulmányai.

⁴⁶ *Miskolczy* 1988. 139. o.

⁴⁷ A naszódi román zászlóalj állásfoglalására: *Kővári* 1861. 70. o.; *Urbán* 1999. 951., 1031., 1042. o. A zászlóalj lefegyverzéséről: KLÖM XIII. 430. o. A zászlóalj magyarországi tevékenységéről összefoglalóan lásd: *Spira György*: Kossuth és a Vág mellékéről hazaérni próbáló grancsárok 1848 őszén. *Korunk*, 2002. 4. sz. 103–115. o.

kozó jogszabályok előírásait próbálta meg alkalmazni.⁴⁸ A magyar kormány a kezdetektől fogva támogatta a főkormánysszék törekvését.⁴⁹ Összességében elmondhatjuk, hogy szervezés a szabad királyi, illetve a nemesi⁵⁰ és bányavárosok többségében kedvező visszhangra talált, ugyanakkor a román többségű vármegyékben elsősorban a magyar birtokosok és tisztségviselők voltak érdekeltek a nemzetőrségek létrehozásában. A egyes lakosságú városok többségében kezdetekben a különböző nemzetiségű polgárok még közösen alakítottak nemzetőr csapatokat, amelyek általában a nyár folyamán kettészakadtak. A székely székek közül Csíkban és Háromszékben nagyban nehezítette a szervezést a határőrtisztek ellenállása, akik félték alakulataik felbomlásától.⁵¹ Maros- és Udvarhelyszékben pedig az összeírást megtagadók ellen rögtönítélő bíraskodást vezettek be.⁵² Júniustól az erdélyi nemzetőrségek felügyeletét átvette a magyar kormány, pontosabban annak teljhatalmú képviselője, br. Vay Miklós királyi biztos. Az egyes települések felfegyverzése vagy a gyulafehérvári raktárból kiutalt, többnyire selejt kovás puskákkal, vagy egyéni beszerzések útján történt. Egy augusztus eleji kimutatás szerint a megyékben és városokban 8269, a székely székekben 27 732, a szász székekben 180 magyar nemzetőr volt. A fő gond az volt, hogy kevés lőfegyver állt rendelkezésre. Az alakulatok kiképzését kiszolgált, vagy aktív tisztek és altisztek végezték. A legjobban felszerelt és kiképzett az 1400 fős kolozsvári nemzetőrség volt, melynek lovas és vadászszázada is volt.⁵³

A szász nemzetőrségek a magyarokéval együtt jöttek létre, azonban különállásukat mindvégig megőrizték, többnyire – a vezetők elvárásainak megfelelően – a szász egyetem fegyveres milíciái maradtak. Áprilistól a székek többsége engedélyezte a királyföldi románok belépését is a települések nemzetőrségeibe, biztosítva ezzel a két nemzet között létrejött szövetséget a magyarok ellenében.⁵⁴

A románok által a külön nemzetőrség igénye az I., 1848. áprilisi balázsfalvi gyűlésen fogalmazódott meg. Nemzetőrségeiket a szászokhoz hasonlóan az osztrák kormány alá akarták rendelni, román vezényleti nyelvvel és román származású tisztekkel. A vegyes lakosságú városok többségében (Vízakna, Zalatna stb.) a románok külön nemzetőrséget alakítottak. Az igazi katonai szerveződésük azonban csak a III. balázsfalvi gyűlés után indult meg. (1848. szeptember közepe.)⁵⁵

Noha a magyar nemzetőrségek létszáma nem volt elenyésző, a nemzetőri erőket csak bizonyos korlátok között lehetett alkalmazni. Bár a megyei nemzetőrségek az ősszel többször is sikeresen szálltak szembe a román felkelőkkel,⁵⁶ a császári soralakulatokkal szemben esélytelenek voltak. A nemzetőrség – hasonlóan a magyarországi tapasztalatokhoz – tartós harctéri szolgálatra alkalmatlan volt.

⁴⁸ Lásd az 1848. évi XXII. tc. előírásait.

⁴⁹ *Süli* 2000 605. o.

⁵⁰ Torda, Dés és Nagyenyed.

⁵¹ *Süli* 2000. 621–624. o.

⁵² Uo. 619–621. o.

⁵³ *Süli* 2000.; *Egyed* 1998. I. k. 192. o.

⁵⁴ *Miskolczy* 1988. 1359. o. A szász nemzetőrségről összefoglalóan: *Göllner* 1967. 75–85. o.

⁵⁵ *Miskolczy* 1988. 1395. o.

⁵⁶ Pl. Alsó-Fehér, Torda és Kolozs megyékben.

Június elejétől kezdődött meg Erdélyben a négy önkéntes zászlóalj toborzása és szervezése.⁵⁷ Az érdemi szervezőmunkát a Vay királyi biztos felügyelete alá rendelt főkormány-szék végezte, amely fogadta a magánszemélyek által felajánlott adományokat is. A hadügyminisztérium rendelete alapján a főhadparancsnokság megadta a szükséges támogatást, amely ekkor még abban merült ki, hogy a hadfogadó helyekre magyarul beszélő tiszteket és altiszteket rendelt ki. Július második felében a zászlóaljak szervezését Dobay Károly ezredes,⁵⁸ a 15. (II. székely) határőrezred parancsnoka vette át, aki augusztusban elkészítette a zászlóaljak fegyver és felszerelési igényét. A honvédek részére szeptemberben 2000 db Augustin rendszerű gyutacsos puskát és ezer katona részére egyenruházatot szolgáltat-tak ki a gyulafehérvári raktárból. Szintén szeptemberben pénzhiány miatt a négy zászlóal-jat összevonták, a dévai önkénteseket Kolozsvárra, míg a fogarasiakat Marosvásárhelyre rendelték. Október elején a General Commando beszüntette a toborzás támogatását és megtagadta a további fegyver és felszerelés kiszolgáltatását. Október 18-án Puchner rende-letében az egész tartományt ostromállapotba helyezte, és elrendelte a honvédzászlóaljak lefegyverzését. A dévai honvédek a Bánságba vonultak vissza, a fogarasiakat a császári királyi csapatok lefegyverezték. A kolozsvári és marosvásárhelyi zászlóaljak azonban már felvették a harcot a császári csapatokkal és román felkelőkkel, és a későbbiek folyamán a szabadságharc legvitézebb alakulataivá váltak.⁵⁹

A kolozsvári osztály története

A kolozsvári önkéntes lovas csapat szervezése 1848. július 11-től szeptember közepéig

A bevezető részben már utaltunk arra, hogy 1848. július 11-én gr. Mikes Kelemen és gr. Bethlen Gergely egy önkéntes lovas csapat alakítására szólította fel Erdély lakóit.⁶⁰ A szervezők „nyílt karokkal” vártak mindenkit, akik hajlandók voltak lovas katonaként szolgálni. Mikes és Bethlen még két hétig kívántak Kolozsváron maradni, és ezalatt a remélt egy századnyi létszámot elérni, ezután pedig oda indulnak harcolni, ahol a hazá-nak arra szüksége van.⁶¹ A belépőknek le kellett tenni a katonai esküt a királyra és a ma-gyar alkotmányra, innentől kezdődött a kiképzés első fázisa, a lótartás elsajátítása és et-től kezdve kaptak az újoncok napidíjat. Mikes és Bethlen – két közismert liberális főrend, akik egymással „benső barátságban éltek” – fellépésükkel Jakab Elek visszaem-lékezése szerint „bűbájos hatással egyszerre lángra gyújtották a szíveket.”⁶² Koós Ferenc

⁵⁷ Kolozsvár, Marosvásárhely, Déva és Fogaras székhellyel. A zászlóaljak sorszáma: 11–14. A négy zászló-aljból végül csak kettő alakult meg Erdélyben (11–12.), a 13–14. zászlóaljak Magyarországon szerveződtek meg.

⁵⁸ Életrajza: Bona 2000. 307–308. o.

⁵⁹ Süli 2004.

⁶⁰ A felhívást közli: *Kolozsvári Híradó*, 26. sz. 1848. július 14. Egy részét idézi: *Jakab* 1880. 310–311. o. Az ilyen jellegű felhívás nem volt rendkívüli Erdélyben. A négy önkéntes honvédzászlóalj szervezése például gr. Bethlen Olivérnek szintén a Kolozsvári Híradóban megjelent kiáltványára indult meg, aki a hónap közepéig mint-egy 140 újoncot gyűjtött össze Kolozsváron, megteremtve ezzel a 11. honvédzászlóalj alapjait. Süli 2004. 41. o.

⁶¹ A szervezők megfogalmazása szerint: „...legyen a mi kis sergünk egyik kis része a mostan alakuló ha-talmas magyar hadseregnek.” *Kolozsvári Híradó*, 26. sz. 1848. július 14.

⁶² *Jakab* 1880. 311. o.; Mikes és Bethlen jellemzése: *Jakab* 1880. 308–310. o.; *Csetz* 1868. XIII. és XV–XVI. o.; *Pálffy* 1939. I. k. 85. o. Az esküt sokan a helyi Biasini-szálloda egyik szobájában tették le. *Imreh* 2003. 38. o.

egykori Mátyás-huszárral így emlékezett parancsnokairól: „Őrnagyunk gr. Mikes Kelemen volt. Gr. Bethlen G. híres lovas volt, gr. Mikes is jól megülte a lovat; igen szép arcú és termetű férfi.”⁶³ A Mikes-család tagjainak szerepvállalása az erdélyi nemzetőri és honvédi szervezésben szinte meghatározó volt. A család részéről gr. Mikes János a kolozsvári nemzetőrség parancsnoka volt, míg Mikes Kelemen testvére gr. Mikes Benedek, a kolozsvári nemzetőrség lovas századának parancsnoka, századosi rangban.⁶⁴ Az utóbbi mindezek felett Graeser vezérőrnagy⁶⁵ segédeként, a szerveződő honvédtűzérőrség részére felajánlott lovak ellátásának koordinálását is végezte.

Már a szervezés kezdeti szakaszában is komoly problémát jelentett, hogy nem minden belépő rendelkezett saját hátsóval és lószerszámmal, így gondoskodni kellett ezek beszerzéséről. Ezt azonban nagyban megkönnyítette, hogy az erdélyi arisztokraták jó ménesekkel rendelkeztek és kiváló lovak felajánlásával segítették a vállalkozás sikerét, mert számukra Mikes és Bethlen neve megfelelő garancia volt.⁶⁶ Az alapítók már július 12-én kiáltványt bocsátottak ki a nagyfejedelemség lakóihoz, amelyben a szabad lovas csapat részére lovak adományozására szólítottak fel.⁶⁷

Mikes és Bethlen terveiről Vay Miklós királyi biztos – teljes pártfogása mellett – július 19-én értesítette Batthyány miniszterelnököt, akinek nevében Mészáros hadügyminiszter július 24-én kelt válaszában már konkrét intézkedéseket fogantatott.⁶⁸ A magyar kormányzat, amely az anyaországban a kezdetekben pénzühiány miatt elzárkózott a „lovas honvédcsoportok” szervezésétől, most egy kicsit engedékenyebbnek bizonyult.⁶⁹ A kormány tehát a lovasszolgálat ügyét pártolta, de figyelmeztette a királyi biztost, hogy a szervezés minél kevesebbe kerüljön. Javasolta, hogy a nyeregzszereseket polgári felajánlásokból szerezzék be, és csak a hiányt pótolják a katonai készletekből. A felajánlott lószerszámokat „békés időkben” vissza kell majd jutatni eredeti tulajdonosaiknak. Kifejezetten tiltották viszont az alakuló honvédszolgálatokból való átlépést. Bár erről külön nem intézkedtek, a csapat fegyverzetét a gyulafehérvári raktárból kívánták biztosítani, míg az élelmezésük költségeit, illetve zsoldjaik kifizetéseit a kormányzat vállalta.⁷⁰ Vé-

⁶³ *Koós* 1890. 179. o.

⁶⁴ gr. Mikes Benedek beosztására lásd: *Vay* 1949. sz.

⁶⁵ Michael Graeser vezérőrnagy (1785–1865) korszakunkban kolozsvári dandárparancsnok. 1848 októbertől a magyar kormánnyal szembe fordulva csatlakozik az erdélyi osztrák hadtesthez.

⁶⁶ Például gr. Béli Ferenc doboka megyei főispán a csapat számára négy hátsólovat és 60 székér szénát ajándékozott. Példáját Doboka megyében többen is követték. *Kolozsvári Híradó*, 29. sz. 1848. július 20.; *Jakab* 1880. 311. o. – Gr. Teleki Domokos az erdélyi arisztokratákat lovak felajánlására szólította fel, ő maga pedig három teljesen felszerelt lovat ajánlott fel. *Kolozsvári Híradó*, 12. sz. 1848. június 20. Meg kell jegyeznünk, hogy a csapatba már a kezdetektől fogva számos erdélyi főnemes és középbirtokos is belépett közvitézként. A teljesség igénye nélkül: gr. Eszterházy Kálmán (*Bona* 1998–1999. I. k. 367. o.), br. Huszár Kálmán és István (*Bona* 1998–1999. II. k. 90–91. o.), br. Jósika Géza (*Bona* 1988. 293. o.) és Kozma Zsombor (*Bona* 1998–1999. II. k. 296. o.)

⁶⁷ Mikó-Rhédey család levelezése. A felszólítást gr. Mikó Imre kincstartó szignálta, aki a Gubernium ideiglenes elnöki teendőit is ellátta. A kiáltványt 1848. július 18-án megismételték. R 32. 6. cs. sz. n. „Tisztelt barátunk és honfitársunk megszólítással!” Téves dátummal közli: *Kövári* 1861/a. 77–78. o.

⁶⁸ *Szőcs* 1972. 154. o.; *Urbán* 1999. I. k. 883. o.

⁶⁹ *Urbán* 1973. 245. o. A Hajdú-kerület, Bihar és Szabolcs megyék nagy lovas tradíciókkal rendelkező lakosai akartak elsősorban „lovas honvédeként” szolgálni.

⁷⁰ A miniszterelnök Vay királyi biztoshoz írt válaszlevelét közli: *Kolozsvári Híradó*, 36. sz. 1848. augusztus 1. Mellette Mikes és Bethlen felhívása: Az önkéntesek jelenjenek meg Kolozsváron a cukorgyárnál.

gül ennek az alakulatnak a szervezésével is megbízták Dobay Károly ezredest, aki a helyi sajtóban szöveget bocsátott ki a szabad lovas csapat népszerűsítésére.⁷¹ A felhívásnak olyan átütő sikere lett, hogy sokan át akartak lépni az éppen ekkor szerveződő honvédszászlóaljaktól, amit Vay királyi biztos megtiltott.⁷²

Az első eredmények biztatóak voltak, mert a csapat létszáma július végén már meghaladta a 70 főt, igaz, csak 49 lóval rendelkeztek.⁷³ A szervezők sürgették a királyi biztost, hogy ösztönözze a fegyver, egyenruha, nyeregszerszám kiutalását, illetve a zsold fizetését. Ismételten kérték, hogy bocsásson ki rendeletet a törvényhatóságokhoz a lovak felajánlásának tárgyában.⁷⁴ A törvényhatóságok területén a lovak begyűjtését és betanítását néhány esetben a toborzást végző katonai szervek segítették.⁷⁵

A felajánlott lovakat Graeser vezérőrnagy felügyelte, aki gondozásukra egy tizedest és két közlegényt vezényelt ki a sorkatonaság állományából. Graeser júliusban kelt levelében kéri a királyi biztost, hogy a lovak élelmezéséről és a katonák napidíjáról gondoskodjon, illetve gr. Mikes Benedeket nevezze ki maga mellé segédnek. Az állományt selejtezés után két részre osztották: a tűzészetre részére és a szabad lovas csapat számára kiutalandókra. Minden három ló ápolásához egy polgári lovasz biztosítását is igényelték napidíjjal.⁷⁶ Augusztusban a felajánlott lovakat tehát beosztották a lovassághoz és a szerveződő honvédtűzészethez, az alkalmatlanokat pedig – Graeser vezérőrnagy beleegyezésével – értékesítették. Az ebből befolyt összeget, illetve az ifj. Kemény István Alsó-Fehér vármegyei főispán által gyűjtött 1084 forintot és a Mikes és Bethlen részére magánszemélyek által felajánlott adományokat a csapat felszerelésére fordították. Ebben az időszakban a királyi biztos rendeletére 3000 adag lótápot szállítottak Kolozsvárra a tűzészeti lovak számára, melyek száma azonban még alacsony volt, így a fenti mennyiség felét a szabad lovas csapat lovainak ellátására fordították.⁷⁷ A felajánlott lovak száma szeptember első felében már meghaladta a 160-at.⁷⁸

Dobay ezredes a királyi biztos rendeletére augusztus elején összeírta a szabad lovas csapat (egy század) részére igényelhető fegyver- és felszerelési cikkeket Gyulafehérváron,⁷⁹ a kiutalás azonban nehézkes volt.⁸⁰ A csapat felfegyverzését Vay királyi biztos út-

⁷¹ Urbán 1999. I. 883.; Jakab 1880. 312. o.; Kolozsvári Híradó, 39. sz.

⁷² Ellenőr, 51. sz. 1848. augusztus 1.

⁷³ A hivatalos létszámkimutatás szerint a csapat létszáma augusztus 8-án 40 fő, augusztus 16-án 71 fő volt. ONHT 3173/Nő.

⁷⁴ Vay 317. sz. Gr. Mikes Kelemen és gr. Bethlen Gergely levele. Kolozsvár, 1848. július 27. A királyi biztos átiratára gr. Mikó Imre kijelentette, hogy a kérdéses rendeletet már július 15-én kibocsátotta az összes törvényhatósághoz. Vay 413. sz. Gr. Mikó Imre levele. Kolozsvár, 1848. július 31. – Ennek hatására Alsó-Fehér megye közönsége például 33 lovat ajánlott fel. Kolozsvári híradó, 1848. 41. és 50. sz.

⁷⁵ Pl. Alsó-Fehér megyében Szuini Pál székely huszár százados. Szilágyi 1898. 85. o.

⁷⁶ Vay 406. sz. Természetesen a tűzészeti lovak erőteljesebbek voltak, igénybevételük miatt nagyobb élelmezést is igényeltek.

⁷⁷ Vay 559. sz. Gr. Mikes Kelemen, gr. Mikes Benedek és gr. Bethlen Gergely levele. Kolozsvár, 1848. augusztus 15. A szervezők bíztak abban, hogy a csapat rövidesen kimozdítható lesz, így a felajánlók meg lesznek elégedve.

⁷⁸ Gt. Pr. 300. cs. 2439. Bethlen Gergely levele. Kolozsvár, 1848. szeptember 11.

⁷⁹ Vay 435. sz. Dobay ezredes levele. Kolozsvár, 1848. augusztus 4.

⁸⁰ ONHT 3144/Nő.

mutatásai alapján a Gubernium koordinálta.⁸¹ A miniszterelnök augusztus 21-én újabb átiratában sürgette Mészáros hadügyminisztert, hogy Gyulafehérvárról azonnal adjanak át egy század huszár számára szükséges nyeregszerszámot, kardot és pisztolyt; a karabélyt nem tartotta szükségesnek.⁸² A sürgetés nyomán szeptemberben 60 fő részére adtak át nyeregfelszerelést, kardokat, 150 db karabélyt és pisztolyokat a katonai készletekből.⁸³ A szállítmányt megerősített fedezettel kellett Kolozsvárra hozni, mert elterjedt az álhír, hogy a román felkelők útközben le akarják azt foglalni.⁸⁴ A rendelkezésünkre álló adatok szerint a karabélyok nem tartoztak a Mátyás-huszárok fegyverei közé, pedig az a lovaság egyik alap löfegyvere volt. Annak ellenére sem, hogy az osztály kezelésében még november elején is jelentős számú kovás karabély volt,⁸⁵ melyeket végül is Vay királyi biztos rendeletére az erdélyi nemzetőrségeknek adtak át. Mikes Kelemen ezredes indoklása szerint nincs felsőbb rendelkezés, hogy a Mátyás-huszároknak a kardon és két pisztolyon kívül karabélyuk is legyen.⁸⁶

Noha a felszerelés augusztusban csak hiányosan állt rendelkezésre, a kiképzést meg kellett kezdeni. A lovas önkéntesek szállása Kolozsváron, a Külmagyar utcában, a Cukorgyárban volt,⁸⁷ melynek istállója 152 ló befogadására volt alkalmas, tehát nagyjából megfelelt egy század igényeinek.⁸⁸ A leendő huszárok tehát itt laktak, míg Mikes és Bethlen, valamint a tisztek egy része a városban.⁸⁹ Szalai Elek Küküllő megyei gazdatiszt, aki összes pénzén egy lovat vásárolt, már július első felében Kolozsvárra érkezett, és beállt önkéntesnek. Amikor a Cukorgyárhoz érkezett már harminc újonc volt ott, köztük Jakab Elek és Kővári László, a későbbi híres történetírók, Szerdahelyi Kálmán színész,⁹⁰ de a többség mánás ifjú volt. Akinek csak módja volt „saját költségén csináltatott magának uniformist...” Később számos guberniumi és megyei tisztviselő, kereskedő, kézműves és földműves is csatlakozott a századhoz, ahol kizárólag a magyar elem dominált, azaz a legénység magyar nemzetiségű volt.⁹¹ A kolozsvári szabók, cipészek,

⁸¹ ONHT 2732/Nő. Dobay ezredes a miniszterelnöknek. Kolozsvár, 1848. augusztus 10.

⁸² *Urbán* 1999. II. k. 1040. o. Dobay augusztus végén a növekvő létszám miatt már 120 fő részére igényelt fegyvert és felszerelést. Vay 722. sz. 1848. augusztus 24.

⁸³ Imreh Sándor szerint augusztus végén karabélyokat is kaptak. *Imreh* 2003. 45. o. Sőt, Koós Ferenc szerint még karabélylövészetre is kiképezték őket. *Koós* 1890. 179. o. Ezt egy későbbi forrás annyiban támasztja alá, hogy a Gyulafehérvárról kiutalt és átadott 150 db karabélyt végül nem osztották ki, hanem átadták a nemzetőrségeknek. Vay 2062. sz. – Bár a karabély elsősorban lovassági fegyver volt, a szabadságharc folyamán a löfegyver hiány miatt többször is utaltak ki belőlük gyalogsági alakulatoknak. Pl. Erdélyben az egerbegyi és gyéresi nemzetőrség 50 ilyen típusú löfegyverrel rendelkezett. *Süli* 2000. 618. o. 1849 nyarán a Ceglédén szerveződő 94. honvédszászlóalj is karabéllyal volt ellátva. *Hermann Róbert*: Kossuth hadserege, Kossuth fővezérei. Budapest, 2007. 282. o.

⁸⁴ *Szalai* 1993. 150. o.

⁸⁵ A Gyulafehérvárról kiutalt 150 db karabélyon kívül még az október végén lefegyverzett egy század Ferdinánd Miksa könnyűlovas karabélyai voltak az osztály birtokában, Bíró Lajos főhadnagy kezelésében. Vay 2062. sz.

⁸⁶ Vay 2062. sz.

⁸⁷ A cukorgyár – 1837-ben a Cukorgyár Társulat létesítette, de cukrot itt nem állított elő – nagy telke miatt sok ember befogadására volt képes.

⁸⁸ *Jakab* 1880. 311. o.

⁸⁹ Uo. 331. o.

⁹⁰ *Bona* 1998–1999. III. k. 266. o.

⁹¹ *Magyar Polgár*, 1882. 53. sz.; *Imreh* 2003. 44. o. és *Dercsényi* 14. o. Az idegen hangzású neveket sok esetben magyarosították.

szíjgyártók mérsékelt áron készítették el az egyenruhát és a nyeregszerszámot, a kereskedők pedig az ehhez szükséges anyagot jelképes áron biztosították.⁹² Az ezred egyenruhája szürke színű volt, piros csáköval és piros színű gombokkal.⁹³ Erről az egykori Mátyás-huszárról, Jakab Elek így emlékezett: „Egyenruhájuk: vörös csákó gazdag vitézkötéssel s fekete lófark bokrétával, világos szürke posztó magyarka, makkos gombbal, vörös zsinórkötéssel, pantalon nadrág hasonló zsinórral; fegyverzetük: gyöngén meggörbödött kard és pisztoly...”⁹⁴ Csak a csákokat kapták készen, amelyekhez Marosvásárhelyen készítettek rózsát. Ebből azonban nem jutott mindenkinek, így sokan csak piros színű sapkát viseltek. „A szabóktól megrendelt egyenruhák augusztus végén készültek el, így a újoncok most már elmondhatták magukról, hogy „tényleg magyar huszárok vagyunk.”⁹⁵

A gyakorlatokat Kovács János hadnagy⁹⁶ vezetésével a gyár udvarán tartották.⁹⁷ A csapat kiképzését egy későbbi forrás szerint Lukács László, a helyi nemzetőrség főhadnagya irányította, aki egyébként nyugalmazott katonatiszt volt.⁹⁸ Az értelmiségi és arisztokrata ifjak számára a rideg katonai fegyelem elfogadása sokszor nehéz volt.⁹⁹ Erről Dercsényi Kálmán, egykori Mátyás-huszárról így emlékezik: „Miután tapasztaltuk, hogy a századunkba beosztott művelt fiatalság egy része nem nagy kedvvel fogott hozzá a lóvakaráshoz, hogy jó példával menve elötte Lászlóval¹⁰⁰ és Zsomborral¹⁰¹ elhatároztuk, magunk fogjuk lovainkat vakarni, vizet, takarmányt hordani stb., mely példaadásunk megtette hatását, jó kedvvel fogott hozzá minden társunk lovának gondviseléséhez.”¹⁰² A huszárokat mind tisztjeik, mind a polgárok többször is vendégül látták, ebédjeiket a vendéglősök olcsón számították, ruházatukat a polgárok ingyen mosták.¹⁰³

A tervezett század létszáma már augusztusban betelt,¹⁰⁴ ugyanakkor az önkéntesek folyamatosan jelentkeztek, így a szervezők egy újabb század felállításáról döntöttek, amelyet később utalva a toborzási helyére, „dési” századnak neveztek. Azok az önkéntesek, akik fegyverrel már rendelkeztek, de lóval nem, augusztus 20. körül áttelepültek Désre,

⁹² *Jakab* 1880. 327. o.

⁹³ *Kedves* 1992. 38. o.; *Barcy – Somogyi* 1986. 131. o.

⁹⁴ *Jakab* 1880. 384. o. Idézi: *Barcy – Somogyi* 1986. 129. o. Vö.: *Koós* 1890. 178. o.; Dercsényi L. 1. ív.

⁹⁵ Dercsényi L. 2. ív.

⁹⁶ Érdekesség képen jegyezzük meg, hogy Kovács a 12. (Nádor) huszárezred kiképző altisztje volt. (Kedves Gyula szíves közlése.) Vö.: *Bona* 1988–1999. 335. o.

⁹⁷ *Szalai* 1993. 147–150. o. Tévesen Kovács Lajost ír. Pontosabban a lövészetet és a gyalogsági harcászatot. A vívást és kardhasználatot egy polgári ház udvarán sajátították el. *Koós* 1890. 179. o.

⁹⁸ Vay 2032. sz. Gr. Mikes János nemzetőrparancsnok levele. Kolozsvár, 1848. november 8. Lukács Batthyány miniszterelnök felhívására (1848. április 21.) vállalta a helyi nemzetőrség kiképzését. *Pesti Hírlap*, 38. sz. 1848. április 23.

⁹⁹ *Jakab* 1880. 334. o.

¹⁰⁰ Dercsényi László, az ezred későbbi századosa. *Bona* 1988. 168–169. o.

¹⁰¹ Kozma Zsombor, az ezred későbbi hadnagya. *Bona* 1998–1999. II. k. 296. o.

¹⁰² *Dercsényi* 16. o.

¹⁰³ *Jakab* 1880. 327. o. Kolozsváron mind a város, mind az egyes polgárok külön anyagi és természetbeni segítséget nyújtottak az önkéntes alakulatok szervezéséhez. *Süli* 2004. 50. o.

¹⁰⁴ Egy augusztus 23-án kelt létszámmegjelölés szerint a század létszáma 69 fő volt és 79 lóval rendelkeztek. ONHT 3109/Nő.

ahol a polgároknál voltak elszállásolva. Azonnal megkezdtek toborzást,¹⁰⁵ ám a románok és szászok által lakott településeken nem sok sikert hozott, de a megyei fiatalság nagy része rögtön felcsapott, köztük birtokosok fiai, kereskedő segédek, tanulók és tanárok.¹⁰⁶ A *Közlöny* tudósítása szerint: „Tegnapelőtt érkezett a Kossuth-huszárok kis toborzócsapata, csupa magyar fiú. Számuk szaporodik, több hivatalnok is belépett.”¹⁰⁷ A *Kolozsvári Híradó* cikke szerint „becsületök is van ám huszárainknak: hölgyeink szóba sem igen állnak oly ifjúval, kinek katonai egyenruha nem díszíti tagjait, de itten ilyen kevés van.”¹⁰⁸ Emellett mintegy 143 dési lovas nemzetőr, élükön a parancsnokukkal, Makray László századossal is átlépett az önkéntes lovasokhoz.¹⁰⁹ Az utóbbi egyben a szerveződő század parancsnoki tisztét is ellátta.¹¹⁰ Az újoncok számára Désen két hétig kiképzést tartottak, a Pestről érkezett oktató szabályzatokból.¹¹¹ Szeptember 22-én fegyvereket utaltak ki számukra, pontosabban kardokat és pisztolyokat, így a többségnek már volt mivel harcolni, lóval azonban még továbbra is kevesen rendelkeztek. Tekintettel arra, hogy Karl Urban alezredes¹¹² lázadása már a várost is fenyegette a század gyalogmenetben gyorsan visszatért Kolozsvárra.¹¹³ Október elején a hadügyminisztériumtól pénz érkezett a csapat részére, melyből lovakat tudtak vásárolni és ezeket a beállítás sorrendjében osztottak ki a huszárok között.¹¹⁴ Az osztály részére történő toborzást feltehetőleg október végén állították le, mert egy november eleji felvételi kérelemre a királyi biztos elutasító választ adott, mert a csapat létszáma már betelt.¹¹⁵

A szerveződő osztály részére még augusztus 4-én őrnagy kinevezését ígérte a hadügyminiszter.¹¹⁶ Augusztus 23-án a honvédszászlóaljakat szervező Dobay ezredes kérte az Országos Nemzetőrségi Haditanácstól Mikes Kelemen főszázadosi, Bethlen Gergely alszázadosi és Bíró Lajos főhadnagyi kinevezését.¹¹⁷ A századok tisztikara szeptember közepén az alábbiak szerint alakult: az 1. századba, melynek osztályparancsnoka: gr. Mikes Kelemen őrnagy volt, gr. Bethlen Gergely kapitány, parancsnok, Kovács János főhad-

¹⁰⁵ Kádár József szerint a toborzást Szabó György nyugalmazott huszárszázados irányította. *Kádár* 1890. 64. o. – A megyében Dercsényi László szerint hat toborzócsapat működött.

¹⁰⁶ *Imreh* 2003. 45. o.; *Dercsényi* 14–15. o.; *Kádár* 1890. 64–65. o.; Az igazsághoz azonban az is hozzátartozik, hogy a toborzás és a század irányítója, Makray László kapitány sem támogatta a szászok és románok felvételét.

¹⁰⁷ *Közlöny*, 1848. 94. sz. 1848. szeptember 11.

¹⁰⁸ *Kolozsvári Híradó*, 60. sz. 1848. szeptember 12.

¹⁰⁹ *Kádár* 1890. 64. o. Az elszigetelten élő láposvidéki magyarság 14 önkéntest adott (Dercsényi László szerint harmincat), akik szinte kivétel nélkül diákok voltak.

¹¹⁰ *Kovács* 1887. 125. o.

¹¹¹ Ezek feltehetőleg „A magyar nemzeti őrseregnek kötelező szabályai. IV. füzet. A lovasnemzetőrsereg oktatás-szabályai” lehettek, mivel ekkor még a Gál Sándor által készített oktató segédlet még nem állt rendelkezésre.

¹¹² Karl Urban alezredes a 17. (II. román) határőrezred parancsnoka, szeptember elején érkezett vissza Bécsből és a hónap közepétől megkezdte a Belső-Szolnok, Doboka, Kolozs és Kővár-vidéki román lakosság fellázítását. Az irányítása alatt álló ezred nyíltan felmondta az engedelmisséget a magyar minisztériumnak.

¹¹³ A dési szervezésről összefoglalóan lásd: *Koós* 1890. 175–179. o.

¹¹⁴ *Dercsényi* 14–15. o.; *Dercsényi* L.; *Koós* 1890. 179. o.

¹¹⁵ *Vay* 1873. sz. 1848. november 6.

¹¹⁶ *Vay* 494. sz.

¹¹⁷ ONHT 3144/Nő.

nagy,¹¹⁸ Bíró Lajos főhadnagy¹¹⁹ tartozott, a 2. századba, melynek Macskási Antal kapitány volt a parancsnoka,¹²⁰ Makray László¹²¹ és Komáromi György¹²² főhadnagyk.¹²³

Bár a fenti felterjesztés – amelyet egyébként Berzenczey László készített – nem valósult meg teljesen,¹²⁴ jól mutatja a tisztí állomány alacsony feltöltöttségét.¹²⁵ A kinevezésre javasoltak közül két személy főnemesi, míg négy nemesi származású volt. Mikes és Makray kilépett tisztek voltak, Kovács kilépett altiszt, míg Macskási a kolozsvári nemzetőrség főhadnagya. Három jelölt korábban hivatalnokként funkcionált. Macskási 1848 őszén részt vett a székely tábor harcaiban, majd ezt követően a Háromszék önvédelmi harcában, de nem az alakulat tisztjeként.¹²⁶ Ezzel szemben Szentgyörgyi József, aki korábban a 11. Székely huszárezred bányoni századának őrmestere volt, szeptemberben hadnagyi kinevezést kapott, és ténylegesen is az osztály tisztje volt.¹²⁷ Az utóbbi átlépésében az is szerepet játszott, hogy konfliktusba került századparancsnokával, a konzervatív br. Jósika János főszázadossal,¹²⁸ akinek tiltása ellenére a bányoni századot díszegyenruhában kivezette Aranyospoljában, a Délvidékre vonuló háromszéki határőrszázalóalj üdvözlésére. Jósika büntetésből Dobrára akarta őt áthelyeztetni, de Aranyosszék közbenjárására végül a Mátyás-huszárokhoz került.¹²⁹ November közepén került az osztály tisztikarához az udvarhelyszéki osztály parancsnoka, Pálffy Domokos őrnagy, aki a székely tábor vezetése küldött Pestre, az OHB-hez.¹³⁰ Pálffy a marosvásárhelyi vereség után már nem tudott visszatérni egységéhez, így a Partiumban szerveződő harmadik század vezetője lett.¹³¹

Tóth Ágoston honvéd ezredes visszaemlékezése szerint az 1848. november végén Krasznán állomásozó osztály tisztikara „csupa mágnásból és gentryből áll”, de „a le-

¹¹⁸ Bona 1988. 335. o.

¹¹⁹ Uo. 120. o.

¹²⁰ Uo. 383. o. Az ő felterjesztése azért meglepő, mert 1848. szeptemberében közvitéztként lépett be az alakulathoz. Tekintettel arra, hogy Macskási Berzenczey környezetéhez tartozott, feltételezhető, hogy a kormánybiztos mint megbízható embert kívánta a század élére állítani, a rangidősség elvének mellőzésével.

¹²¹ Bona 2000. 492. o.

¹²² Bona 1988. 324. o. Komáromi először a székelyföldi osztályok egyikénél kívánt szolgálni, áthelyezését azonban Berzenczey, aki fő szempontnak a „katonai jártasságot és népszerűséget” tartotta, nem támogatta, így az illető kolozsvári osztályhoz került. Vay 973. sz. Berzenczey levele. Marosvásárhely, 1848. szeptember 5.

¹²³ Vay 1290. sz. Más forrásból közli: Moldovan 2007. 189–190. o.

¹²⁴ Pl. A 2. század parancsnoka Makray László lett századosi rangban.

¹²⁵ Egy huszárszázad tisztikara rendszerint egy fő- és egy alszázadosból, két főhadnagyból és két hadnagyból állt.

¹²⁶ Macskási visszaemlékezését lásd: TL 1848–49. 1892. március 1.; Egyed 1979. 89. o. Peter Moldovan tévesen konzervatív felfogásúnak tartja Macskásit. Feltehetőleg édesapjával, Macskási Pál Kolozs megyei főispánnal téveszti össze. Moldovan 2007. 187. o.

¹²⁷ Bona 1988. 576. o. Bona Gábor kutatásai alapján még az alábbi személyek tartoztak az osztály tisztí állományához: br. Gamera Gustavo kapitány (Bona 1988. 224. o.), Szentimrei Bak István hadnagy (Bona 2000. 653. o.), Jékey Lajos hadnagy (Bona 1988. 292. o.)

¹²⁸ Jósika végül elmenekült Bágyonból, és az ezred gyergyói századához helyezték át. Korábbi beosztását Baumgarten József alszázados nyerte el. Treuenfest 1878. 327. o. Jósika ellenforradalmi és unió ellenes tevékenységéről: Ellenőr, 10. sz. 1848. május 21.

¹²⁹ Orbán 1872. XVI. Aranyosszéknek a Keresztesmező felső részén fekvő falvai.

¹³⁰ Vay 2240. sz. Mikes Kelemen ezredes levele. Kolozsvár, 1848. november 16.

¹³¹ Kedves 1992. 60. o.

gényiség soraiban is akadt számos földbirtokos, akikkel tisztjeik együtt kártyáztak.”¹³² Szeptember közepétől – Berzenczey László javaslatára – a Hadügyminisztérium mindkét századot betagolta az augusztus végétől szerveződő szabad lovas csapat állományába, amelynek az első, kolozsvári osztályát képezte.¹³³ Az osztály állománya november közepén 300-ra nőtt,¹³⁴ elérve ezzel a rendszeresített létszámot.

A kolozsvári osztály harcai (1848. szeptember–november)

Szeptemberre az erdélyi belpolitikai helyzet kiéleződött. A szeptember 15–27-i balázsfalvi román nemzeti gyűlés szervezői a román nép nevében fegyverbe szólították a románokat. Praefecturáknak nevezett körzetekre osztották Erdélyt, és ezek mindegyikében egy légiót állítottak fel, élén a prefekttel. A falvak lakosságát egy-egy obsitos katona irányítása mellett képezték ki.¹³⁵ Október elején Puchner főhadparancsnok – valószínűleg az október 3-i uralkodói manifesztum vételét követően – egész haderejét, mintegy 12 000 főt, a szász városok körül összpontosította.¹³⁶ A magyar kormányzat az önkéntesek és nemzetőrök segítségével próbálta meg román mozgalmakat megtörni.¹³⁷

A kritikus helyzet ellenére Batthyány miniszterelnök szeptember végén a kolozsvári osztályt Debrecenbe akarta vezényelni, hogy azt máshol vessék be.¹³⁸ Ezáltal az amúgy is kis létszámú erdélyi véderő tovább gyengült, volna, de Vay királyi biztos erélyes tiltakozására, illetve az Erdélyben jelentkező lázadás súlyának alaposabb megismerése után a miniszterelnök felülbírálta korábbi rendeletét.¹³⁹

Ettől az időszaktól kezdve a kolozsvári védereg¹⁴⁰ a románok lázadása miatt állandó készenlétben volt.¹⁴¹ A rendszeres őrjáratok során a Mátyás-huszárok sok menekültet kísértek be a városba,¹⁴² egyre sűrűbben összezsapva a román felkelőkkel. Kolozs megye

¹³² *Irmédi-Molnár* 1938. 81. o.

¹³³ Erről bővebben a Berzenczey László szervező munkáját ismertető fejezetben szólunk.

¹³⁴ Vay 2140. sz. Gr. Karacsay Sándor élelmezési biztos jelentése. Kolozsvár, 1848. november 12.

¹³⁵ *Miskolc* 1988. 1395. o. *Egyed* 1997. I. k. 238–240. o.

¹³⁶ *Gelich Rikárd*: Magyarország függetlenségi harca 1848–49-ben. I. k. Pest, 1882. 258–260. o. A három székely határőrezred kivételével.

¹³⁷ *Miskolc* 1988. 1399. o.

¹³⁸ *Urbán* 1999. II. k. 1490. o. A miniszterelnök Vay Miklósnak. Pest, 1848. szeptember 20. Ennek az lehetett az oka, hogy a horvát támadás miatt a kormánynak minden mozgatható erőre szüksége volt a nyugati országrész és a főváros védelméhez. Az intézkedés célja nem Erdély magára hagyása volt, hanem a koncentrált császári támadás miatt állandón mérlegelni kellett az alakulatok bevetését. Megjegyzendő, hogy nemcsak Erdélyből, hanem a délvidéki hadszíntérről is vontak el alakulatokat. (Pl. a háromszéki határőr zászlóalj.)

¹³⁹ *Urbán* 1999. II. k. 1392. o. A miniszterelnök Vay Miklósnak. Pest, 1848. szeptember 21.; *Deák* 1943. 220–222. o. „A főnnírtakbul önkényt érthető okbul azon rendeletemet, melyet folyó holnap 19-ül a Mátyás-lovasok Debrecenbe indítása felül adtam, vissza veszem. A dolgok ily helyzetében az oláhok mozgalmi zabolázására kell azokat is ottan használni.”

¹⁴⁰ Ez a védereg az alábbi alakulatokból állt: egy osztály Mátyás-husár, 11. honvédzászlóalj, és a nemzetőrség. Az utóbbi egy gyalogos zászlóaljból, egy lovas és egy vadászszázadból állt. A városban állomásozó soralakulatok többsége (51. Károly Ferdinánd gyalogezred egy zászlóalja, a 3. Ferdinánd Miksa főherceg könnyűlovas-ezred egy százada) egyre ellenségesebben viszonyult a magyar kormányzathoz.

¹⁴¹ *Imreh* 2003. 50–51. o.

¹⁴² Uo. 57. o. A város határában lévő fogadóhoz fél század honvédet és 12 Mátyás-huszárt rendeltek ki őrszolgálatra. Vay 1993. sz. Rendelet Cserey Ignác alezredeshez és Kolozs vármegye főispánjához.

alsó kerületében és a Mezőségben a Alexandru Batraneanu prefektus szervezkedése következtében közigazgatás lényegében megszűnt, ami a Guberniumot is cselekvésre készítette.¹⁴³ Október 11-én a 11. honvédszászlóalj 2 százada (Alsó Sándor százados) és 50 Mátyás-husár (Bethlen Gergely kapitány) szállt ki Baré és Katona községekbe a lázadás elfojtására. A felkelőket lefegyverezték, összesen 110 lándzsát, pisztolyokat és egyéb fegyvereket zsákmányoltak. A környező falvakból harangzúgásra összefutó felkelőkkel Bethlen lovasai összecsaptak és nyolc fő életét vesztette. A Batraneanu mellett elfogott Vasile Simonis prefektet Kolozsvárra kísérték,¹⁴⁴ ahol másnap rögtönítélő bíróság elé kellett állniuk, amelynek ítélete alapján 13-án délelőtt kivégezték őket.¹⁴⁵

A román felkelés miatt nehézségekbe ütközött a lótap biztosítása. Az osztály lovainak ellátásához havi szinten 400 adag zabra, szénára és szalmára volt szükség, melyet eddig Kolozs és Torda megyék szolgáltatottak, de a szállítások a bizonytalan helyzet miatt megszűntek, így a hiányt vásárlással kellett pótolni.¹⁴⁶

Október 22-én a széki és bonchidai nemzetőrség¹⁴⁷ Bonchidánál lefegyvereztek egy 500–600 fős román csapatot, akik Urban táborába tartottak.¹⁴⁸ A felkelőket mintegy 20–30 nemzetőr tartotta fogva, akik a foglyokat a Makray László kapitány vezetésével kiszálló Mátyás-husár századnak adták át. Egy részüket besorozták honvéddnek, s Kolozsvárra kísérték, nagyobb részüket haját kopaszra nyírták, hogy ha újból lázadásban vennének részt, akkor felismerhetők legyenek a rögtönítélő törvényszék számára.¹⁴⁹

Október 28-án 50 Mátyás-husárt és 200 honvédet (11. honvédszászlóalj) rendeltek ki gr. Karacsay Sándor polgári biztos mellé, hogy a Mezőség falvaiban a fegyvereket beszedje a román felkelőktől.¹⁵⁰

Október végén a Kolozsváron állomásozó 3. Ferdinánd Miksa ezredbeli könnyűlovas (svalizsér) század¹⁵¹ – a Puchnertől kapott parancs értelmében – Nagyszebenhez akart vonulni. Ez azt is jelentette, hogy a magyarság önvédelmi harcát nem volt hajlandó támogatni, így felmerült, hogy a századot le kellene fegyverezni és a zsákmányolt fegyverekkel és nyeregszerszámmal a Mátyás-husárok hiányát csökkenteni. A terv „ötletgazdája” Makray kapitány volt, de tudott róla Mikes őrnagy is, azonban Vay királyi

¹⁴³ A mozgalomról Szék városa hivatalosan is értesítette a Főkormányshéket.

¹⁴⁴ A kísérő honvédek és a polgárok állandóan inzultálták őket, ennek következtében a prefektusok megsérültek.

¹⁴⁵ *Egyed* 1998. I. k. 184–186. o.; *Kádár* 1890. 99–100. o.; *Szalai* 1993. 151–552. o.; *Imreh* 2003. 46. o.; *Dercsényi* 20. o.; *Koós* 1890. 179–180. o.; *Varga János – Miskolczi Ambrus*: Egy prefekt halála. *Levéltári Közlemények*, 1988. I. sz. 111–172. o.

¹⁴⁶ Vay 1293. sz. Gr. Bethlen Gergely levele. Kolozsvár, 1848. október 6. Vö.: Vay 1353. sz. Mikes Kelemen levele. Kolozsvár, 1848. október 10. Szabó József tartományi biztos jelentette, hogy Kolozs megyében a közigazgatás felbomlott, így innen a lovak ellátását nem lehet remélni. Sürgős intézkedést kért.

¹⁴⁷ Létszámuk Dercsényi László szerint mindössze 40 gyalogos és 7 lovas volt. Dercsényi L.

¹⁴⁸ Az észak-erdélyi és a partiumi román falvak lakossága tömegesen vonult Naszódra Urbanhoz, hogy a császárra lévő esküt letegyék, ezzel demonstrálva a magyar kormánnyal való szembenállásukat.

¹⁴⁹ *Kádár* 1890. 102. o.; *Dercsényi* 18. o. *Imreh* 2003. 46. o.; *Trócsányi* 1956. 451. o.; Az eseményről tudósított: *Kossuth Hírlapja*, 117. sz. 1848. november 14.

¹⁵⁰ Vay 1735. sz. Rendelet Cserey Ignác alezredeshez és gr. Mikes Kelemen őrnagyhoz. Kolozsvár, 1848. október 28.

¹⁵¹ Az ezred 2. őrnagy osztályának 2. százada. Vay 572. sz. Szabó József tartományi biztos levele. Kolozsvár, 1848. augusztus 17. A század viszonya október közepén már annyira megromlott a Mátyás-husárokkal, hogy Baldacci kérte Vay királyi biztost, hogy a svalizséreket vezényelje el a városból. Vay 1523. sz.

biztost már nem avatták be.¹⁵² A kolozsvári nemzetőrség, a 11. honvédszászlóalj és a Mátyás huszárok a kaszárnya elé vonultak.¹⁵³ Az akciót br. Vay Miklós királyi biztos tudta nélkül hajtották végre.¹⁵⁴ A meglepett századot ebédelés közben lefegyverezték, a Mátyás-huszárok birtokába 115 ló és ugyanennyi ember felszereléséhez szükséges fegyver és eszköz jutott.¹⁵⁵ A lefegyverzett század közlegényei kötelezték magukat, hogy többet a magyar alkotmány ellen nem harcolnak.¹⁵⁶

Szintén ebben az időszakban kerültek összeütközésbe a Mátyás-huszárok a Hannover-huszárokkal, akiknek Zilahon, Désen és Kolozson volt raktáruk. Innen a felszerelést Puchner főhadparancsnok utasítására Nagyszebenbe akarták szállítani.¹⁵⁷ Azonban Makray László kapitány Kolozsnál a századával feltartoztatta őket. Közülük a későbbiek folyamán többen is átléptek a Kossuth lovagokhoz, de tisztjeik erre nem voltak hajlandók.¹⁵⁸

Október 18. óta Erdély ostromállapotban élt. Puchner főhadparancsnok kiáltványban jelentette be, hogy saját kezébe veszi a tartomány kormányzását, a nemzetőrséget saját parancsai alá rendeli, a honvédtoborzást leállítja, a rendelet megszegőit haditörvényszék elé állítja.¹⁵⁹ A főhadparancsnok a magyar helységek nemzetőrségeinek lefegyverzésében igénybe vette a román bizottságok segítségét, akik sok helyen módszeresen legyilkolták és kifosztották a magyar lakosságot.

A székely tábor megalakulása után előtérbe került a Kolozsvár és Marosvásárhely közötti összekötetés helyreállításának szükségessége. Tekintettel arra, hogy az utak többségét a román felkelők ellenőrizték, a Felek és Bányabik között fekvő fontosabb he-

¹⁵² Ennek az is oka lehetett, hogy október 27-én a tordai nemzetőrök lefegyvereztek egy század Károly-Ferdinánd gyalogságot (2. zászlóalj. 9. század), a királyi biztos felháborodottan követelte a fegyverek visszaadását örnagyuktól, br. Kemény Farkastól. *Orbán Balázs*: Torda város és környéke. I–II. k. S. a. r.: *Lászlóffy Aladár*. Budapest, 1986. I. k. 519–520. o.; Vay 2025. sz. Vay Miklós levele a tordai honvédelmi bizottmányhoz. Kolozsvár, 1848. november 8. Ugyanakkor más helyen Orbán Balázs a marosvásárhelyi mozgó nemzetőrségnek tulajdonítja a Károly-Ferdinánd század lefegyverzését. *Orbán Balázs* hivatkozott műve, IV. k. 166. o. Vö. *Maximilian Maendl*: Geschichte des K. und K. Infanterie-Regiments Nr. 51. Klausenburg, 1897–1899. II. k. 301. o.

¹⁵³ *Imreh* 48. o. Pontosabban a Cukorgyár épületéhez, amely a Mátyás-huszárok és a svalizserek közös szálláshelye volt. Vay 1825. sz.

¹⁵⁴ Dercsényi 21–22. o.; *Siebenbürger Bote*, 119. sz. 1848. november 6. Az eseményre október 27-én került sor. *Andreas Thürheim*: Geschichte des k. k. achten Uhlanen-Regimentes Erzherzog Ferdinand Maximilian. Wien, 1860. 168. o. A lefegyverzés során a Mátyás-huszárok sok esetben a svalizserek egyenruháit és személyes iratait is elvitték. Vay 1825. sz.

¹⁵⁵ Dercsényi 23.; Dercsényi L. – A svalizserek fegyverzete csak abban különbözött a huszárokétól, hogy ők szablya helyett az 1824M lovassági pallost, csákó helyett pedig sisakot viseltek. A lószerszám csak a kengyel formájában tért el. *Kedves* 1992. 34. o. – A zsákmányolt karabélyokat azonban nem a Mátyás-huszárok, hanem a tordai és a Doboka megyei nemzetőrök kapták meg. Vay 1902., 1929. sz. Puchner altábornagy a svalizserek lefegyverzése miatt vetett ki Kolozsvárra hadisarcot. *Kővári* 1861/a. 129–130. o. Puchner levele br. Wardener tábornokhoz a Kolozsvár elfoglalása után követendő eljárásról. Nagyszeben, 1848. november 17.

¹⁵⁶ Vay 1740. sz. Vay levele az OHB-nak. Kolozsvár, 1848. október 28. Ebben a levelében a királyi biztos azt állítja, hogy a század lefegyverzését ő rendelte el, és a tettért vállalta a felelősséget.

¹⁵⁷ Mintegy 180 lovat és 45 szekér felszerelést.

¹⁵⁸ Dercsényi 19. o.; *Szalai* 1993. 149. o.; Dercsényi Kálmán és László idézett művében 30–40, míg Bíró Lajos 12 átlépett Hannover huszárról tud. Csak érdekességként említjük meg, hogy Szalai Elek szerint a svalizserek zenekarának hat trombitása önként lépett át a Mátyás-huszárokhoz. *Szalai* 1993. 152. o. Szintén Kolozsnál foglalták le a Mátyás-huszárok azt a 71 remonda lovat, a Hannover-huszárok részére gyűjtöttek, és Puchner titkon Nagyszebenbe akart vitetni. *Silviu Dragomir*: Revolutia românilor din Transilvania în anii 1848–49. III. k. Cluj, 1946. 140. o. Vay Miklós levele az OHB-nek. Kolozsvár, 1848. október. 26.

¹⁵⁹ A proklamációt közli: *Kővári* 1861/a. 103–106. o.; *Kovács* 1979. 18. o.

lyekre posztokat kellett felállítani, és ezen pontok mindegyikére 15 honvédet és három Mátyás-huszárt rendeltek.¹⁶⁰ November elején intézkedtek Torda és a székely tábor közötti összekötés megszilárdításáról is. A két település közötti posztokra 12 nemzetőrt és három Mátyás-huszárt állítottak.¹⁶¹

Október közepén Puchner fenti rendeletének értelmében a császári királyi sorkatonaság kivonult Nagyenyedről.¹⁶² Ezzel a vármegyei nemességet és a magyar lakosságot kiszolgáltatotta a román parasztmozgalmak dühének. Innentől kezdve egyre gyakrabban intéztek támadásokat a román felkelők a magyar birtokosok ellen, akik közül sokakat családtagjaikkal együtt Balázsfalvára hurcoltak, életüket csak Axente Sever prefekt személyes fellépése mentette meg.¹⁶³ Ezt követte az örményszékési és a kisenyedi nemzetőrsek lefegyverzése, illetve utóbbi esetben a magukat megadók lemészárlása.¹⁶⁴ Október 17-én Vízakna, 20-án Gyulafehérvár¹⁶⁵ és 23-án Zalatna kapitulált.¹⁶⁶ Összességében elmondhatjuk, hogy a helyi nemzetőrsek¹⁶⁷ a válság kezeléséhez nem rendelkeztek elegendő erővel, a védelem megszervezésére csak Nagyenyed esetében volt komoly kilátás. Október 20-án Simeon Prodanu muzsinai görög-katolikus pap, a helyi felkelő tábor parancsnoka megadásra szólította fel a Nagyenyedet, ezt azonban elutasították. A várost Axente csapatai Muzsina, Csombord és Marosszentkirály felől akarták megtámadni. A fenti napon tartott haditanácsban, amelyen a helyi védelmi bizottmány tagjain kívül jelen volt még Pócsa őrnagy, Baumgarten József százados (11. huszárezred) és Leitner százados (51. Károly Ferdinánd gyalogezred),¹⁶⁸ elhatározták, hogy a várost körülvevő román táborokat külön-külön fogják megtámadni. A támadás napját 22-ére tűzték ki. Komoly aggodalmat keltett azonban, hogy a főként román kiegészítésű Károly-Ferdinánd század harckészsége kétséges volt. Végül a helyi nemzetőrök egy gyalogos és a vadászszázada, egy század aranyosszéki nemzetőr, valamint 60 Károly-Ferdinánd gyalogos vonult ki.¹⁶⁹ Rövid harc után a felkelő tábor szétfutott, a Károly-Ferdinándok pedig bátran vállalták a harcot a felkelőkkel. A kis csapat, miután elfoglalta Muzsinát, visszatért Nagyenyedre. A Károly-Ferdinánd század pedig a legénység követelésére elvonult Gyulafehérvárra.¹⁷⁰

¹⁶⁰ Vay 1779. sz.

¹⁶¹ Vay 1915. sz. Rendelet Torda megye főispánjához és a Mátyás-huszárok parancsnokához. Kolozsvár. 1848. november 4.; Ebbe a különítménybe került Koós Ferenc is, aki társaival Radnótra is bevonult. Miközben Marosvásárhelyre teljesített futárszolgálatot, a radnóti székely tábor szétverték, így a Mátyás-huszárok kerülő úton vonultak vissza Tordára, majd Kolozsvárra. *Koós* 1890. 180–182. o.

¹⁶² Így a városban a helyi nemzetőrösen kívül csak 300 aranyosszéki nemzetőr állomásozott. Október 18-án érkezett még Bágyonból 120 tordai nemzetőr, valamint Baumgarten százados vezetésével másfél szakasz aranyosszéki székely huszár. *Szilágyi* 1898. 108. o.

¹⁶³ Mintegy 200 főt. *Szilágyi* 1898. 115–116. o.

¹⁶⁴ Október 14–15. Uo. 118. o.

¹⁶⁵ A román felkelők Franz Horak várparancsnok garanciái ellenére fosztogattak és felgyújtották a várost.

¹⁶⁶ A menekült lakosság nagy részét a preszakai völgyben lemészárolták. *Szilágyi* 1898. 119–124. o. Ezt követte a teljes bányavidék „pacifikálása”. (Offenbánya, Verespatak stb.)

¹⁶⁷ A megyei védelem bázisa tehát Nagyenyed volt, amelynek nemzetőrsége októberben 600 gyalogosra és 200 lovasra duzzadt. Emellett volt még egy vadász századuk és egy kis tüzérsapatuk, amely kettő egy fontos löveggel rendelkezett. *Süli* 2004. 610–611. o.

¹⁶⁸ A városban az ezred egy százada állomásozott.

¹⁶⁹ Összesen kb. 600 fő.

¹⁷⁰ A tisztok hajlandók lettek volna tovább maradni, és harcolni a felkelők ellen. *Szilágyi* 1898. 139–142. o.

A végveszélybe került város megsegítésére Vay királyi biztos ide vezényelte a 11. honvédszászlóalj egy részét (380 fő) br. Bánffy János százados vezetésével, 110 Mátyás huszárt gr. Bethlen Gergely kapitány vezetésével és egy szakasz székely huszárt Szentgyörgyi József hadnagy parancsnoksága alatt, illetve 200 kolozsvári nemzetőrt.¹⁷¹ Még aznap este haditanácsot tartottak, melyen elhatározták a Nagylak környéki román tábor megtámadását, ahol a felkelők október 16-án jelentek meg. Elölük a magyar nemzetőrök a Maros jobb partjára, Székelykocsárdra húzódtak vissza.¹⁷² Ezen felül ideérkezett még az aranyosszéki nemzetőrség egy része, valamint a Baumgarten¹⁷³ székely huszár kapitány révén Enyedről erősítésképpen küldött egy szakasz székely huszár.¹⁷⁴ A román felkelők Nagylak módszeres kifosztásával voltak elfoglalva, ezzel a magyar erők időt nyertek az összpontosítására. A magyar csapatok október 24-én este érkeztek meg Székelykocsárdra és rögtön támadást indítottak. A gyalogság kompon, míg a lovasság gázlón kelt át. A románok az átkelést a köd miatt nem érzékelték. Az átkelés után a magyarok három irányból rohanták meg a községet körülvevő román tábor. A felkelők ezt látva vad futásnak eredtek, mire a huszárok üldözőbe vették őket, és a menekülők közül több mint kétszáz főt lekaszaboltak.¹⁷⁵ Az ütközet után a nemzetőrök Székelykocsárdon maradtak, míg a reguláris alakulatok visszatértek Nagyenyedre.¹⁷⁶

Még ezen a napon újabb haditanácsot tartottak, ahol elhatározták a marosszentkirályi román tábor megtámadását, melynek vezére Axente perfekt volt. A 11. honvédszászlóalj három százada Bánffy százados vezetésével, az apahidai révén átkelve a Csombordon tanyázó felkelőket támadta meg. A Mátyás és székely huszárok Baumgarten kapitány vezetésével a tompaházai révnél keltek át, és a Marosszentkirályon táborozó felkelőket rohanták le. Az Alsó-Fehér megyei és az aranyosszéki nemzetőrök pedig Inczédy Samu¹⁷⁷ százados vezetésével a szentkirályi révnél keltek át, és a román tábort szemből támadták. A nemzetőrök azonban késlekedtek, így a huszárok kénytelenek voltak nélkülük támadni, a honvédek rohama követett. Tulajdonképpen ütközet itt sem volt, mert a román tábor szétfutott. Közben a nemzetőrség is támadott, így a felkelők rémülete még nagyobb lett, most már fegyvereiket is eldobálták. A menekülők közül a huszárok ismét sokat levágtak. Az összecsapások érdekessége, hogy a mintegy 150 fős lovasság a gyalogság beavatkozása nélkül futamította meg a több ezres felkelő tábor. A huszárok számára a legnagyobb problémát nem is a felkelők ellenállása jelentette, hanem a sűrű köd, amely miatt az üldözés közben sokszor egymásra lőttek.¹⁷⁸ A győzelem kevésbé dicsőséges momentu-

¹⁷¹ Ezen erősítés október 22-én érkezett a városba,

¹⁷² Pontosabban Nagylak, Hari és Marosújvár nemzetőrségei. (Kb. 500 fő.)

¹⁷³ Baumgarten József (1811–1861) vagyontalan nemesi származású, szász nemzetiségű. A tullni utászkolán végez. 1830-tól hadfi, 1848 tavaszától főszázados a 11. huszárezredben. *Bona* 2000. 226–227. o.

¹⁷⁴ Csulak Dávid főhadnagy parancsnoksága alatt. Életrajza: *Bona* 1988. 156. o.

¹⁷⁵ Bethlen 1849 tavaszán a nagylaki ütközetben tanúsított bátor helytállásáért kapta meg a II. osztályú katonai érdemjelet. *Makai Ágnes*: „Hü vitézségért” Az 1848-1849-es magyar szabadságharc kitüntetett hőseinek emlékére. Budapest, 2001. 61–62. o. Emellett Vay királyi biztos október 29-én kérte Mikes őrnagytól, hogy a románok elleni harcokban magukat kitüntető Mátyás-huszárokat terjessze fel jutalomra. Vay 1889. sz. Az országgyűlés az október 31-én tartott ülésén köszönetet mondott Bethlennek a nagylaki győzelemért és őrnagynak léptették elő. *Közlöny*, 144. sz. 1848. november 1.

¹⁷⁶ *Szilágyi* 1898. 142–146. o.

¹⁷⁷ Inczédy Sámuel 1848 őszétől Alsó-Fehér vármegye nemzetőr őrnagya volt. *Bona* 2000. 401–402. o.

¹⁷⁸ *Szalai* 1993. 154. o.

ma volt, hogy a magyar csapatok a felkelés fészkeinek számító Marosszentkirályt felgyújtották.¹⁷⁹ Az Enyedre visszatérő csapatokat a lakosság heves éljenzéssel fogadta.¹⁸⁰

Sok idejük nem volt a pihenésre, mert a hegyaljai magyar lakosság sorsa miatt¹⁸¹ br. Kemény István főispán segítség küldését javasolta, melyet a haditanács is elfogadott. A katonai akciót október 28-án tervezték végrehajtani. Ezen nap hajnalán indult Enyedről 250 honvéd (Bánffy százados), egy század Mátyás-husár (gr. Bethlen Gergely kapitány) és két és fél szakasz székely husár (Baumgarten százados). A parancsnoki tisztelet Baumgarten vette át, mint rangidős tiszte. Útközben csatlakozott hozzájuk a tövis-diódi nemzetőrség is, ezáltal a különítmény létszáma 700 főre szaporodott. A haditerv az volt, hogy a mintegy háromezer fős román táborát Mindszent felől rohanják meg. Közben olyan köd keletkezett, hogy a katonák sokszor még egymást sem látták. Az ellenséges előőrs észrevette a honvédeket, és a tábor irányában futásnak eredt, mire a román felkelők csatarendbe álltak, de a honvédek első sortüze után szétszaladtak. Ekkor avatkoztak a küzdelemben Baumgarten és Bethlen lovasai, akiket a felkelők puskatűzzel fogadtak. Ezután a honvédek átjutottak a csengői árkon, és a felkelők ellen szuronyrohamot intéztek. Azok a huszárok és a honvédek erős rohamát nem bírván futásban kerestek menedéket. Az üldözést azonban az erős köd miatt nem lehetett folytatni, hiszen a honvédek sokszor egymásra lövöldöztek. Ezután a főispán, Baumgarten, Bánffy, Bethlen haditanácsot tartottak, melyen az Enyedre való visszatérés mellett döntöttek. A román felkelőket immár reguláris császári csapatok (román határőrök és Károly Ferdinánd gyalogság) is támogatták, így a kis csapat joggal rettegett a törbe csalástól.¹⁸²

Megkezdtek a város megerősítését, amely során kijavították a kapukat, az utcákra torlaszokat építettek, illetve palisádokat vontak a település köré. Ezek a kezdetleges erődítési munkálatok azonban csak a kedélyek megnyugtatót szolgálhatták, mivel érdemi védelmet szinte alig nyújtottak.¹⁸³ Ennek szellemében a védelem irányítói újabb csapatokat kértek Vay királyi biztostól. A levél írója, gr. Bethlen Gergely kapitány helyzetértékelésében kifejtette, hogy a román felkelők ellenében akár most is, de a nagyobb létszámú sorkatonasággal szemben csak segítség küldése esetén tudnak sikeresen védekezni.¹⁸⁴ Vay királyi biztos további erősítésképpen a 11. honvédszászlóalj két századát Bittó Károly százados vezetésével, 100 Mátyás-husárt¹⁸⁵ és a Torda és Egerbegy között gyülekező torda megyei és aranyosszéki nemzetőrség¹⁸⁶ egy részét rendelte a város megerősítésére.¹⁸⁷ Egyben kinevezte gr. Mikes Kelemen őrnagyot a Nagyenyed és környékén összevont

¹⁷⁹ Vay 1688. sz. Vay levele Zeyk József kormánybiztosnak. Kolozsvár, 1848. október 26.

¹⁸⁰ *Szilágyi* 1898. 142–146. o.

¹⁸¹ A Hegyalján lefegyverzett magyarokat a román felkelők Krakkóban egy táborban tartották fogságban, az expedíció célja a kiszabadításuk volt.

¹⁸² *Szilágyi* 1898. 171–175. o. Vö.: Vay 1758. sz. Gr. Bethlen Gergely százados levele. Nagyenyed, 1848. október 28.

¹⁸³ *Szilágyi* 1989. 190. o.

¹⁸⁴ *Deák* 1943. 260–261. o. Gr. Bethlen Gergely levele. Nagyenyed, 1848. október 31.

¹⁸⁵ Ezeket a huszárokat eredetileg Feketetóra, a Nagyvárad felől érkező három fontos ágyúút fedezetére rendelték ki. Pótlásukra kolozsvári nemzetőröket vezényeltek. Vay 1837. sz.

¹⁸⁶ A tordai és egerbegyi tábor 8 század nemzetőrből (2170 fő) állt, amely 1060 puskával és 1150 lándzsával volt felfegyverezve. Emellett Tordának volt egy 60-80 fős lovas csapata is. Vay 1813. sz.

¹⁸⁷ Vay 1837. sz. Rendelet Cserey Ignác alezredeshez. Kolozsvár, 1848. október 31.

csapatok parancsnokává,¹⁸⁸ aki az irányítást november 4-én vette át és egyben kihirdette a haditörvényeket is.¹⁸⁹

Mikes parancsnoki jogkörét azonban Pócsa János őrnagy, a székely huszárok osztályparancsnoka kétségbe vonta, mivel ő régebb óta viselte az őrnagyi rendfokozatot, tehát ezáltal a rangidősség szabálya sérülést szenvedett. A vitát végül is Mikes ezredesi kinevezése oldotta meg.¹⁹⁰ Mikes előléptetésével egyidejűleg Bethlen Gergelyt kinevezték őrnagynak¹⁹¹ és osztályparancsnoknak. Az utóbbi megüresedett századparancsnoki helyére Horváth Miklós főhadnagyot,¹⁹² a 3. Ferdinánd Miksa könnyűlovas ezred szakasparancsnokát javasolták századosi rendfokozattal, mivel Horváth elhagyta a magyar kormányzattal szembeforduló alakulatát. Mikes ezredes ajánlása szerint benne az „ezred mintegy tanult tiszten igen sokat nyerne”.¹⁹³ Szintén ebben az időszakban nevezték ki Nagysándor Józsefet¹⁹⁴ az ezred számfeletti alezredesének és br. Jósika Géza közvitézt¹⁹⁵ hadnagynak. Bár Nagysándor ekkor nem tartózkodott Erdélyben, korábban a 2. huszárezred tisztje volt, így ismerte a helyi viszonyokat.¹⁹⁶

Október 28-án az enyediék egy küldöttséget menesztettek Radnóra gr. Lázár Dénes nemzetőr őrnagyhoz, aki a székely tábor marosszéki dandárának volt a parancsnoka. A misszió célja az volt, hogy segítséget kérjenek a szorongatott város részére. Lázár – bár dandárának feladata éppen a vármegyei magyarság megsegítése volt – illetékességből Marosvásárhelyre, Berzenczey kormánybiztoshoz irányította őket, ő azonban ekkor Szászrégenben állomásozott. A kormánybiztos megígérte a segéderőt, és utasította Lázár őrnagyot is az együttműködésre. Időközben azonban a székely tábor megsemmisült a marosvásárhelyi ütközetben,¹⁹⁷ így a segítségnyújtás nem realizálódott.¹⁹⁸ Így csak Kolozsvárról érkezett két háromfontos ágyú a Mátyás-huszárok fedezete mellett november elején.¹⁹⁹ November 7-én a császári katonaság és a felkelők közeledtének hírére egy erős őrzőjáratot küldenek ki Tövis irányába, amely megerősítette az eddigi híreket.²⁰⁰ Ezen a napon megérkezik a marosvásárhelyi vereség híre is. A rögtönzött haditanács mérlegelte

¹⁸⁸ Vay 1837. sz. Rendelet Cserey Ignác alezredeshez. Kolozsvár, 1848. október 31.

¹⁸⁹ Vay 2036. sz. Mikes Kelemen levele. Nagyenyed, 1848. november 4.

¹⁹⁰ Vay 1918. Mikes kinevezése: ONHT 6936/Nő. 1848. október 29.

¹⁹¹ ONHT 6936/Nő.

¹⁹² Életrajza: Bona 1988. 270. o.

¹⁹³ Vay 1996. sz. Zeyk József kormánybiztos levele. Nagyenyed, 1848. november 6. Mellette Mikes támogató nyilatkozata.

¹⁹⁴ Életrajza: Bona 2000. 181–182. o.

¹⁹⁵ Bona 1988. 293. o.

¹⁹⁶ ONHT 6936/Nő. és Vay 2097. sz.; Az eseményekre lásd: Dercsényi L.

¹⁹⁷ Itt Gedeon József császári tábornok csapatai rövid harc után november 2-án szétverték a székely tábornok dandárja a következő alakulatokból állt: 120 nagyszebeni nemzetőr, 4 század Uracca gránátos, 4 század gyalogos, 2 század svalizsér és 12 ágyú, valamint román népfelkelők. Heydte 1863. 143. o.

¹⁹⁸ Szilágyi 1898. 338–339. o.

¹⁹⁹ Imreh 2003. 58. o.; TL 1848–49. 1892/12.; Vay 1893., 1898. sz. Az ágyúk kíséretére a Mátyás-huszárok mellett tordai nemzetőröket is kirendeltek. A két háromfontos ágyút Zeyk József kormánybiztos kevésnek találta, még kettőt igényelt Vay királyi biztostól. Vay 1998. sz.

²⁰⁰ November 8-án Tövis felől újabb császári és román csapatok közeledtek Nagyenyed felé.

a kilátásokat és a város feladása mellett döntött.²⁰¹ Emellett megérkezett Vay királyi biztos rendelete Mikes ezredeshez, hogy a véderő Tordán át húzódjon Kolozsvárra.²⁰² A város feladása általános felháborodást és riadalmat váltott ki a polgárokból. Egy szemtanúi visszaemlékezés szerint „Borzasztó rémület és ijedelem szállta meg az enyedi polgárságot e kedvetlen hírre.” A menekülő polgárok közül sokan a Mátyás-huszárok kíséretében érkeztek Kolozsvárra.²⁰³ A polgárok közül többen a főispánt hibáztatták, mintegy 40–50 nemzetőr megtagadta a kivonulást.²⁰⁴ A visszavonuló csapatok és menekültek november 7-én érkeztek meg Tordára,²⁰⁵ egyesülvén a Torda megyei nemzetőrséggel. A csoportosítás parancsnoka továbbra is Mikes Kelemen ezredes maradt, aki a város körül akart be rendezkedni tartós védekezésre. Ennek szellemében sürgette Vay királyi biztost, hogy küldjön kettő hatfontos és egy háromfontos felszerelt ágyút tüzerekkel erősítésképpen.²⁰⁶ A helyi nemzetőrség fegyvertelen tagjai számára Vay királyi biztos elrendelte, hogy a Mátyás-huszárok kezelésében lévő karabélyokat osszák ki.²⁰⁷ A Mátyás-huszárok az aranyosszéki és tordai nemzetőrökkel közösen részt vettek az álladalmi javak kimenekítésében és azok Kolozsvárra történő szállításában.²⁰⁸

Közben Urban alezredes vezetésével császári csapatok közeledtek Beszterce felől Kolozsvár irányába.²⁰⁹ A székely tábor szétverése után félő volt, hogy a kis sereg elől a Kolozsvárra történő visszavonulás útját elvágják, ezért br. Baldacci Manó tábornok²¹⁰ is megerősítette Nagyenyed kiürítését.²¹¹ A Marosvásárhelyt elfoglaló császári királyi csapatok szemmel tartására pedig egy szakasz Mátyás-huszárt vezényeltek Csánra, akiknek a környéken cirkálva kellett információt szerezni az ellenséges alakulatok mozgásáról.²¹²

Nagyenyed és Torda feladása után az odavezényelt Mátyás-huszárok eredeti állomáshelyükre, Kolozsvárra vonultak vissza, ahol téli ruházatot kaptak.²¹³ Tekintettel arra, hogy a kolozsvári magyar csapatoknak csak abban az esetben volt esélyük a sikerre, ha a

²⁰¹ Félő volt, hogy a Gyulafehérvár felől közeledő oszlop, illetve Gedeon tábornok győztes csapatai Marosvásárhely irányából bekerítik és megsemmisítik az egyedi erőket.

²⁰² Vay 1994. sz. Vay levele Mikes Kelemen ezredeshez. Kolozsvár, 1848. november 7. A tordai összpontosítást Vay a székely tábor vereségével indokolta.

²⁰³ *Imreh* 2003. 58. o.

²⁰⁴ *Szilágyi* 1898. 192–194. o. A Nagyenyeden maradt nemzetőrök lefegyverzését elrendelték. Vay 1993. sz.

²⁰⁵ Vay 2040. sz. Mikes Kelemen levele. Torda, 1848. november. 9.

²⁰⁶ Uo. 2061. sz.

²⁰⁷ Vay 2062. sz. Rendelet Mikes Kelemen ezredeshez. Kolozsvár, 1848. november 10.

²⁰⁸ Berde 149/Sz.K.B. Berde levele Ugron István tordai kormánybiztosnak. Nagyszeben, 1849. április 26.

²⁰⁹ Urban alezredes a következő csapatok felett rendelkezett: 2 század gránátossal (51. Károly Ferdinánd sorgyalogezred), 2 zászlóalj az 51. Károly Ferdinánd sorgyalogezredből, 1 zászlóalj a 41. Sivkovich sorgyalogezredből, 2 század a 3. Ferdinánd Miksa könnyűlovas ezredből, és 3 század az 5. Savoya Jenő dragonyosezredből. Ez összesen 1800 gyalogos, 260 lovas és 18 ágyú. *Heydte* 1863. 167. o. Természetesen a seregéhez tartozott még a naszói román határőrezred, valamint nagyszámú román népfelkelő.

²¹⁰ Br. Baldacci Manó cs. k. ezredes az 51. gyalogezred parancsnoka volt. Az Országos Nemzetőrségi Haditanács elnökségéről lemondva, szeptember 22-én ezrede parancsnokságát veszi át. Október 27-től tábornok, a felső-erdélyi honvédsapatok főparancsnoka. *Bona* 2000. 144–145. o.

²¹¹ *Szilágyi* 1898. 187–194. o.; *Szigethy* 1868. 13–15. o. Vay november 8-án a teljes erdélyi magyar haderőt (sorkatonaság, honvédek, nemzetőrök és népfelkelők parancsnokává nevezte ki Baldaccit. Vay 2007. sz.

²¹² Vay 1960. sz. Rendelet a Mátyás-huszárok kolozsvári parancsnokához. Kolozsvár, 1848. november 6.

²¹³ Dercsényi L. 6. ív.

több oszlopban támadó császári csapatokra külön-külön mérnek csapást, először Urban dandárjára ellen kívántak fellépni, mivel ez volt a legközelebb lévő ellenséges csoportosítás. A támadás tervét az 1848. november 6-án, a Kolozsváron tartott haditanácson határozták el. Ezen jelen volt Baldaccin kívül gr. Mikes Kelemen ezredes, a Mátyás-huszárezred frissen kinevezett parancsnoka, Czetz János őrnagy az észak-erdélyi csapatok vezérkari főnöke, a hatfontos ágyúüteg tüzeinek kiképzője,²¹⁴ Tolnay Gábor nemzetőr őrnagy,²¹⁵ gr. Bethlen Gergely és Makray László.²¹⁶ A magyar csapatok november 9-én indultak el Szamosújvár felé Baldacci tábornok vezetésével.²¹⁷ A kis sereg a 11. honvédszászlóalj öt századából, egy osztály Mátyás-huszárból, a kolozsvári nemzetőrségből, 250 aranyoszéki nemzetőrből,²¹⁸ fél század aranyosszéki székely huszárból²¹⁹ és egy hatfontos ütegből állt. Ehhez csatlakoztak Szamosújvárnál a kolozsi,²²⁰ bonchidai, szováti és széki²²¹ nemzetőrségek. A különítményt Válaszútnál Baldacci a következőképpen osztotta fel: balszárnynon Makray kapitány vezetésével fél század Mátyás-husár és kevés gyalogság, középen Baldacci vezetésével másfél század husár és a nemzetőrség a hat ágyúval, jobb szárnynon a 11. honvédszászlóalj. Először Baldacci három vak töltest lövetett az ellenséges csapatokra, erre azonban válasz nem érkezett. Ezek után a lövegeket lemozdonyozták, és ettől kezdve lényegében tétlenségre voltak kárthatatva.²²² Makray kapitány hiába kérte a tábornokot, hogy legalább három ágyút indítson előre a Mátyás-huszárok fedezete alatt, Baldacci nem engedett. Így a tüzéségi fedezet nélkül rohamozó nemzetőrökre és honvédekre Urban heves ágyútűzet zúdított, mire azok szétfutottak.²²³ Ezután Baldacci a menekülők után indult Kolozsvárra, a vezérletet pedig Mikesnek adta át.²²⁴ A vereség után Urban könnyűlovas járőrei cirkálásaikkal már a város határát is megközelítették.²²⁵

November 15-én Urban csapataival Apahidára érkezett.²²⁶ Ellene Baldacci 5 század honvédet, a Mátyás-huszárok osztályát, fél század aranyosszéki székely huszárt, és a kolozsvári

²¹⁴ Az erdélyi csapatok első tüzésége, a háromfontos üteg, amely egy felszerelt és öt felszeretlen löveg-ből állt, október 25–26-án érkezett Kolozsvárra. November elején pedig Czetz János őrnagy vezetésével a hatfontos üteg. A városból jelentkező tüzéseket Czetz képezte ki, de az idő rövideje miatt nem magas határfokkal. Czetz 1868. 9. o.; Vay 1777. sz. Az OHB levele. Pest, 1848. október 22. A Nagyváradról Kolozsvárra szállítandó ágyúkat és löport biztosítsa.

²¹⁵ Tolnay Gábor őrnagy a marosszéki mozgó nemzetőr zászlóalj parancsnoka volt, amely a székely tábor bukása után Kolozsvárra szorult vissza. TL 1895. 1. sz. Életrajza: Bona 2000. 682. o.

²¹⁶ Bauer 1870. 42. o.

²¹⁷ Vay 2130. sz. Baldacci jelentése. Kolozsvár, 1848. november 12.

²¹⁸ Az aranyoszéki nemzetőrség egy része a szék elfoglalása után vonult Kolozsvárra. Süli 2004. 619. o.

²¹⁹ A 11. székely huszárezred 2. őrnagy osztály 1. századának egy része. Eredeti székhelyük Bágyon volt.

²²⁰ A kolozsi nemzetőrség 300 fős volt, rendkívül rosszul felfegyverezve. Süli 2004. 608–609. o.

²²¹ A széki nemzetőrség 400–500 fő volt. Süli 2004. 609. o.

²²² Természetesen az is problémát jelentett, hogy az újdonsült tüzei az ágyúkat nem tudták kezelni. Szigethy 1868. 17–19. o.

²²³ Imreh 2003. 59–68. o.; Dercsényi 28. o.; Kovács, 1979. 23. o.; Kádár 1890. 112–119. o. Dercsényi László szerint Urban ágyúi egy székely huszár lovát ellőtték, mire a kolozsvári nemzetőrök gyávan szétfutottak. A menekülőket hiába próbálta 6 huszárral feltartoztatni. Dercsényi L. 6. ív.

²²⁴ Bauer 1870. 18. o.

²²⁵ Vay 2142. sz.

²²⁶ Imreh 2003. 62. o.

nemzetőrség egy részét, valamint a hatfontos ágyúüteget vezényelte ki.²²⁷ A Szamosfalváiig kivonuló csapatok ellen Urban tüzésége és gyalogsága erős tüzelést intézett, melynek hatására a magyar csapatok visszavonultak egy mezőre, ahol Baldacci a huszároknak pihenést és abrakolást rendelt el, mintha nem is egy ütközet kellős közepén lennének.²²⁸ Makray kapitány azonban lóra vezényelte a huszárokat, ami ezért is volt indokolt, mert Urban ugyan visszavonulást színlelt, azonban más egységei oldalba támadták a táborozó magyar egységeket. Az előrenyomuló császári csapatokra a szamosfalvi kertekben meghúzódnó honvédek sortüzet adtak, mire a román határőrök fegyvereiket és borjúikat eldobálva fejvesztetten menekültek. A gyalogsági tüzelés hatására a falu házai kigyulladtak, és a lángok jól megvilágították a csatateret, amelyen ezáltal a rohamozó sálizserek jól kivehetők lettek. Ellenük Makray azonnal rohamot vezényelt. Noha az ellenség visszavonult, a városból visszatérő Baldacci közölte a csapatokkal, hogy a város vezetőivel elhatározták Kolozsvár feladását és a magyar alakulatok Bánffyhungyadig történő retirálását.²²⁹ A Kolozsvárra történő visszavonulás nagy rendetlenségben történt. A lövegeket a honvédek és a Mátyás-huszárok fedezték, azonban az éjszakai tüzelés sok kiképzetlen huszárlovat megvadított, amelyek sok lovaszt a mocsárba vittek, s gazdáik csak sok vesződés után tudtak újból befogni őket. Látva a zűrzavart az ellenség megtámadta az ágyúkat, de a honvédek sortüze ismételtelen elűzte őket.²³⁰

Kolozsváron a város feladása miatt elkeseredett polgárok Vay királyi biztost és Baldaccit fogságra vetették. Ezen eljárás mind a honvédek, mind a Mátyás-huszárok körében ellenérzést szült,²³¹ így Mikes Kelemen vezetésével kiszabadították a fogva tartottakat. Ezt követően a magyar csapatok Bánffyhungyadra, majd Csucsára vonultak vissza.²³²

Ezzel az alakulat történetének első jelentős szakasza ért véget. Mikes Kelemen és Bethlen Gergely három hónap alatt egy olyan csapattestet hoztak létre, amely mind a román felkelők, mind a császári csapatok ellen bátran harcolva állták meg a helyüket. Bár Erdély november közepére elveszettnek tűnt a magyar kormányzat számára, a Mátyás-huszárok rátermettségében és fegyelmében ettől kezdve nem kételkedhetett senki.

²²⁷ A városban így a bihari és a hajdú-kerületi nemzetőrök, és a Károly Ferdinánd zászlóalj maradt helyőrséggént. *Bauer* 1870. 55. o. A szabolcsi nemzetőröket kivezényelték az ágyúk fedezetére, többségük azonban a csata közben szétfutott. ONHT 9517/Nő. Eötvös György őrnagy jelentése. Nyíregyháza, 1848. december 9. A bihari nemzetőrök egysége mintegy 500 fős volt. Vay 1893. sz. A hajdú-kerületi nemzetőr egység 630 gyalogból és 30 lovasból állt, a gyalogság modern csappantyús fegyverekkel volt ellátva, amelyekhez azonban nem volt töltény. Vay 2018., 2121. sz.

²²⁸ A nemzetőrök többsége már ekkor elfutott. *Bauer* 1870. 18. o.

²²⁹ *Imreh* 2003. 62–65. o.; Dercsényi L. 7. ív.; *Kovács* 1887. 133. o.

²³⁰ *Dercsényi*, 29. o.

²³¹ A polgárok a Mátyás-huszárokat és a honvédeket okolták a kialakult helyzetért. Dercsényi L. 7–8. ív.

²³² *Szigethy* 1868. 25. o. Czetz János honvéd tábornok visszaemlékezése szerint a visszavonuló csapatokat a széteséstől Mikes Kelemen erélyessége mentette meg. *Czetz* 1868. 17. o.

Berzenczey László politikai pályája 1848. augusztus 17-ig

Berzenczey László 1820-ban született Kolozsváron, székely nemesi család sarjaként.²³³ Jogi tanulmányait Marosvásárhelyen, Kolozsváron és Székelyudvarhelyen végezte.²³⁴ Már nagyon fiatalon bekapcsolódott az erdélyi reformellenzék munkájába. Az ellenzéki politizálásnak – az országgyűléseken kívül – két fóruma volt korszakunkban: a törvényhatósági közgyűlések és a helyi sajtó. Berzenczey tevékenyen vett részt a liberálisok és konzervatívok között dúló hírlapi vitában. 1842-ben az Erdélyi Híradó²³⁵ hasábjain Dósa Elekkel²³⁶ disputálva kijelentette, hogy Székelyföldön a jobbágyság létező dolog, és az úrbérrendezést itt is végre kell hajtani. Ennek alátámasztására történeti érveket is használt.²³⁷ Javasolta a választásokon a titkos szavazás bevezetését.²³⁸ 1844-ben azt indítványozta, hogy a négy székely szék fogjon össze egy kisdedóv alapítása érdekében.²³⁹ 1845-ben a marosszéki közgyűlésen azt szorgalmazta, hogy a nemesek és nem nemesek közösen vállalják az útépítés terheit. Ha ezt elutasítanák, akkor ő minden szabad székelyt felszólított, hogy ők is tartózkodjanak az áldozatvállalástól.²⁴⁰ 1846. augusztus 11-én Berzenczeyt Marosszék országgyűlési követévé választották. Itt egyre erőteljesebben pártolta az unió, a közös teherviselés és a jobbágyszabadítás eszméjét.²⁴¹ 1847-ben felvette, hogy az országgyűlés által elfogadandó törvénynek az úrbérrendezést nem tartományi szinten, hanem a megyerendszer keretein belül kell megvalósítania, mert a megyerendszer fenntartása a magyarság elemi érdeke, hiszen ez védelmezi a nemzetiségek túlsúlya ellen is.²⁴² Szintén a kolozsvári diétán tiltakozott a szászok germanizáló törekvései ellen, és a magyar nyelv terjesztése mellett foglalt állást.²⁴³ Berzenczey tehát a

²³³ Életrajzáról összefoglalóan lásd: Egyed Ákos: Berzenczey László. In: 1848 erdélyi magyar vezéralakjai. Marosvásárhely, 2004. 20–37. o.

²³⁴ A világ vándorai, 29. o.

²³⁵ A kolozsvári kiadású Erdélyi Híradó a tartomány liberális nemességének meghatározó sajtóorgánuma volt.

²³⁶ Dósa Elek a marosvásárhelyi református kollégium nagyhírű jogtanára volt. 1849-ben Brassóvidékének kormánybiztosa. Pálffy 1939. I. k. 133. o.

²³⁷ Erdélyi Híradó, 1842. 78. sz. 473. o. Székelyföldön a klasszikus értelemben vett úrbéres jobbágy a lakosságnak csak elenyésző százalékát tette ki. Ugyanakkor létezett a gyakorlatban egy speciális képződmény a székely örökségre telepített jobbágy, aki jogilag nem volt jobbágy, ténylegesen azonban igen. A székely örökség a szabad székelyek kezén lévő földterület volt, amelyet a tulajdonosok kihalása esetén rokonok, ezek hiányában pedig a szomszéd szerezhette meg. Időközben azonban számos nemes és határőr katona több ilyen telket is megszerezett, amelyre magánszerződéssel jobbágyot telepített. Az úrbérrendezés hatályának kiszélesítése elsősorban ezen jobbágytartók érdekeit sértette volna. Egyed 1979. 19. o.

²³⁸ Erdélyi Híradó, 1843. 15. sz. 87. o.

²³⁹ Uo. 1844. 52. sz.

²⁴⁰ Uo. 1845. 37. sz. 204. o.

²⁴¹ Erdélyi Híradó, 1846. 186. sz.; 1847. 215. sz.

²⁴² Uo. 1847. A dátum: augusztus 8. Ezzel lényegében a liberális megyei nemesség érdekeit kívánta megvédelmezni. Megjegyzendő, hogy az 1846–1847. évi országgyűlésen a konzervatívok által elfogadott úrbérrendezési törvény, amelynek az uralkodói szentesítése elmaradt, elsősorban a földbirtokosok érdekeit szolgálta. Egyed 1997. II. k. 19. o. Berzenczey az országgyűlésen a székelyföldi jobbágyság számára is kedvező úrbérrendezést követelt. Egyed 1997. I. k. 167. o.

²⁴³ Erdélyi Híradó, 1847. 281. sz. Az ún. nyelvharc lényegében a szász és magyar politikai elit között

maroszséki ellenzék vezető egyénisége volt, sőt egyes kutatók szerint a „székelyföldi radikalizmus az ő személye köré csoportosult.”²⁴⁴ Emellett kiváló szónok is volt, sokan „kis Kossuthnak” is nevezték.²⁴⁵ Egy szemtanú visszaemlékezés szerint „Nagyon népszerű ember és hatalmas népszónok volt akkor Marosvásárhelyett Berzenczey László, ki az akkori szék – [ma megye-] gyűléseken s más népes összejöveteleken hallatta népszerű szónoklatát. A helyi ev. ref. főtanodai ifjúság bálványozta őt.”²⁴⁶

A magyarországi változások hatására az erdélyi reformnemzedék is aktivizálódott. 1848. április 8-án Udvarhelyszék küldöttsége Kolozsváron követelte az országgyűlés összehívását gr. Teleki József gubernátortól. Berzenczey – mint maroszséki követ – az őket támogató tömeg előtt az unió kimondása mellett szólalt fel.²⁴⁷

1848. március 25-én Lázár János marosvásárhelyi főbíró összehívta a város közgyűlését, ahol Berzenczey erősen kritizálta a város és a szék konzervatív vezetését.²⁴⁸ Emellett Maroszsékben erőteljes agitációt fejtett ki, hogy a nemzetőrség itt is megalakuljon.²⁴⁹ Május 15-én proklamációban szólította fel a székelységet, hogy készüljön fel az önvédelmi harcra, mert a szászok az unió ellen lépnek fel, és a románokat is ellenük uszítják.²⁵⁰

Május közepén a kormány elhatározta a székely katonaság egy részének segítségül hívását. Az ennek elősegítésére Erdélybe érkező háromtagú misszió (Hajnik Károly, Gál Sándor, Klapka György) munkáját is hatékonyan támogatta. Május 23-án Marosvásárhelyen egy népgyűlésen Berzenczey megeskette a jelenlévőket, hogy mindenben engedelmeskednek a magyar minisztériumnak. Alépes azért is tekinthető merésznek, mert az uniót az erdélyi országgyűlés még nem fogadta el, így a magyar kormány és a nádor nem rendelkezett hatáskörrel Erdély területén.²⁵¹ Ugyanakkor a magyar vezető körök szemében megerősödött pozíciója, mivel a hagyományos transzilvanista vezető réteggel szemben a gyors átalakulás hívének tűnt.

Június 10-én a király Batthyány Lajos miniszterelnök erélyes fellépésére szentesítette az Erdéllyel való uniót.²⁵² Ezt követően az országgyűlési választásokon Berzenczeyt Antal Imrével közösen 1848. június 26-án Maroszsék képviselőjévé választották. A voksolást heves csatározások előzték meg.²⁵³

folylt. A szászok, akiknek a téren a fő ideológusuk Stephan Ludwig Roth lelkész volt, elzárkóztak a magyar államnyelv elfogadása elől. *Egyed* 1998. II. k. 156. o.

²⁴⁴ *Egyed* 1997. I. k. 150. o.

²⁴⁵ Uo. 167. o.

²⁴⁶ *Imreh* 2003. 33. o.

²⁴⁷ *Erdélyi híradó*, 1848. 347. sz.

²⁴⁸ *Egyed* 1998. I. k. 71. o.

²⁴⁹ Berzenczey tagja volt a 14 tagú bizottmánynak, amelynek a feladata volt a marosvásárhelyi nemzetőrség felállítása, szervezése és működési szabályzatának kidolgozása. *Pál-Antal* 2001. 85–89. o. Az erdélyi uniós jogszabályok szentesítéséig nem volt jogalap a nemzetőri szolgálat kötelezővé tételére, az összeírások kizárólag önkéntes alapon történtek.

²⁵⁰ R 32. 4. cs. 1848. május. 15. „Székely Barátim!” Közli: *Egyed* 2004. 164–165. o. A székelyek teljes mozgósítása, illetve a székely tábor felállításának gondolata már itt megfigyelhető.

²⁵¹ *Urbán* 1980. 412. o.; *Berzenczey* 1873. 13. o.; Berzenczey annak ellenére is radikálisan, a törvényes formák mellözése mellett lépett fel, hogy korábban a főkirálybírónak teljesen másképpen nyilatkozott. *Pál-Antal* 2001. 80. o. A város jelentése az eseményekről és a Gubernium felháborodására: *Pál-Antal* 2001. 81–82. o.

²⁵² *Urbán* 1986. 838. o. Itt az erdélyi országgyűlés által elfogadott törvénycikkekre gondolunk.

²⁵³ *Pál-Antal* 2001. 178–184. o.

Az ellenpárt azonban nem nyugodott bele megválasztásába. br. Kemény Pál alkirálybíró – Berzenczey ellenjelöltje – óvást emelt. Szerinte ellenlábasai a formák be nem tartásával, a tömegekre támaszkodva kiereszkolták megválasztásukat. Azonban ez törvénytelen, mert nem állították fel a teljes választási bizottságot, nem írták össze a választókat. A szavazás napján a városháza kapuit korán bezárták, így csak a bent tartózkodó Berzenczey pártiak tudtak szavazni. Marosszék 6–7 ezer választásra jogosult polgárából alig 700 szavazott, ezért az erdélyi választási törvény II. cikkelye meg lett sértve. Kéri Berzenczey és Antal mandátumának megsemmisítését.²⁵⁴ Más források szerint a népvezér vidékről fegyveres nemzetőröket rendelt fel, akik az ellenpárt híveinek ablakaira lövöldöztek.²⁵⁵ Berzenczey azonban továbbra is képviselő maradt, és a parlamentben Kossuth feltétlen híveinek számát gyarapította. Ekkor még támogatta a frissen kinevezett teljhatalmú királyi biztos, Vay Miklós tevékenységét.²⁵⁶

A Marosszék vezetésének viszonya az újonnan megválasztott képviselővel nem volt konfliktusmentes. 1848 júliusában Berzenczey László, aki a főkirálybíró szerint a márciusi radikális párthoz tartozik, és akit a városi ifjúság támogat, híveivel bejárta a szék falvait és az úrbérrendezés ígéretével izgatták fel a népet. Fő célja az volt, hogy mind a város, mind a szék irányításából kiszorítsa a hagyományos vezetést, saját híveit juttatva ezzel a kulcspozíciókba.²⁵⁷ A szék irányítói hatósági fellépést sürgettek a főkormányszéktől.²⁵⁸

Politikai pályáját júniustól augusztus végéig az első magyar népképviselői országgyűlésen folytatta. A képviselőház július 11-i ülésén támogatta, a Kossuth által indítványozott 200 ezer újonc megszavazását.²⁵⁹ Ugyanakkor egyes székelyföldi képviselők, Berde Mózes, Mikó Mihály, Fábián Dániel egyre erőteljesebben követelték a régió társadalmi problémáinak megoldását, vagyis a határőrség átszervezését és az örökös katonaság intézményének eltörlését, illetve a jobbágyszabadítás továbbfejlesztését. Az idő azért is sürgetett, mert az Udvari Haditanács, illetve az örökös katonaság minisztérium különböző kedvezmények révén a maga számára kívánta megnyerni a székely határőröket.²⁶⁰ A magyar és erdélyi politikai vezetés azonban nem merte vállalni a határőrség átalakítását, mert féltek, hogy ezáltal ezek az alakulatok szétesnek. (Emellett a magyar kormány tagjai még 1848. áprilisában nyilatkozatot tettek, hogy nem változtatnak a Határőrvidék katonai beszerkezetén.) Ezzel szemben a jobbágyszabadító törvények hatályának kiterjesztése a székely örökségre telepített jobbágyokra erősen sértette a határőrök érdekeit is. Az a Berzenczey László, aki a reformkorban még be akarta hozni az úrbérrendezést a Székelyföldre, most a katonai rend védelmére kelt.²⁶¹ Tekintettel arra, hogy a minisztérium egyre intenzívebben kívánta igénybe venni a székelység fegyve-

²⁵⁴ Vay 7. d. Nem iktatott iratok, sz. n. Közli: Pál-Antal 2001. 184–186. o.

²⁵⁵ Vay 393. sz. Lázár János főbíró levele. Marosvásárhely, 1848. július 23.

²⁵⁶ Berzenczey szövege a marosvásárhelyiekhez. 1848. június 20. *Ellenzék*, 1884. 148. sz. Kettőjük viszonya majd szeptember közepétől válik feszültté.

²⁵⁷ Vay 393. sz.

²⁵⁸ Vay 394. sz. Gr. Tholdalagi Ferenc főkirálybíró levele. Marosvásárhely, 1849. július 25. A főkirálybírói tekintély helyreállítása érdekében egy királyi biztos kiküldését sürgette.

²⁵⁹ *Egyed* 1998. I. k. 188. o.

²⁶⁰ *Közlöny*, 55. sz.

²⁶¹ *Egyed* 1998. I. k. 172. o.

res erejét és áldozatvállalását, valamit érdemben is nyújtani kellett, felmerült egy sajátos megoldási lehetőség, a túlnépesedett lakosság egy részének a délvidéki kincstári birtokokra telepítése. Az ügy előzményeként br. Perényi Zsigmond, az erdélyi uniós országgyűlés királyi biztosa június 23-án levélben javasolta Kossuthnak a telepítés lehetőségét, mivel a jobbágyfelszabadító törvény Csík- és Háromszékben nehezen alkalmazható, mert ott a lakosság elszaporodott, a föld pedig kevés. A vármegyei földek nagy része pedig a románok kezén van.²⁶² Berzenczey felszólalása után mind Kossuth, mind a miniszterelnök magáévá tette Perényi javaslatát.²⁶³ Ennek szellemében június 28-án a Batthyány szöveget intézett a székelységhez, melyben katonai segítség küldésére (határőrség), valamint önkéntes zászlóalj alakítására szólított fel. Viszonzásképpen a telepítés lehetőségét vetette fel.²⁶⁴

A telepítés fő szorgalmazója ettől kezdve Kossuth Lajos pénzügyminiszter lett, aki a törvényjavaslatot július 26-án terjesztette be a képviselőházban, annak gyakorlati végrehatásával egyik legbizalmasabb hívét, Berzenczey Lászlót kívánta megbízni.²⁶⁵ A törvényjavaslat vitája augusztus 2-án folytatódott, a képviselőház a törvényjavaslatot végül is elfogadta.²⁶⁶ A felsőház augusztus 9-én rövid vita után ugyanígy döntött.²⁶⁷ Noha a kormány minden segítséget megadott a telepítés sikere érdekében, valós eredményről nem számolhatunk be.²⁶⁸ Annak ellenére sem, hogy Berzenczey augusztus vége óta Erdélyben tartózkodott, és mindent megtett a cél érdekében.²⁶⁹ A terv elsősorban a délvidéki háborús viszonyokon, és a székelyek érdektelenségén bukott meg.²⁷⁰ Noha a kezdeményezés kudarcot vallott, ahhoz semmi kétség sem férhetett, hogy Berzenczey Kossuth feltétlen hívének számított, aki őt gyorsan bizalmába fogadta. Így nem lehetett meglepő az sem, hogy az erdélyi szabad lovascsapat szervezésével is a maroszséki képviselőt bízta meg a pénzügyminiszter augusztus közepén.²⁷¹

A szervezés első lépései

Kossuth a szervezendő csapat létszámát minimálisan 1500, maximálisan 3000 főben határozta meg, felépítését tekintve pedig zömében husárokból, és egy kisebb műszaki²⁷²

²⁶² *Egyed* 1998. I. k. 169–170. o.; *Deák* 1943. 114–120. o. Br. Perényi Zsigmond levele Szemere Bertalanhoz. Kolozsvár. 1848. június 3. „A' kiköltözésre való buzdítást 's annak vezetését több buzgó székely hazafiak elvállalni készek. Maroszséki követ 's befolyással bíró polgártársunk Berzenczei László még arra is ajánlkozott, hogy példa adásul kész leend maga is kis időre velők kiköltözni.”

²⁶³ Uo. 172. o. Felmerült a közel 40 ezres moldvai csángóság áttelepítése is.

²⁶⁴ R 32. 6. cs. „Felszólítás a székely polgártársainkhoz!” Közli: *Urbán* 1999. 728. o.

²⁶⁵ *Közlöny*, 49. sz.; R 32. 6. cs. Július 28.; Berzenczey működésére lásd: *Szőcs* 1972. 170. o.; H 20. Iktatókönyv, 1610. sz.

²⁶⁶ *Közlöny*, 54. sz.; KLÖM XII. 624–626. o.

²⁶⁷ *Közlöny*, 61. sz.

²⁶⁸ *Egyed* 1997. 297. o.

²⁶⁹ Pl. Maroszsék közgyűlésén (szeptember) Berzenczey kérte a telepítés ügyének támogatását. *Ellenőr*, 76. sz.

²⁷⁰ *Egyed* 1998. I. k. 155. o.

²⁷¹ Uo. 153. o.

²⁷² A műszaki egység létrehozásának kezdeményezése abból a szempontból fontos, hogy ebben az időszakban még Magyarországon sem létezett ilyen jellegű alakulat. Az első gyakorlati lépések a fegyvernem

és tüzérosztályból állt volna az alakulat. Toborzási helyként a Székelyföldet jelölte ki.²⁷³ Egyidejűleg utasította államtitkárát, Duschek Ferencet, hogy Berzenczey részére 50 ezer forintot utalványozzon.²⁷⁴ Berzenczey mellé segédül és katonai tanácsadóul Gál Sándor²⁷⁵ századost jelölte ki.²⁷⁶

A pénzügyminiszter ugyanezen a napon adta Mészáros hadügyminiszter tudtára a lovascsapat felfegyverzésével és felszerelésével kapcsolatos elképzeléseit. E szerint: „3. Méltóztassék kiszámítani, milly árban számítottak a kiállítás: értvén lovat, lószerszámot, fegyvert és ruházatot – ez utóbbit minél egyszerűbbet; értvén egy egészen egyszerű kurta attilát; egy hasonló szabású vitorla vászon blouset – Könnyű lovas köpöny stb. 4. Méltóztassék számadásomra egyelőre 1500 darab jó kardot, 3000 pisztolyt és 1500 darab karabint a fegyvertárból kiszolgáltatni... Kérvén egyszersmind, valljon kardszíjat és tarsolyt nem kaphatnék-e... Mert a toborzás sikerére nagy befolyással leend, ha legalább egy részét félig-meddig mindjárt montírozhatjuk.”²⁷⁷

A kinevezést Kossuth másnap ismertette Vay királyi biztossal. Közölte, hogy a szabadcsapatok szervezésével ő van megbízva, és ezek közül egyiket Erdélyben „különösen pedig a derék és harcias székelységből óhajtom kiállítani.” Ezeket a szabadcsapatokat „a honvédsereg zászlóaljakkal nem kell egybetéveszteni.” Kifejtette, hogy a szervezésre felkért Berzenczey Lászlóban feltétlenül megbízik. A szervezés sikere a székelységre van tehát alapozva, mivel Berzenczey már kapott tőle korábban is megbízatást.²⁷⁸ Berzenczey elsődleges feladata tehát egy 1500–3000 fős szabadcsapat kiállítása, felszerelése és harcra kész állapotba helyezése volt. Kossuth kérte a királyi biztostól, hogy mindenben támogassa Berzenczey tevékenységét, és utasítsa erre a törvényhatóságok vezetőit is.²⁷⁹

Elmondhatjuk, hogy Berzenczey kinevezése a csapatszervező tevékenységéhez megteremtette a jogi hátteret. A gyakorlatban azonban több tisztázatlan kérdés is létezett. Az erdélyi kormányzat élén ebben az időszakban Vay királyi biztos állt, akinek mind a fő-kormánysszék, mind a főhadparancsnokság engedelmességgel tartozott.²⁸⁰ Lényegében ő irányította – az erdélyi császári királyi hadszervezet rendszerére épülve – a négy honvédszászlóalj, a kolozsvári székhelyű önkéntes lovasság és a honvéd tüzér üteg szervezését. Honvédelmi kérdésekben pedig a hadügyminisztérium iránymutatásai alapján járt el. Berzenczey és Vay között azonban nem volt alá-fölérendeltségi viszony, az előbbi kizárólag a pénzügyminisztertől függött, ugyanakkor a csapatszervezésnél feltétlenül szüksége volt a királyi biztos támogatására, amit eleinte meg is kapott. E kusza helyzet a későbbiek folyamán számos konfliktus forrása volt.

megteremtésére szeptember elején történetek. (Hermann Róbert szíves közlése.)

²⁷³ H 20. 1438.; KLÖM XII. 735. o. Az eseményről tudósított: *Pesti Hírlap*, 1848. 142. sz.

²⁷⁴ H 20. 1442. Közli: KLÖM XII. 740. o.

²⁷⁵ Életrajza: *Bona* 2000. 158–159. o.

²⁷⁶ H 20. 1443. Közli: KLÖM XII. 739–740. o.

²⁷⁷ H 20. 1439. Közli: KLÖM XII. 733–734. o. Idézi: *Barcy – Somogyi* 1986. 131–133. o.

²⁷⁸ Utalás a telepítési kormánybiztosi megbízatásra.

²⁷⁹ Vay 707. sz. Közli: KLÖM XII. 739–740. o. A királyi biztost a hadügyminisztérium is felszólította Berzenczey csapatszervező tevékenységének elősegítésére. Vay 799. sz. Pest, 1848. augusztus 25.

²⁸⁰ Vay 1. sz. Közli: *Deák* 1943. 145–146. o.

Berzenczey augusztus 24-én érkezett meg Kolozsvárra,²⁸¹ másnap az *Ellenőr* hasábjában Kővári László a szabad lovas csapat szervezésének támogatására hívta fel a tartomány polgárait.²⁸² A kormánybiztos nem érkezett egyedül, még Pesten számos ifjú, zömében miniszteri hivatalnok iratkozott be az „általa Kolozsvárt alakítandó új magyar lovas ezredbe” közvitéznek. Egy visszaemlékezés szerint „nevünket beírtuk és így szavunk már adva van, hogy hazánkat mint katonák is fogjuk szolgálni.”²⁸³ A belépők között találjuk a Dercsényi testvérpárt, Kálmánt és Lászlót, akik társaikkal augusztus 27-én érkeztek Kolozsvárra. Fegyvereik és a fehér huszárköpeny beszerzéséről maguk gondoskodtak. Rövidesen jelentkeztek Berzenczeynél, aki jobb híján Mikes Kelemenhez irányította őket, mivel a tartományban csak ez volt az egyetlen ilyen jellegű alakulat. Az újoncok Makray kapitány előtt tették le az esküt V. Ferdinánd magyar királyra és az alkotmányra, rövidesen megkapva a „vérvéres” huszársapkát és ettől kezdődően a napi illetményt.²⁸⁴

Berzenczey első tapasztalatairól augusztus 28-án számolt be Kossuthnak. E szerint a székely fiatalok tömegesen kívánnak beállni csapatába, így az 1500 fős létszám elérése szinte biztosra vehető. A hatékonyabb szervezés érdekében azonban javasolta, hogy még most nevezzenek ki vezetőt az alakulat élére, aki mindhárom fegyvernemet (lovas, tüzér, műszaki) jól ismeri. A leendő parancsnoknak szilárd jellemmel kell rendelkeznie, illetve élveznie kell a székelység bizalmát is. A legfőbb szempontnak azonban a politikai megbízhatóságot tartotta. Berzenczey a posztra a legalkalmasabbnak Forró Eleket,²⁸⁵ a székely huszárezred főszázadosát tartotta, aki ebben az időszakban századával a szerb felkelők ellen harcolt a Délvidéken. Kérte, hogy sürgősen nevezze őt ki a szabad lovas csapat parancsnokává, intézkedjen, hogy Forró Marosvásárhelyre jöjjön és vegye át az „osztályok összeállítását irányító bizottmány” vezetését. Az utóbbi szervezet koordinálta ugyanis a szervezési, szállásolási és kiképzési feladatokat. Berzenczey arra is ígéretet tett, hogy be fogja jární a székely székeket, ennek végeztével Gál Sándor el fogja készíteni a csapat szabályzatát, melyből Kossuthnak is fog küldeni egy példányt. Közölte, hogy amennyiben a hatfontos ágyúüteg felállítása is jóváhagyást nyer, valamint a lövegeket kiutalják, akkor azokat célszerű lenne a marosvásárhelyi bizottmány rendelkezésére bocsátani. Hasonlót javasolt a hidászosztág esetében is. Kifogásolta viszont, hogy sem a hadügyminisztérium által készített költségvetés-tervezet, sem a pénz, sem a budai fegyvertárból ígért kardok és pisztolyok nem érkeztek meg, az utóbbiak hiányában a kiképzést lehetetlen elkezdeni. Legnagyobb problémának a pénzhíányt tartotta, ugyanis a lovak felvásárlása sem kezdődhetett meg.²⁸⁶

A fenti levél rendkívül fontos kútfő számunkra, mert itt fejt ki először Berzenczey csapatszervezési elképzeléseit, amely több ponton is eltért az eddigi önkéntes alakulatok szervezési gyakorlatától. Elsősorban azzal, hogy Berzenczey nem kívánt támaszkodni a császári-királyi hadseregnek a tartományban lévő hadfogadó rendszerére, mivel a tobor-

²⁸¹ Urbán 1988. 645. o.

²⁸² *Ellenőr*, 65. sz. 1848. augusztus 25.

²⁸³ Dercsényi L. 1. ív.

²⁸⁴ *Dercsényi* 12–13. o.

²⁸⁵ Forró Elek a 11. (székely) huszárezred kapitánya volt. 1848 nyaratól ezrede alezredesi osztályának 2. századát irányította a délvidéki harcokban. Életrajza: Bona 2000. 335–336. o.

²⁸⁶ H 21. 25. A levelet még Kolozsvárról írta Berzenczey Kossuthnak.

zást kizárólag népgyűléseken kívánta folytatni. Ugyanakkor a csapat fegyverzetét és felszerelését nem a gyulafehérvári, hanem a budai fegyvertárból tervezte biztosítani.

Berzenczey augusztus 29-én érkezett meg szűkebb hazájába, Marosvásárhelyre, ahol a *Közlöny* tudósítója szerint „kitörő éljenzésekkel fogadtatott.”²⁸⁷ Munkáját egy 11 fős, a „Béavatásban működő bizottmány” segítette, melybe a város részéről egy tanácsost delegáltak. Kérésére a város némi huzavona után a szállása elé egy hatfős nemzetőr őrseget állított.²⁸⁸ A képviselő megérkezésének hatására 24 személy azonnal beállt a Kossuth-lovagokhoz.²⁸⁹ Berzenczey a „székely fővárosból” írt levelében kérte Vay királyi biztost, hogy az alakulandó csapata számára felajánlott lovak élelmezése tárgyában bocsásson ki rendeletet az erdélyi törvényhatóságokhoz, valamint a szállásokat, szénát és zabot – nyugta ellenében – a szokásos áron szolgáltatassák ki.²⁹⁰ Ezzel Berzenczey csapatszervező tevékenysége teljesen „zöld utat” kapott az erdélyi kormányzervektől.

Mielőtt rátérnénk a kormánybiztos által a székely székekben foganatosított konkrét intézkedésekre, előzetesen a magyar kormányzatnak a tárgyban hozott döntéseit kívánjuk felvázolni. Berzenczey augusztus 28-án kelt, fentebb már részletezett levelére Kossuth mind Vay királyi biztos, mind a hadügyminisztérium felé eljár.²⁹¹ Sokkal fontosabb azonban számunkra a pénzügyminiszternek azon átírat, melyet augusztus 30-án intézett Berzenczeyhez, és ennek tartalmát a következő napon ismertette Vay Miklóssal. Kossuth örömet fejezte ki, hogy Mikes és Bethlen csapata csatlakozni kíván Berzenczey alakulathoz, mivel ő a két önkéntes lovas csapat egyesülését mindenképpen támogatja. Az ügy előzménye, hogy Berzenczey egy Kossuthhoz intézett korábbi levelében tudatta, hogy a Kolozsváron lévő lovasok közül egy század önként át akar lépni hozzá. Ez a század szeptember elején Désen állomásozott hadkiegészítés céljából, ezután pedig a beavatásuk – Berzenczey szerint – Marosvásárhelyen fog megtörténni. Érdekes, hogy az alakulat tagjainak visszaemlékezéseiben nincs nyoma ilyen szándéknak, pedig mind Dercsényi Kálmán, mind Imreh Sándor a dési század tagja volt. Imreh Sándor szerint századuk már Kolozsváron teljes volt, csupán formai okokból települtek Désre. Arról pedig, hogy Mikes és Bethlen önként szorgalmazta volna az áthelyezést, Berzenczey fentebb már idézett levelén kívül más egykorú adat nem áll a rendelkezésünkre.²⁹² A pénzügyminiszter megköszönte Vaynak, hogy a törvényhatóságokat a Berzenczey által tartandó népgyűlések támogatására utasította, egyben közölte, hogy a hadügyminisztérium utasította az erdélyi főhadparancsnokságot felesleges készleteiket a „Kossuth-lovasok számára” bocsássák. Javasolta, hogy a honvédtüzérség részére felajánlott lovakat is adják át a szabad lovas csapat részére. Noha a minisztérium ígéretet tett, hogy Berzenczey részére 5–6 naponként 50 ezer forintot fognak küldeni (összesen 200 ezret), Kossuth számára is nyilvánvaló volt, hogy a kincstár hosszabb távon sem a honvédtüzérség-

²⁸⁷ MOL H 99. *Közlöny* iratai. 1. d. 2. tétel. 8–9. lap. Marosvásárhely, augusztus 31.

²⁸⁸ Az őrseget Berzenczey a birtokában lévő nagy pénzösszeg védelmével indokolta. *Moldovan* 2007. 176. o.

²⁸⁹ *Közlöny*, 1848. szeptember 10. „Tegnapelőtt érkezett Marosvásárhelyre kormánybiztos Berzenczei László Kossuth-lovagokat toborozni. A kitűzött név népszerűsége, s a vállalat újdonsága remélhetőleg sokakat fog csödtíteni zászlója alá egy nap alatt is már 24 legény csapott fel.” Idézi: *Zepezsaner* 1999. 40. o.

²⁹⁰ Vay 858. sz. 1848. szeptember 15.

²⁹¹ KLÖM XII. 841–845. o.

²⁹² *Moldovan* 2007. 185. o.

lőaljak, sem a szabad lovas csapat szervezési költségeit nem tudja viselni. Ennek függvényében kezdeményezte Vaynál, hogy a felajánlott adományokból az utóbbi alakulat részére is jutassanak. Ezen felül Kossuth a Berzenczeyhez írt előző napi levelében kérte a csapat esküformájának, beavatási lajstromainak, heti részletes tudósításának és havi toborzási számadásának feltétlen megküldését.²⁹³

Szeptember elejére már egyértelművé vált, hogy az erdélyi szabad lovas csapatot csak a tartomány erőforrásaira támaszkodva lehet megszervezni, Kossuth patrónusi támogatása a 200 ezer forint elküldésében lényegében kimerült. A pénzügyminiszter a Berzenczey által készítendő költségvetési tervet egyébként az alábbiak szerint képzelte el: 1500 lovas kiállításának költségei, melyek 3000 fő jelentkezése esetén automatikusan megduplázódnak. Ezen felül Kossuth kérte egy 1200 fős gyalogos zászlóalj kiállításának költségeit. A felfegyverzés illetően tudatta, hogy 500 kard és 500 pár pisztoly már útnak lett indítva Erdélybe, további 1000 pár pisztoly kiutalására pedig intézkedett.²⁹⁴ A tarsoly- és kardszj mintákat az erdélyi főhadparancsnokság fogja kiszolgáltatni számára. A hadügyminisztérium utasította Puchnert, hogy a 62. Turszky sorgyalog és a 11. Székely huszárezredből néhány toborzó altisztet és közlegényt vezényeljenek át a szabad lovas csapathoz, amelynek tisztjei a sorkatonaságiakkal egyenlők lesznek. Végül Kossuth kérte Berzenczeyt, hogy amennyiben elakadna, azt azonnal jelezze neki.²⁹⁵

Kossuth levelével párhuzamosan szeptember elsején Berzenczey egy újabb levelet intézett a pénzügyminiszterhez, amelyben felvázolja eddigi intézkedéseit és további igényeit. A csapat részére szükséges lovak begyűjtését szeptember 15-i hatállyal elrendelte, de a nála lévő pénzt a toborzási és ruházati költségek már felemésztették, ezért a lovak vásárlására újabb 200 ezer forintot kért, amelyért a későbbiek folyamán egy futárt szándékozott küldeni. Kérte, hogy minél több kardot és pisztolyt küldjön a budai fegyvertárból, míg a lószerszámot Pestről kívánta beszerezni, mivel szerinte a gyulafehérvári raktár teljesen üres. Ígéretet tett, hogy a toborzást és a lovak gyűjtését néhány napon belül meg fogja kezdeni, ellenben az állomány fizetésére újabb pénzkeretet igényelt. Toborzó tisztjeit Székelyföldre kívánta küldeni, ahonnan 12 század kiállítását remélte. Közölte, hogy a seregredek tisztí és altisztí állományából többen is át akarnak lépni csapatához, és hadügyminiszteri rendeletet sürgetett az átlépők rangjának biztosítására.²⁹⁶ A tűzér- és utász-osztagok állományát a szabad lovas csapattól kívánta áthelyeztetni, pontosabban 10 alszázadost, 20 káplárt, 90 közlegényt és 120 lovat. Csapatának elszállásolásánál igénybe kívánta venni a székely határőrezredek üres tisztí szállásait, iskolai épületeit, melyek biztosítására is intézkedést sürgetett.²⁹⁷

Időközben Berzenczey is kénytelen volt szembesülni azzal, hogy a szabad lovas csapat felszerelése és felfegyverzése tekintetében csak az erdélyi erőforrásokra támaszkod-

²⁹³ Vay 969. sz. Mellette: Kossuth Berzenczeyhez írt levelének másolata. Száma: 1477/PM. KLÖM XII. 841–843. o.; *Dercsényi* 14–18. o.; *Imreh* 2003. 44–45. o.

²⁹⁴ Az 500 kardot feltehetőleg elküldték, de a pisztolyoknak csak töredékét. Erre egy október 19-i levélben történik utalás, amelyet a későbbiekben ismertetni fogok. KLÖM XIII. 250–251. o.

²⁹⁵ Vay 969. sz. KLÖM XII. 841–843. o.

²⁹⁶ Ez meg is történt. Vay 969. sz.

²⁹⁷ H 20. 1463. Közli: KLÖM XII. 843–845. o. A levél hátiratán az alábbi szöveg olvasható: „Károlyfehérvárról 12 ágyú adassék és munícióval lássák el.” Vö.: KLÖM XII. 877. o.

hat. Egy szeptember 6-án kelt levelében már arról tájékoztatta Vay királyi biztost, hogy e tárgyban mind a pénz-, mind a hadügyminiszter a gyulafehérvári készletekhez irányította. Egyben kérte, hogy az átadható fegyverekről és felszerelésről készítsenek számára tételes kimutatást.²⁹⁸

Kossuth fentebb már ismertetett, augusztus 30-án kelt rendeletére a HM kiadta intézkedéseit az erdélyi főhadparancsnokság felé. A hadügyminisztérium ennek szellemében rendelkezett Puchner irányába, hogy a Berzenczey részére szeptember 5-én kiutalt hatfontos gyalog ágyúüteg²⁹⁹ mellé egy fél lovas üteget³⁰⁰ is adjanak teljesen felszerelve.³⁰¹ Tekintettel arra, hogy a két székely gyalog határőrezredek minden századánál négy kiképzett tüzér van, a fenti ütegek szakállományát is innen célszerű biztosítani, parancsnoknak Péntek Ferenc³⁰² hadnagyot javasolták. A műszaki osztag állományát is a fenti két alakulatból kívánták kijelölni, pontosabban két tisztet, két őrmestert, 8 tizedest, 48 közlegényt, tehát összesen 60 főt. Parancsnoknak Boros Ignác főhadnagyot³⁰³ (14. határőrezred), helyettesének pedig Móricz Sándor hadnagyot³⁰⁴ (15. határőrezred) javasolták kinevezni. Az államtitkár rendelkezett arról is, hogy a lövegek szállításához szükséges szekerész személyzetet szerszámokkal és hámmal rendeljék Kolozsvárra kiképzés céljából, illetve utaljanak ki Berzenczey toborzói részére néhány ezer rőf szürke posztót Gyulafehérvárról. A kormánybiztos által kinevezésre javasolt tiszteket pedig a miniszterelnöki megerősítés megszületéséig helyezték át a szabad lovas csapathoz.³⁰⁵

Bár a fenti rendelkezések megteremtették az alapot Berzenczey vállalkozásának sikeréhez, a gyakorlatban azonban számos, addig nem várt nehézség merült fel. Az első magyar felelős minisztérium szeptember 11-én – Szemere Bertalan belügyminiszter és a bácskai táborban lévő Mészáros Lázár hadügyminiszter kivételével – benyújtotta lemondását, másnap István főherceg nádor ismét gr. Batthyány Lajost bízta meg kormányalakítással, aki a hónap végéig ügyvezető miniszterelnökként funkcionált. Urbán Aladár kutatásai alapján tudjuk, hogy ebben a rövid időszakban a miniszterelnök személyesen döntött még a legkisebb hadszervezési kérdésekben is.³⁰⁶ Ez természetesen maga után vonta Kossuth hatalmi pozíciójának átmeneti meggyengülését, amely kihatott Berzenczey tevékenységére is. A másik lényeges változás az volt, hogy az erdélyi főhadparancsnokság – bár a nyílt színvallástól még tartózkodott, erre csak októberben került sor – a Bécsből kapott titkos utasítások alapján nem működött együtt az erdélyi magyar kormánysszervekkel. 1848. augusztus 27-én az I. (orlái), szeptember 27-én pedig a II. (na-

²⁹⁸ Vay 967. sz.

²⁹⁹ Ennek átadására azonban nem került sor.

³⁰⁰ Ez a fél lovas üteg két hatfontos és egy vetágyúból állt volna.

³⁰¹ A kiutalást szeptember 4-én tudatta Melczer Andor ezredes, államtitkár Vay királyi biztossal. Ellenben nem támogatta, hogy az alakuló honvédtüzérség részére felajánlott 110 ló Berzenczey rendelkezése alá kerüljön. Vay 971. sz.

³⁰² Személyazonosságát nem tudtuk megállapítani.

³⁰³ Életrajza: *Bona* 2000. 261–262. o.

³⁰⁴ Életrajza: *uo.* 527–528. o.

³⁰⁵ H 21. 249. A rendelet másolata: Vay 973. sz. A HM vezetése felhívta Berzenczey figyelmét arra, hogy a csapatszervezési ügyekben köteles Vaynak engedelmeskedni.

³⁰⁶ *Urbán* 1986. 660–693. o.

szódi)) román határőrezred mondta fel az engedelmisséget a magyar kormánynak. Szeptember 17-én Puchner megtiltotta a császári alakulatoknak, hogy segítséget nyújtsanak a törvényhatóságok tisztségviselőinek az újoncösszeírást megtagadó települések ellen.³⁰⁷ Szeptember 18-án leállította a Gyulafehérváron már átadásra és szállításra előkészített hatfontos ágyúütegnek a honvédek részére történő átadását. A magyar hadügyminisztérium által Pestre rendelt Uracca-gránátoszászlóalj³⁰⁸ pedig visszavezényelte Erdélybe, és az alakulat tisztjei sem a hadügyminisztérium, sem a budai főhadparancsnokság követelésére nem voltak eltérni Puchner rendeletétől.³⁰⁹ Október elején megszüntették a fegyver és felszerelés kiszolgáltatását a honvédek részére, illetve a beteg Puchnert helyettesítő Alois Pfersmann altábornagy visszarendelte a császári katonaságot a toborzóhelyekről, noha a 32. honvédzászlóalj szervezése miatt még szükség lett volna a közreműködésükre. Az utóbbi döntést a Gubernium kétszeri erőlyes tiltakozására sem volt hajlandó visszavonni.³¹⁰

Így nem tekinthető meglepőnek, hogy Puchner szeptember 15-én, Vay királyi biztoshoz írt levelében az önkéntes lovasság felfegyverzését, „amelynek szellemisége jól ismert,” kereken elutasította. Indoklása szerint nem láthatja el őket olyan fegyverekkel, „amelyeket rövidesen a császár ellenében használnak.”³¹¹ A felmerülő nehézségek ellenére Berzenczey folytatta a székely székekben a csapatszervezést, melyet az alábbiakban kívánunk felvázolni.

Berzenczey tevékenysége a székely székekben

Berzenczey még szeptember elején felhívást tett közre a *Kolozsvári Híradó*ban. Ebből kiderül, hogy az önkéntes lovasság felállítására tervezett 10 századhoz egy hadügyész, egy számvevő tiszt, 10 orvos, egy törzstrombitás, 20 trombitás és egy foglár kell, akik a kijelölt toborzó helyeken jelentkezhetnek. Ezek az alábbiak voltak: Kolozsvár, Dés, Marosvásárhely, Székelyudvarhely, Székelykeresztúr, Sepsiszentgyörgy, Kézdivásárhely, Csíkszentmárton és Gyergyószentmiklós.³¹² Tehát a magyarlakta városok és a Székelyföld.

A Marosvásárhelyre érkező kormánybiztos – a Vay királyi biztostól nyert felhatalmazás alapján – neki is kezdett a székekben a népgyűlés megszervezéséhez. Ekkor azonban az eddig egyébként sem túl zökkenőmentes viszonya Marosszék vezetésével még jobban elmérgesedett. Gr. Tholdalagi Ferenc főkirálybíró szeptember 2-án kelt levelében tudatta Vay királyi biztossal, hogy Berzenczey augusztus 29-én felszólította őt, hogy a szabad lovas csapat szervezése tárgyában hívja össze a székgyűlést másnapra. A rövid határidő miatt az összejövetelt végül szeptember 5-re tűzték ki. A szék vezetője azonban olyan

³⁰⁷ A 200 000 újonc és 42 millió forint kivetését az országgyűlés elfogadta, de a király nem szentesítette. Ennek ellenére Szemere Bertalan belügyminiszter augusztus 29-én elrendelte a törvényhatóságok számára az összeírások végrehajtását, amely Erdélyben a román lakosság heves ellenállását váltotta ki, de az újoncozás a székelység körében sem örvendett nagy népszerűségnek. *Urbán* 1986. 546–548. o. Erdélyre lásd: *Deák* 1943. 203. és 218–219. o.

³⁰⁸ Az erdélyi császári hadtest elit alakulatának számító zászlóalj a három erdélyi kiegészítésű sorozred (Leiningen, Turszky és Károly Ferdinánd) két-két gránátos századaiból épült fel.

³⁰⁹ *Heydte* 1863. 46. és 52–61. o.; *Bauer* 1870. 18–19. o.; *KLÖM* XIII. 58. o.

³¹⁰ Vay 1267. és 1463. sz.

³¹¹ *Moldovan* 2007. 181. o.

³¹² *Kolozsvári Híradó*, 57. sz. 1848. szeptember 1.

híreket kapott, hogy Berzenczey magához akarja ragadni az elnökséget, és a tisztújítást mindenképpen keresztül akarja vinni annak ellenére, hogy az idő rövideje miatt a választók nem fognak kellő számban megjelenni. A szék első embere Berzenczey szándékait egyenesen alattomosnak minősítette.³¹³

A főkirálybíró félelme nem volt alaptalan, mert Berzenczey – gr. Lázár Móriccral és Józseffel együttműködve – a tisztségekre saját embereit ültette.³¹⁴ Berzenczey eljárását az alábbi érvekkel próbálta meg igazolni Vay királyi biztos előtt: a tisztviselők a székgyűlésen lemondtak, így a „rend és béke” helyreállítása érdekében kénytelenek voltak helyettük újakat választani. Szinte „könyörögve” kérte a királyi biztost, hogy a tisztújítás eredményét utólag ne bírálja felül, mert a következményekért a felelőséget vállalni nem tudja.³¹⁵

A gyűlésen a szék Berzenczey kérésére vállalta 300 Mátyás-huszárnak két hónapon át való élelmezését.³¹⁶ Vay királyi biztos rendeletére pedig Marosvásárhely nyugta ellenében lótapot, valamint élelmet és szállást biztosított a Kossuth-lovagoknak számára.³¹⁷ Elrendelték a lovak begyűjtését is.³¹⁸ Egy szeptember közepéről származó sajtótudósítás szerint a leendő huszárok kiképzését Máday Ferenc főhadnagy tartotta napi öt–hat órában, fegyverekkel azonban még nem rendelkeztek. Egyenruháikon a helyi mesteremberek „éjjel-nappal” dolgoztak, a fehéreneműiket pedig a város hölgyei készítették el.³¹⁹

A marosszéki osztály létszáma szeptember közepén – a korabeli sajtó adatai alapján – megközelítette a 300 főt.³²⁰ Az osztály tisztikarához az alábbi egyéneket javasolta Berzenczey szeptember 20-án:³²¹ az 1. századból Sánta Lajos kapitányt,³²² Máday Ferenc főhadnagyot,³²³ Csörgő Ferenc³²⁴ és Bagoly József hadnagyokat,³²⁵ a 2. századból Hertelendy Ignác kapitányt,³²⁶ Varszky főhadnagyot,³²⁷ Kenderesi István³²⁸ és Pap Miklós hadnagyokat.³²⁹

³¹³ Vay 853. sz.

³¹⁴ Uo. 596/e. sz. Gr. Tholdalagi Ferenc levele. Marosvásárhely, 1848. szeptember 6. – A főkirálybíró kérte Vay közbelépését. *Kolozsvári Híradó*, 61. sz. 1848. szeptember 14.

³¹⁵ Vay sz. n. Berzenczey levele. Marosvásárhely, 1848. szeptember 6.; Tholdalagi óvása: *Pál-Antal* 2001. 226. o. Weér Farkas marosszéki királyi biztos a Guberniumnál követelt az ügyben vizsgálatot, amelyet gr. Mikó Imre el is rendelt. Uo. 228. o. A tisztújítás ellen br. Kemény Pál is tiltakozott nyomtatványon. Uo. 224–226. o.

³¹⁶ Vay 965. sz. Gr. Tholdalagi Ferenc levele. Marosvásárhely, 1848. szeptember 6.

³¹⁷ *Pál-Antal* 2001. 226–227. o. Joseph Bedeus tartományi biztos levele. Nagyszeben, 1848. szeptember 6.

³¹⁸ *Moldovan* 2007. 179. o.

³¹⁹ *Ellenőr*, 79. sz. 1848. szeptember 19. Kiss József Kossuth-husár tudósítása. Vö.: *Moldovan* 2007. 182. o.

³²⁰ *Ellenőr*, 78. sz. 1848. szeptember 17.; *Kossuth Hírlapja*, 70. sz. 1848. szeptember 20.

³²¹ Vay 1290. sz.

³²² *Bona* 2000. 610–611. o.

³²³ *Bona* 1988. 400. o.

³²⁴ Uo. 150–151. o.

³²⁵ *Bona* 1998–1999. I. k. 59. o.

³²⁶ Főhadnagy, a 3. Ferdinánd Miksa könnyűlovas ezred Magyarigenben állomásozó szakaszának parancsnoka. *Szilágyi* 1898. 15. o. 1848. októberétől a 11. székely huszárezrednek a császáriak oldalán harcoló osztályában főhadnagy. *Treuenfest* 1878. 337–340. o.

³²⁷ Az ő személyazonosságát nem tudtuk meghatározni.

³²⁸ *Bona* 1998–1999. II. k. 202. o.

³²⁹ *Bona* 1988. 457. o. Áthelyezését még augusztus 21-én javasolta Mészáros hadügyminiszter. ONHT 2951/Nő.

Időközben a széknek meg kellett kezdenie az országgyűlés által megszavazott újonc toborzását is, így kérték Berzenczeytől a hadszervezési feladatok összehangolását.³³⁰ Berzenczey – korábbi politikája nyomdokain haladva – egyre gyakrabban avatkozott be Marosszék belügyeibe. A szeptember 5-i tisztújításon hivatalt nyert hívei a szék pénztárát is ellenőrzésük alá vonták.³³¹

A Marosvásárhelyen állomásozó honvédek és Mátyás-husárok szeptember végén tevékeny szerepet vállaltak egy román kereskedő és az ortodox és görög katolikus román papok elleni kihágásban. A főkirálybíró jelentésében mindkét alakulatot fegyelmezetlennek tartotta, ennek okát pedig a tiszthiányban vélte megtalálni. Marosvásárhely főbírája pedig kifejezetten kérte Dobay ezredest és Mikes őrnagyot, hogy az alárendeltségükbe tartozó csapatok katonáit a jövőben tiltsák el a hasonló esetektől.³³²

Udvarhelyszék vezetését még szeptember elején értesítette Berzenczey arról, hogy a szabad lovas sereg egyik osztálya a törvényhatóságukban lesz felállítva, s kérte, hogy gondoskodjanak huszárai részére szállásokról.³³³ A szék a jelentkezőknek 7 krajcár fejpénzt biztosított saját pénztárából, és az önkéntesek élelmezéséről és elszállásolásáról nyugta ellenében gondoskodott. A patakfalvi járásból például ezer adag zabot, ezer adag szénát és az ehhez tartozó szalmát szolgáltatott ki a lovaik részére.³³⁴

A szeptember első felében tartott népgyűlésen maga Berzenczey is felszólalt. Itt ismertette a szék vezetésével a csapatszervezési elképzeléseit: a szabad lovas csapat udvarhelyszéki osztályát részben az önkéntesekből, részben az összeírt honvédujjoncokból kívánta kiállítani. Ennek szellemében a székre 213, míg Udvarhely városára 63 újonc kiállítását rótták ki.³³⁵ A gyűlésen Ugron Menyhért földbirtokos, akinek három fia kívánt Kossuth-lovag lenni, vállalta fiai felszerelésének és felfegyverzésének költségeit. A Kolozsvári Híradó tudósítása szerint a század létszáma már elérte az 50 főt.³³⁶ A szék emellett kötelezettséget vállalt arra, hogy a „szabad lovas csapat” náluk felállítandó osztályát tíz hétig el fogják látni szénával és zabbal, valamint a Kossuth-lovagok részére fanyerget és fehérneműt biztosítanak.³³⁷ Az utóbbi ruházatot Udvarhely város hölgyei adományozták. A felajánlott készleteket azonban August Heydte császári királyi százados Udvarhelyszék megszállásakor lefoglaltatta.³³⁸

Berzenczey az alábbi egyéneket javasolta az udvarhelyszéki osztály tisztikarába szeptember közepén:³³⁹ a székelyudvarhelyi századszék helyből Pálffy Domokos kapitányt,³⁴⁰

³³⁰ Pál-Antal 2001. 259–260. o. Marosvásárhely városa Berzenczeyhez. 1848. szeptember 29. Később a város elfogadta Berzenczey illetékességét. Uo. 260. o.

³³¹ Uo. 253–255. o.

³³² Uo. 252–256. o.

³³³ Pál-Antal – Zepeczaner 2005. 112–113. o.

³³⁴ Uo. Josef Bedeus tartományi főbiztos levele. Nagyszeben, 1848. szeptember 9.

³³⁵ Zepeczaner 1999. 40. o.

³³⁶ Kolozsvári Híradó, 64. sz. 1848. szeptember 19. A székgyűlés szeptember 7-én történt.

³³⁷ Pál-Antal – Zepeczaner 2005. 115. o.

³³⁸ Zepeczaner 1999. 73. o.

³³⁹ Vay 1290. sz.

³⁴⁰ Bona 2000. 558. o. Pálffy alkalmazását az erdélyi honvédszászlóaljához még 1848. július 28-án javasolta gr. Kun Gotthárd Hunyad-megyei főispán. ONHT 2367/Nő.

Endes József főhadnagyot,³⁴¹ Incze Emánuel³⁴² és Dencs István hadnagyokat; a székelykeresztúri századszék helyéből K. Horváth Ignác kapitányt,³⁴³ Mauer József főhadnagyot,³⁴⁴ Tamás Lajos³⁴⁵ és Dessewffy Mihály hadnagyokat.³⁴⁶ Az osztály létszáma – az *Ellenőr* október eleji adatai szerint – elérte a 300 főt.³⁴⁷

A többi székely székhez hasonlóan Berzenczey Csíkban is több népgyűlést tartott Gál Sándor kíséretében, melyek közül a csíksomlyói volt a legjelentősebb.³⁴⁸ A szék közgyűlése – Udvarhelyszék példájára – a szeptember 14-én tartott közgyűlésén döntött arról, hogy a lovascsapat mellett a gyalogos zászlóaljak szervezését is Berzenczeyre bízzák.³⁴⁹ A felállítandó osztály szervezetét és tisztikarát a szervező kormánybiztos az alábbiak szerint határozta meg.³⁵⁰ A csíkszentmártoni századszék helyi tagjai: Sándor László kapitány,³⁵¹ Kovács Sándor³⁵² és Barcsai Elek hadnagyok, a gyergyószentmiklósi századszék helyi tagjai: Mike Lajos³⁵³ és Gémesi György hadnagyok. Az osztály létszáma az *Ellenőr* tudósítása alapján 250 fő körül volt.³⁵⁴ A székben a szervezést nagyban nehezítette, hogy egyes határőrtisztek – ezek közül kiemelkedett az 1854. évi megtorlások idején retteggett Kovács István százados – a határőri rendet a szabad lovas csapat ellen izgatták.³⁵⁵

Háromszékben Berzenczey működését körlevélben ismertette P. Horváth Albert főkirálybíró a szék tisztségviselőivel és lakosaival. A szék első embere minden segítséget meg kívánt adni a sikeres szervezés érdekében.³⁵⁶ A törvényhatóságban a népgyűlést szeptember 12–13-án tartották Szentkatolnán, melyen Berzenczey oldalán jelen volt Gál Sándor százados és Lisznyai Kálmán költő. A kíséretüket néhány „Kossuth-lovag” alkotta. Berzenczey felolvasta Kossuth augusztus 2-án kelt rendeletét a székelyek délvidékre történő telepítéséről, illetve augusztus 17-én kelt rendeletét a szabad lovas csapat szervezéséről. Az utóbbi tárgyban ismertetésre került még Mészáros Lázár hadügyminiszternek az erdélyi főhadparancsnoksághoz intézett leirata, amely szerint a szabadcsapathoz a székely határőr közkatonák kivételével bárki beléphet, sőt a határőr altisztek átlépése is engedélyezett. A szék közgyűlése elfogadta Berzenczey elképzeléseit és határozat szüle-

³⁴¹ Bona 2000. 320. o.

³⁴² Bona 1988. 279. o.

³⁴³ Bona 2000. 386. o.

³⁴⁴ Bona 1988. 398. o.

³⁴⁵ Bona 1998–1999. III. k. 316. o.

³⁴⁶ Uo. I. k. 310. o.

³⁴⁷ *Ellenőr*, 91. sz. Más források szerint azonban a székelykeresztúri század csak 65 fős volt, ez esetben viszont a 300 fős osztálylétszám egy kicsit magasnak tűnik. K. Horváth 2003. 11. o.

³⁴⁸ Orbán II. 156. o.

³⁴⁹ *Kolozsvári Híradó*, 70. sz. 1848. október 1.; *Egyed* 1997. I. k. 241. o.

³⁵⁰ Vay 1290. sz.

³⁵¹ Bona 2000. 610. o.

³⁵² Bona 1988. 337–338. o.

³⁵³ Uo. 412. o.

³⁵⁴ *Ellenőr*, 91. sz. Horváth Ignác szerint a gyergyói század létszáma még októberben sem haladta meg az 50–60 főt, így a 250 fős osztálylétszámot erős kétkedéssel fogadjuk. K. Horváth 2003. 12. o.

³⁵⁵ H 2. 799. 1848. Berzenczey levele. Marosvásárhely, 1848. október 6. Közli: Pál-Antal 2001. 269–271. o.

³⁵⁶ Vay 913. sz. Horváth Albert levele. Sepsiszentgyörgy, 1848. augusztus 30.

tett arról, hogy szabadcsapat háromszéki osztályát önkéntesekből fogják kiállítani. A törvényhatóság kötelezettséget vállalt arra, hogy a lovasok részére tíz hétig kiszolgálják a szükséges zab és széna mennyiséget, illetve az újoncok részére biztosítanak fehérneműt és nyeregszert. A főkirálybíró a szék hölgyei által felajánlott vászont szintén a lovascsapat részére adta át.³⁵⁷

A gyűlés helyszíne eredetileg Sepsiszentgyörgy lett volna, csak később tették át Szentkatolnára a kolera miatt. Egyes vélemények szerint ezzel a szék vezetése el akarta kerülni, hogy nagyobb tömeg jelenjen meg. Berzenczey hallgatóságát a hazát fenyegető veszély leírásával és szociális ígéretekkel próbálta ösztönözni. Drámai szavai szerint „A székely ember, kinek nincs vagy igen kevés a birtoka, most az ideje, hogy szerezzen magának birtokot, igen könnyen. Ragadjon fegyvert, ha nincs, ad a kormány. Üljön lóra, ha nincs, ad a kormány, s induljon a rácok földjére! Ha nincs, költséget ad a kormány! S ott fegyverével oly darabot foglaljon amekkora kell, s ezt mind megteheti a kormány költségén, úgyhogy álljon be jelenleg Kossuth-lovagnak.”³⁵⁸

A gyűjtő hatású beszéd következtében több mint 300 fő csapott fel önkéntes lovasnak,³⁵⁹ köztük számos fiatal nemes is.³⁶⁰ A belépők között volt Székely Gergely is, aki mint végzett jogász tért vissza szülőföldjére. Ő korábban Mikes kolozsvári csapatába akart beállni, de amikor Berzenczey a székbe érkezett, az elsők között akart az alakulat kötelékébe kerülni. Berzenczey rögtön hadnagynak akarta kinevezni, ő azonban tiltakozott, mivel nem rendelkezett katonai képzettséggel. Végül a kormánybiztos unszolására elfogadta a beosztást.³⁶¹

Az újonc huszárok között akadtak olyanok, akik a tiltás ellenére az alakuló honvéd zászlóaljaktól akartak átlépni. Donát Pál a 12. honvédzászlóalj állományából kérte áthelyezését a sepsiszentgyörgyi századhoz. Kérelmét Berzenczey támogatta, mivel az illető jó lovasnak tartotta, és az ilyenekre neki feltétlenül szüksége volt.³⁶²

A főkirálybírói jelentés és a sajtóban megjelent tudósítások alapján az hihetnénk, hogy a gyűlés a legnagyobb rendben zajlott le. A dualizmus korában megjelent visszaemlékezések szerint azonban a társadalmi feszültségek is felszínre kerültek. Berzenczey László 1873-ban megjelent munkájából kiderül, hogy a közszekelyek az összejövetelen a nemesekre akartak támadni. A felbujtó Bíró Sándor rétyi református lelkész volt, akit kénytelen volt megfenyíteni.³⁶³ Emlékezései szerint a gyűlést a főkirálybíró, Berzenczey kifejezett kérésére hívta össze, a lovascsapat eszméjének népszerűsítése céljából. A szék vezetése, élén Berde Mózes kormánybiztossal, a helyszínt Sepsiszentgyörgy helyett

³⁵⁷ Vay 1237. sz. Horváth Albert levele. Sepsiszentgyörgy, 1848. szeptember 25.; ONHT 4328/Nó. Háromszék tisztségének levele a miniszterelnökhöz. Sepsiszentgyörgy, 1848. szeptember 13.

³⁵⁸ Németh 2008. 33. o.

³⁵⁹ Kossuth Hírlapja, 80. sz. 1848. október. 1. Meg kell azonban jegyeznünk hogy Horváth Ignác visszaemlékezése szerint a két század együttes létszáma még novemberben sem haladta meg a 150 főt. K. Horváth 2003. 30–32. o.

³⁶⁰ K. Horváth 2003. 30. o.

³⁶¹ Székely 1893. 17. o.

³⁶² Vay 964. sz. Berzenczey levele. Marosvásárhelyk 1848. szeptember 5.; Vay 999. sz. Dobay ezredes a kérelmet az ONHT-hez terjesztette fel. Kolozsvár, 1848. szeptember 14.; Bona Gábor szerint az áthelyezés meg is történt. Bona 1998–1999. I. k. 329. o.

³⁶³ Berzenczey László: Rovás. Kolozsvár, 1873. 19. o.

Szentkatolnára tették.³⁶⁴ A törvényhatóság falvai két-két követett küldtek, de a rossz idő miatt csak kevesen jelentek meg. A gyűlés hangulata olyan feszült volt, hogy Bírót kis híján agyonverték.³⁶⁵

A szerveződő osztály tisztikarába a kormánybiztos az alábbi személyeket javasolta szeptember közepén.³⁶⁶ Az 1. századba – Székelyük Kézdivásárhely³⁶⁷ – br. Bánffy János kapitányt,³⁶⁸ Török János főhadnagyot,³⁶⁹ Részeg Mózes³⁷⁰ és Incze Dániel hadnagyokat.³⁷¹ A 2. századba – Székelyük Sepsiszentgyörgy³⁷² – Czóbel Pál kapitányt,³⁷³ Zathuretzky Károly főhadnagyot,³⁷⁴ Szántó Lajos főhadnagyot,³⁷⁵ Székely Gergely³⁷⁶ és Keresztes Károly hadnagyokat.³⁷⁷

A felállítandó századokat br. Szentkereszty Zsigmond, a székely huszárok kapitánya képezte ki, aki Székely Gergely szerint „szigorú volt katonai tanulmányunk s gyakorlatainkban. A lovagló iskolában értelmesen elmagyarázta, hogyan kell a lovakat felszerelni, hogyan kell ülni a lovan és azt vezetni. E közben mellénk állva hosszú ostorával hajszoalta a lovakat úgy, hogy a tiszt és altiszt urak egymásra hullottak le a lóról.”³⁷⁸ A későbbiek folyamán az egyik századnak Székely, míg a másiknak Keresztes Károly hadnagy volt a kiképző tisztje.

A szabad lovas sereg oktatási szabályzata

Az előző fejezetben már utaltunk arra, hogy Berzenczey még szeptember elején ígéretet tett Kossuthnak, hogy csapatának szabályzatát Gál Sándor százados fogja elkészíteni.³⁷⁹ Gál szakírói tevékenysége nem volt előzmény nélküli, hiszen 1848-ban összesen nyolc katonai tárgyú füzetet jelent meg. Ezek között természetesen vannak átfedések is, három mű pedig a korabeli német nyelvű szabályzatok fordítása.³⁸⁰ Az 1848 őszi Ma-

³⁶⁴ Ez azonban tévedés, mert Berdét csak szeptember 23-án nevezte ki gr. Batthyány Lajos miniszterelnök háromszéki kormánybiztosnak.

³⁶⁵ TL 1848–49. 1896. 14. sz.

³⁶⁶ Vay 1290. sz.

³⁶⁷ Horváth Ignác szerint Szentkatolna. K. Horváth 2003. 30–32. o.

³⁶⁸ Bona 2000. 229. o. Megjegyezendő, hogy ő nem került a Mátyás-huszárokhoz, mivel a 11. honvédszázlój sz. századosává, majd őrnagyává nevezték ki.

³⁶⁹ Bona 1988. 617–618. o. Török Jánost szeptemberben kinevezték kolozsvári osztály hadnagyává, állomáshelyét azonban nem foglalta el. ONHT 2932/Nő. és 2956/Nő. Kinevezése: *Közlöny*, 98. sz. 1848. szeptember 15.

³⁷⁰ Bona 1998–1999. III. k. 35–36. o.

³⁷¹ Bona 1988. 279. o.

³⁷² Horváth Ignác szerint Árkos. K. Horváth 2003. 30–32. o.

³⁷³ Bona 1988. 159. o.

³⁷⁴ Uo. 667. o.

³⁷⁵ Uo. 569. o.

³⁷⁶ Bona 1998–1999. III. k. 247. o.

³⁷⁷ Bona 1988. 309. o.

³⁷⁸ Székely 1898. 17–18. o.

³⁷⁹ KLÖM XII. 841–843. o.

³⁸⁰ Németh 2008. 11. o.

rosvásárhelyen, a református kollégium nyomdája által kiadott mű önálló füzetként jelent meg, tartalma és szerkezete szinte teljesen megegyezik Gál egy másik művével, amelyik ennek előtte, 1848. augusztus 8-án jelent meg,³⁸¹ s *A magyar nemzeti őrseregnek kötelező szabályai. IV. füzet. A lovasnemzetőrsereg oktatás-szabályai* címet viselte. A két mű tartalmában teljesen azonos, még az oldaltükör is megegyezik; a marosvásárhelyi szabályzatban nemzetőr helyett közvitéz szerepel. Az általunk ismert, a Hadtörténeti Múzeum könyvgyűjteményében található példányból³⁸² az ábrák hiányoznak.³⁸³

Korszakunkban a könnyűlovasságot³⁸⁴ elsősorban felderítési, portyázási és biztosítási feladatok ellátására alkalmazták.³⁸⁵ A szabad lovasok először a gyalogsági kiképzést kaptak, és csak ezután következett lovassági oktatás. A szerző szerint: „Szükség pedig a közvitézet először gyalog, helyes testállásra, tartás, fordulás s mozgásokra oktatni; mert ez által a lovoni helyes testtartásra készítették elő.” Ennek szellemében először az alaki szabályokra tanítja meg a közvitét, melyek közül kiemelt szerepet kapnak a fegyverforgások. Elsősorban a kardfogásokra és a pisztolyhasználatra oktatja a Kossuth-lovagokat, az utóbbiak esetében ajánlja a korszerű gyutacsos pisztolyok használatát,³⁸⁶ részletezve annak előnyeit. Teljesen hiányzik viszont a lovasok felszereléséből a karabély, pedig az a magyar huszárság egyik alapfegyvere volt. A kardfogások elsajátításának fontosságát a szerző az alábbiakkal indokolja: „Minthogy a lovasnak első fegyvere a kard, annak forgatása és használásában igen ügyes legyen.”

Az úgynevezett „Lovagdai tanítás” célkitűzéseit Gál az alábbiakban foglalta össze: „Azon lovaglás, mellyről itt szó lesz, egyszerű, s célja az: hogy a lovas kénye szerinti sebességgel oda lovagolhasson, a hova akar, s fegyverét lovon úgy tudja használni, mint gyalog.” Ennek keretében kellett megtanulniuk az újoncnak a lovak vezetését, a lóra való felülést és leszállást, az indulást, a fordulatokat, az összeszedett és sebes ügetést, a közönséges és sebes vágatást. Ezután következett az elsajátított fogások gyakorlása alakulat szinten, vagyis sorokba majd szakaszokba rendeződve.

A szabályzatban lévő kiképzési tematika megfelelő alkalmazása nagyban elősegíthette volna a Kossuth-lovagok harcértékének növelését. A valóságban azonban számos nehézség gátolta a gyakorlatok betanítását. Kevés volt a rendelkezésre álló idő, hiszen a mű megjelenése és a székely tábor veresége között még egy hónap sem telt el. Emellett a fegyver és felszerelés, valamint a tiszta és altiszt hiánya a székelyföldi osztályoknál még nagyon sok ideig megoldatlan problémát jelentett. A kolozsvári osztály kiképzése pedig a szabályzat megjelenésétől függetlenül még augusztusban megkezdődött, és mire a füzetek a marosvásárhelyi nyomdából kikerültek, az alakulat már Alsó-Fehér megyében harcolt a román felkelők ellen.

³⁸¹ A szabad lovas sereg oktatási szabályzata. Marosvásárhelyen. Nyomtatott az ev. ref. főtanoda betűivel. Felső-visti. Kali Simon által. 1848. A műre először Markó Árpád hívta fel a figyelmet. *Markó Árpád: A magyar katonai nyelv fejlődése. HK, 1961. 213–232. o.*

³⁸² Leltári száma: C379. és 8 1837.

³⁸³ Vö.: *Pásztí László: Hadi tizikelyek, tábori utasítások és a többiek. HK, 2007. 3. sz. 1005–1079., 1010–1015. o.*

³⁸⁴ A császári királyi hadsereg lovassága nehéz és könnyűlovasságra oszlottak. A huszárezredek, melyek kivétel nélkül magyarországi kiegészítésűek voltak, az utóbbihoz tartoztak.

³⁸⁵ *Kedves* 1992. 9. o.

³⁸⁶ 1844 M. Augustin gyutacsos pisztolyokról van szó.

A székelyföldi osztályok tisztikara

A négy székely székben felállítandó nyolc század tisztikara nem volt teljes, a tisztí beosztások maradéktalan feltöltése a szabadságharc végéig sem történt meg. Az elemzést nagyban nehezíti, hogy a tisztikarról 1848-ban nem készült teljes körű kimutatás. Rendelkezésünkre áll ugyan Berzenczey szeptember 20-án készített felterjesztése, ám az nem tükrözi a tényleges állapotot. A jelöltek egy része az eredeti alakulatánál maradt,³⁸⁷ sőt, voltak olyanok is, akik a császáriak oldalán maradva fegyveresen is szembekerültek a Mátyás-huszárokkal.³⁸⁸ Néhányan más honvéd alakulatokhoz kerültek.³⁸⁹ Csak 13 fő maradt hosszabb távon a Mátyás-huszároknál, ami azért is elgondolkodtató, mert ez nem több, mint a teljes létszám fele.³⁹⁰

A Berzenczey által javasolt 23 tiszt közül egy volt főnemesi származású és középbirtokos, egy középbirtokos nemes, 11 kispnemes, ebből 9 székely származású és 7 közszékely. három leendő tiszt társadalmi helyzetét nem ismerjük. Többségük, 21 fő korábban is vagy császári királyi soralakulatnál szolgált, vagy még aktív katona volt. Hat fő a 11. (székely) huszárezrednél tisztként, míg heten altisztként. Más huszárezredekől két tiszt,³⁹¹ továbbá egy tiszt és két altiszt a Ferdinánd Miksa könnyűlovasoktól került a Mátyás-huszárezred tisztí állományába. A 14. és 15. (székely) gyalogos határezredekől egy tiszt és két altiszt kívánt beállni Kossuth-lovagok közé. A törvényhatósági hivatalnoki kartól egy személy érkezett.³⁹² Ismereteink szerint az alakulat tisztikarához tartozott még Kozma Alajos alszázados,³⁹³ Egyed József hadnagy, aki korábban a 2. huszárezred őrmestere volt³⁹⁴ és Bartók Imre hadnagy,³⁹⁵ Barabás József hadnagy,³⁹⁶ Dénes István hadnagy,³⁹⁷ Erőss István hadnagy³⁹⁸ is. A fentiekben bemutatott tiszteken kívül októberben más egyének is kinevezhettek az egyes századokhoz. A K. Horváth Ignác visszaemlékezésében említett Pécsi családi nevű Mátyás-husár főhadnagyról nem rendelkezünk adatokkal.³⁹⁹

A szervezés eredményei és problémái szeptemberben és októberben

A szabadcsapat szervező kormánybiztosnak szeptember második felétől több gyakorlati nehézséggel kellett szembenéznie. Korábban már utaltunk arra, hogy Kossuth hatal-

³⁸⁷ Pl. Endes József, Mauer József, Tamás Lajos, Sándor László, Kovács Sándor, Részeg Mózes, Zathuretzky Károly és Szántó Lajos.

³⁸⁸ Pl. a századparancsnoknak jelölt Hertelendy Ignác főhadnagy.

³⁸⁹ Br. Bánffy János, Dessewffy Mihály, Mike Lajos és Czóbel Pál.

³⁹⁰ Négy személyről nem rendelkezünk adatokkal.

³⁹¹ A 2. és 10. huszárezredekől.

³⁹² Egy jelölt eredeti foglalkozását nem ismerjük.

³⁹³ Bona 1988. 340. o.

³⁹⁴ Bona 1998–1999. I. k. 351. o.

³⁹⁵ Uo. 106. o. Bartók frissen végzett jogász volt.

³⁹⁶ Bona 1988. 93. o.

³⁹⁷ Uo. 171. o. A háromszéki osztálynál.

³⁹⁸ Uo. 194. o.

³⁹⁹ K. Horváth 2003. 17. o.

mi pozíciójának átmeneti meggyengülése és az erdélyi főhadparancsnokság burkolt ellenséges magatartása komoly fékezőerőt jelentettek és ez kihatott a székelyföldi szervezésre is. Berzenczey egyik levelében, melyet szeptember 24-i dátummal írt a miniszterelnöknek, már nyíltan feltette a kérdést, hogy folytassa-e a szervezést, mivel 1500 embere már készen áll; ha fegyvert és pénzt kapnak, 3–4 héten belül indíthatók. Javasolta, hogy intézkedjen gyulafehérvári vár parancsnoka felé, mert ott minden megtalálható, ami a csapata számára szükséges lenne. Tájékoztatta, hogy a tisztek névsorát felküldte, de jelen körülmények között kénytelen új felterjesztést továbbítani megerősítés végett.⁴⁰⁰

A marosszéki eseményeket bemutató részben már utaltunk arra, hogy a marosvásárhelyi zavargásokban részt vett önkéntes lovasok fegyelmének helyreállítására a város gr. Mikes Kelemen őrnagy segítségét kérte Vay királyi biztostól. Erdélyben Mikest tekintették az alakulat legnagyobb tekintélyű tisztjének, aki hírnevét a kolozsvári osztály megszervezésével alapozta meg. Vay királyi biztos is benne látta azt a személyt, aki képes a székelyföldi osztályoknál rendet teremteni, így őt kívánta az egész ezred parancsnokává kinevezni. Vay pozícióját nagymértékben erősítette, hogy Batthyány miniszterelnök szeptember 23-án felruházta őt a törzstisztek és parancsnokok ideiglenes kinevezési jogával. Vay élve a törvény adta lehetőséggel, azonnal kinevezte Mikest az alakulat ideiglenes parancsnokává.⁴⁰¹

Ezt Mikes két nap múlva hivatalosan is Berzenczey tudomására hozta. Mint a „Királyhágón innen alakulandó önkéntes csapat parancsnoka” kérte a kormánybiztost, hogy a székelyföldi négy osztály állapothelyzetét küldje el számára. Emellett kérte azt is, hogy minden kinevezést közöljenek vele és a rendelkezésre álló pénzt küldjék el számára. A szervezés sikere érdekében azonban együtt kívánt működni Berzenczeyvel. Mikes kinevezésének hírére Berzenczey azonnal visszavonulással fenyegetőzött. Hivatkozott korábbi felhatalmazásaira, melyeket augusztus végén a pénz- és hadügyminisztertől kapott. Afelől kétséget sem hagyott, hogy a szervezést és a csapat irányítását a továbbiakban is a saját kezében kívánja összpontosítani. A toborzásokat, amelyek eddig Marosvásárhelyen, Székelyudvarhelyen, Székelykeresztúron, Kézdivásárhelyen, Gyergyószentmiklóson és Csíkszentmártonban folytak, már leállította, mivel az 1200 fős létszám betelt, és a fegyver és felszerelés egyébként sem áll rendelkezésre. A toborzás és szervezés irányítói az egyes székekben az alábbi személyek voltak: Marosszékről gr. Lázár Dénes,⁴⁰² Udvarhelyszékről gr. Haller Ferenc,⁴⁰³ Háromszékről br. Szentkereszty Zsigmond,⁴⁰⁴ Csíkszékről Weér György.⁴⁰⁵

Berzenczey további sikerként könyvelte el, hogy eddig mintegy 300 lovat gyűjtöttek a csapat számára, a marosvásárhelyi osztály felruházása megtörtént, a többi pedig re-

⁴⁰⁰ H 2. 803/1848.

⁴⁰¹ Vay 1140. sz. A kinevezés véglegesítését október 28-án kérte Vay a hadügyminisztertől. Vay 1744. sz.

⁴⁰² Kilépett hadnagy (37. gyalogezred), a marosszéki nemzetőrség parancsnoka és őrnagya. Életrajza: *Bona* 2000. 475. o.

⁴⁰³ Kilépett főhadnagy (1. huszárezred). Életrajza: *Bona* 2000. 371. o. Más forrás szerint a századokat a szék nemzetőrségének parancsnoka Jánosy József őrnagy szervezte. *Veres* 1992. 9. o.

⁴⁰⁴ A 11. (Székely) huszárezred alszázadosa. *Treuenfest* 1879. 327. o.

⁴⁰⁵ A 11. (Székely) huszárezred alszázadosa. Uo. Életrajza: *Bona* 1988. 657–658. o.

ményei szerint két héten belül be lesz fejezve. A bőrkészítményeket a brassói és kézdivásárhelyi céhektől, a nyergeket Magyarországról rendelte meg.⁴⁰⁶

Berzenczey a Mikes kinevezése miatti panaszát nemcsak a királyi biztoshoz, hanem a hadügyminisztériumhoz is eljuttatta. Szeptember 24-én kelt levelében tájékoztatta a minisztériumot, hogy a szabad lovas csapat szervezését sikerrel folytatja, rövidesen felküldi az általa kinevezésre javasolt tisztek névsorát és a pénzügyi számadásait. Kérte, hogy minden századhoz a székely határőrezredekben küldjenek tiszteket és altiszteket, az osztályparancsnok őrnagyokat ő már kiválasztotta. Az alakulat parancsnokának továbbra is Forró Elek kapitányt javasolta, aki „nagy becsben áll a székelyek előtt”. Külön problémát jelent azonban, hogy gr. Mikes Kelemen őrnagy és kolozsvári osztályparancsnok az egész alakulat fejének képzele magát. Bár ő mélyen tiszteli Mikes hazafiságát, de álláspontja szerint az őrnagy egy kombinált sereg vezetésére nem alkalmas. Nyíltan kijelentette: „Ily okoknál fogva előre mondhatom, hogy a 4 székely osztály ti. 8 század semmi esetre sem gr. Mikes Kelemen alá – ki egy lemondott főhadnagyból leve őrnagy – nem veti magát.” Közölte, hogy csapata szigorú fegyelem alatt áll. Javasolta viszont, hogy a huszárezredek-nél rendszeresített alszázadosi helyeket ezrednél ne alkalmazzák, ami által a hadnagyok és trombitások fizetését javítani lehetne. Berzenczey minden osztályt 300 lóval kívánt ellátni, ami egy kicsit merész ígéretnek tűnt.⁴⁰⁷ Kérte viszont, hogy még ezer kardot küldjenek, vagy ennek hiányában két osztályt kénytelen dzsidaival felszerelni. A tüzér és utász osztagok székhelyének ismételten Marosvásárhelyt javasolta.⁴⁰⁸ A Berzenczey mellett katonai tanácsadóként funkcionáló Gál Sándor százados is kemény hangú levélben hívta fel Mikes figyelmét, hogy ő csak őrnagy és csak annak az alakulatnak a parancsnoka, amelynek élére ki van nevezve, vagyis csak a kolozsvári osztályé.⁴⁰⁹

Álláspontunk szerint Mikes joggal tekintette magát az alakulat parancsnokának. Egyrészt a szeptember 23-án a parancsnoki kinevezési jogkörrel felruházott Vay királyi biztos őt nevezte ki, másrészt ő volt az alakulat rangidős tisztje.⁴¹⁰ Batthyány miniszterelnök egyébként szeptember 26-án – Berzenczey szeptember 20-i felterjesztésére válaszolva – közölte a kormánybiztossal, hogy mindenben Vay Miklósnak van alárendelve.⁴¹¹ A császári királyi soralakulatoknál és a honvédalakulatoknál a vezetői jogkört kinevezett parancsnok hiányában mindig a rangidős tiszt gyakorolta. Berzenczey ellenkezését az válthatta ki, hogy ő szeptember közepétől – hatáskörét messze túllépve – a székely nemzeti gyűlés összehívását és a székelység teljes mozgósításán fáradozott. A Kossuth Lajoshoz szeptember 29-én írt levelében arról számolt be, hogy teljes gőzzel dolgozik a székelység mozgósításán, a határőrezredek mellette állnak, velük és a szabad lovas csapattal mindenre képes lesz. A korábbi tapasztalatokat félredobva ígéretet tett arra, hogy annyi fegyvert fog szerezni, amennyi csak szükséges, és a tábor négy héten belül ki fog indulni. Tiltakozott viszont az ellen, hogy a Székelyföldre hat új kormánybiztost neveztek

⁴⁰⁶ Vay 1092. sz.

⁴⁰⁷ Az erdélyi lovasezredek pl. 11. Székely huszárezred lóhiánnyal küszködtek, 1848. nyarán ezért csak egy osztály tudtak küldeni a délvidéki harcokra. Székely határőrök, 239. o.

⁴⁰⁸ H. 75. 7997/1848. Közli: Pál-Antal 2001. 257–259. o.

⁴⁰⁹ Vay 1132. sz.

⁴¹⁰ Mikes már szeptember közepétől megerősített őrnagy és osztályparancsnok volt. Bona 2000. 517–518. o.

⁴¹¹ Urbán 1999. II. 1624. o.

ki,⁴¹² mert ezek szerint csak az ő további munkáját fogják megnehezíteni.⁴¹³ Összességében kijelenthetjük, hogy Berzenczey a szabad lovas csapat székelyföldi osztályait az október 15-én életre hívandó székely tábor szerves részeként képzelte el, így felette a politikai és katonai irányítást mindenképpen meg kívánta őrizni.

Jelentős volt a vita is, amelyet a szervező kormánybiztos a 11. székely huszárezred parancsnokával, Sombory Sándor ezredessel folytatott. Berzenczey a székely husároktól több tisztet is át akart venni, akiknek többségét, úgy véljük, az előléptetés lehetősége motivált. Sombory joggal félt attól, hogy a tisztek és altisztek tömeges átlépése ezrede fegyelmenek lazulását eredményezheti, amely maga után vonhatja az alakulat széthullását.⁴¹⁴

Szeptember 12-én 500 kard és 500 pár pisztoly érkezett a marosvásárhelyi osztályhoz, a lögyakorlatok megkezdését azonban nehezítette a lőszerhiány.⁴¹⁵ Emiatt Berzenczey minden lovas részére hatvan éles és hatvan vaktöltényt kért Vay királyi biztostól. Igényelt még tíz mázsa puskaport és ugyanennyi ónt, melynek egy részét, három-három mázsát a kolozsvári osztály részére kívánt átadni. Ezzel Berzenczey, aki a hónap elején még maga szorgalmazta a Mikes és Bethlen csapatával való fúziót, most mereven elzárkózott minden kapcsolattól. Emellett sürgette a gyalogos és lovas üteg számára szükséges felszerelési anyagok kiutalását, mivel az előbbi kezelőinek a kiképzése már folyik. Ugyanezt kérte a felállítandó utászosztág számára. Mind a tüzérek, mind a műszakiak részére a marosvásárhelyi várt tartotta ideális bázisnak, így szorgalmazta annak biztosítását is.⁴¹⁶

Berzenczey konfliktusai Erdély politikai vezetőivel, Mikes őrnaggal és Sombory ezredessel több szempontból nehezítették helyzetét, pedig ezek nélkül is volt elegendő gondja. Hiába végezte el toborzói feladatát, ha a csapata állandó tiszt-, fegyver-, felszerelés- és pénzhiánnyal küszködött. Természetesen az utóbbi problémák nem a szervező kormánybiztos hibájának tudhatók be, mert ő sikerrel nyerte meg a székely lakosságot a szabadcsapat számára. A Kossuth által a budai fegyvertárból ígért fegyverzetet és felszerelést soha sem kapta meg. Szeptember elejétől az erdélyi főhadparancsnokság burkolt, majd később nyílt ellenállása miatt már Gyulafehérvárról sem remélhetett sokat, a tüzer- és utászosztág szervezését, melyet a hadügyminisztérium rendeletei alapján innen tervezte felszerelni, végleg le kellett állítani.

Ugyanakkor érthetetlen, hogy Berzenczey, aki Horváth Ignác szavaival élve „egy ezrednek ló-legény és ennek felszerelésbeli”⁴¹⁷ nehézségeivel sem volt tisztában, miért akarta a teljes székelységet mozgósítani, olyan jelentéseket küldözgetve a magyar kormányserveknek, hogy ő majd szerez annyi fegyvert, amennyire szükség van. Másfél hónap kemény tapasztalatainak rá kellett őt arra ébresztenie, hogy jelen körülmények között ez még egy lovasezred számára sem oldható meg. A Batthyány Lajos ügyvezető miniszterelnök örökébe lépő Országos Honvédelmi Bizottmány sem kecsegtette sok jóval, október 1-jén úgy rendelkezett Vay királyi biztos felé, hogy Berzenczey csak ezer

⁴¹² Zeyk Károly, Kemény Domokos, Bethlen János, Keller János, Mikó Mihály és Gál Dani képviselőket. *Deák* 1943. 220–222. o.; *Urbán* 1999. II. k. 1535. o.

⁴¹³ H 2. 1189/1848.

⁴¹⁴ Vay 1217. sz.

⁴¹⁵ *Moldovan* 2007. 180. o.

⁴¹⁶ Uo. 182. o.

⁴¹⁷ *K. Horváth* 2003. 10. o.

lovast állítson ki, mert a ló- és felszerelési hiány miatt többnek úgy sincs értelme. Lovas-
ságot a későbbiek folyamán Magyarországról is tudnak majd küldeni.⁴¹⁸

A székely tábor kötelékében

Az előző fejezetben már utaltunk arra, hogy a szabadcsapat székelyföldi osztályai felszerelési, kiképzési gondokkal, valamint tisztihánnyal küszködtek. Csak a kolozsvári századok voltak teljesen hadrafoghatók, ezek azonban az Alsó-Fehér megyei és a mező-
ségi hadműveletekben tevékenykedtek. Kérdés, hogy a fenti hiányosságok ellenére mily
módon lehetett bevetni az alakulatot. A kérdés megválaszolásához szerencsére több for-
rás is a rendelkezésünkre áll.

1848 őszén az erdélyi helyzet megoldását sokan a székelység mozgósításától remél-
ték. A székely had felállítását az október 16–18-án tartott agyagfalvi gyűlés határozta el.
Ennek élére a 11. Székely huszárezred parancsnokát, Sombory Sándor ezredest állítot-
ták. A négy széknek megfelelően négy, egyenként 4000–4000 fős dandár létrehozását
mondták ki.⁴¹⁹ A székely tábor tehát lényegében egy közel tizenöt-húszezres létszámú
népfelkelő „hadtest” volt, melynek kötelékében kb. 2500 reguláris katona harcolt. Tüzér-
séggel egyáltalán nem rendelkeztek.⁴²⁰ A reguláris alakulatok közé sorolandók a két szé-
kely határőrezred egy-egy zászlóalja, a székely huszárezred három százada és a 12. hon-
védszászlóalj.⁴²¹ Harcértékük szempontjából a második vonalat képezték a székek és
városok felfegyverzett nemzetőrségei, melyek részben a gyulafehérvári fegyverraktárból,
részben saját fegyverrel, főleg vadászpuskával voltak felszerelve. A harmadik lépcsőt
pedig a lándzsával, kaszával, vassvillával felfegyverzett népfelkelők alkották.⁴²²

A Mátyás-huszárok az első két kategória között helyezkedtek el. A kiképzési hiá-
nyosságok ellenére az egyes dandárok kötelékébe beosztott századok és kikülönített egy-
ségek többször sikeresen avatkoztak be a harcok menetébe, sőt volt olyan eset, hogy
jobban megállták a helyüket a székely huszárezred századainál. A nagyszámú népfelke-
lővel ellentétben, akik folyamatosan hagyták el a tábort, a Mátyás-huszárok a marosvá-
sárhelyi ütközetig nem oszlottak szét, sőt, többségük még a fenti esemény után Három-
székbe vonult, támogatva annak önvédelmi harcát. Tény, hogy az agyagfalvi gyűlés után
Bezrenczey László az OHB-hez küldött jelentésében elismerte, hogy a „tisztá magyar-
nak”⁴²³ tekintett alakulat számára még hat hét kiképzési idő biztosítása szükséges.⁴²⁴

⁴¹⁸ Vay 1281. sz. A levelet Szemere Bertalan és Madarász László szignálta. Közli: KLÖM XIII. 64–65. o.
vö. KLÖM XIII. 156. o. A sorozatos fegyverigényekre az OHB azt javasolta Vay királyi biztosnak, hogy jus-
son a gyulafehérvári vár birtokába és az ottani készletekből elégítse ki az igényeket. Vö. ONHT 6466/Nó. Le-
vél Cserey alezredeshez. Pest, 1848. október 27.

⁴¹⁹ Kovács 1979. 19. o.

⁴²⁰ Egyed 1997. I. k. 196–203. o.

⁴²¹ A 14–15. határőrezredek egy-egy zászlóalja és a székely huszárezred egy osztálya a magyarországi
hadszíntereken állomásozott. Erről bővebben lásd a *Székely Határőrök* című kötet tanulmányait. A 12. honvéd-
zászlóalj marosvásárhelyi székhelyű volt, a honvédek mintegy 80%-a korszerű, Augustin rendszerű gyutacsos
puskákkal rendelkezett. *Süli* 2004. 59–61. o.; *Pál-Antal* 2001. 298. o.

⁴²² A székelyföldi nemzetőrségek részére ismereteink szerint 1100 kovás puskát utaltak ki Gyulafehérvár-
ról. Emellett feltehetőleg sokan jutottak fegyverekhez a három határőrezred fegyverraktáraiból is. Ez azonban
csak töredéke volt az igényeknek, a többség nem rendelkezett lőfegyverrel. *Süli* 2000. 619–624. o.

⁴²³ Bezrenczey itt arra gondolhatott, hogy az ő általa szervezett ezred mentes volt az erdélyi főhadparancs-
nokság és az idegen származású tisztek minden befolyásától.

Az egyes osztályok közül feltehetőleg a marosszéki volt a legteljesebb és a legfelszereltebb.⁴²⁵ Egyrészt Berzenczey szűkebb hazájában alakult, székhelye Marosvásárhely volt, melyet a szervező kormánybiztos bázisának tekintett. Így nem véletlen, hogy amikor kard és pisztoly érkezett, azt az osztály huszárai között osztották ki. Emellett Berzenczey közülük különített ki száz főt, akiket teljesen felszerelt az agyagfalvi gyűlés biztosítására.⁴²⁶ A gyűlésen egyébként ott volt egy kis különítmény a kolozsvári osztályból, amely az aranyosszéki küldöttséget kísérte az udvarhelyszéki településre. Erről a miszióról az egykori szemtanú Mátyás-huszárt, Jakab Elek tollából szerezhetünk tudomást. A küldöttség védelmével Bethlen Gergely százados Szentgyörgyi József hadnagyot⁴²⁷ és öt huszárt bízott meg, akik között ott találhatjuk Jakab Eleket. A 13 szekérből álló konvoj Kövendről indult, minden szekéren 5–6 fegyveres volt. Útjuk során zömében román lakta falvakon vonultak át, melyek népfelkelőivel többször is összetűzésekbe keveredtek. Végül Marosvásárhelyre érkeztek, ahol nagy ovációval fogadták őket.⁴²⁸ A küldöttség tagjai közül egy duló biztos a szolgálival menet közben eltűnt, felkutatásukra Tholdalagi főkirálybíró 12 Mátyás-huszárt küldött ki.⁴²⁹

Az agyagfalvi gyűlés előtt a marosszéki Mátyás-huszárok több kisebb „akcióban” is részt vettek. Tevékeny szerepet játszottak gr. Theodor Baillet de Latour tábornagy, osztrák hadügyminiszter Puchnerhez indított futárjának elfogásában. A letartóztatott kúrirt a Mátyás-huszárok biztonsági okokból Székelyudvarhelyre, Keller János kormánybiztoshoz kísérték.⁴³⁰ A Segesvárra, vásárlás céljából érkező három Mátyás-huszárt a város határában a környékbeli szász és román lakosok bántalmazták, fegyvereiket és értékeiket elrabolták.⁴³¹ Az agyagfalvi gyűlésen a Kossuth-lovagok a szónoki tribün körül álltak őrt és egyben biztosították a rend fenntartását.⁴³²

Puchner – fentebb már többször idézett – október 18-án kelt proklamációja után számítani lehetett a császári királyi csapatok koncentrált támadására is. Legfenyegetettebb helyzetben Marosszék és Marosvásárhely volt, mivel közvetlenül határos volt a lázadás egyik bázisának számító II. román (naszodi) határőrezreddel. Ennek megbízott parancsnoka, Karl Urban alezredes két gyengén felszerelt határőrszázláljjal, fél század Ferdinánd Miksa könnyűlovassal és két háromfontos ágyúval október 14-én Szászrégenhez vonult, ami Marosvásárhelyen nagy rémületet keltett. Hadoszlopát nagyszámú román és szász népfelkelő is kísérte.⁴³³ Marosvásárhelyen ebben az időszakban csak a helyi nem-

⁴²⁴ Berzenczey László tájékoztatója Kossuth Lajosnak a Székely Nemzeti Gyűlés utáni helyzetről. Agyagfalva, 1848. október 20. Közl.: *Egyed Ákos*: 1848 erdélyi magyar vezéralakjai. Marosvásárhely, 2004. 201–202. o.

⁴²⁵ Az osztály létszáma október elején már betelt, így a toborzást leállították. *Kolozsvári Híradó*, 77. sz. 1848. október 13.

⁴²⁶ Vay 246. sz. Berzenczey levele a királyi biztost helyettesítő gr. Mikó Imrének. Marosvásárhely, 1848. október 7.

⁴²⁷ Szentgyörgyi korábban a 11. székely huszárezred bányoni századának őrmestere volt. *Bona* 1988. 576. o.

⁴²⁸ *Jakab* 1880. 387–391. o.; *Pál-Antal* 2001. 290–292. o.; *Orbán* 1872. VIII. Radnóth.

⁴²⁹ Vay 80/e. sz. Gr. Tholdalagi Ferenc főkirálybíró jelentése. Marosvásárhely, 1848. október 14.

⁴³⁰ Az elfogott futár Karl Zoeller, a 34. gyalogezred századosa volt. A Puchnerhez küldött levélben Latour az erdélyi főhadparancsnokot Magyarország és Erdély megtámadására utasította. *Spira György*: Puchner altábornagy öntevékenysége kényszerülése 1848 őszében. In *Vad tüzzel*. Budapest, 2000. 178–204. o.; *Németh* 2008. 34–35. o. A lefoglalt leveleket Berzenczey megküldte Vay királyi biztos részére. Vay 1386. sz.

⁴³¹ *Zepeczaner* 1999. 150–152. o.

⁴³² *Jakab* 1880. 395. o.

⁴³³ *Heydte* 1863. 138. o.

zetőrség,⁴³⁴ a 12. honvédszászlóalj és a Mátyás-huszárok helyi osztálya állomásozott. Emellett augusztusban gr. Tholdalagi főkirálybíró felhatalmazása alapján Tolnay Gábor⁴³⁵ a Gyulafehérvárról kiutalt 400 db kovás fegyverrel egy mozgó nemzetőr zászlóalj szervezését kezdte el, amely október elején már harckész állapotban volt.⁴³⁶

Urban közeledtének hírére a Mátyás-huszárok, nemzetőrök és a honvédek parancsnokai rögtönzött haditanácsot tartottak, amelyen kijelentették, hogy képtelenek megvédeni a várost. A csapatok ezután Jád, Koronka és Szered falvakba vonultak vissza, egyesülve a széki mozgó nemzetőrséggel. Időközben azonban Marosvásárhelyre érkezett Urban követe is, aki kijelentette, hogy az alezredes nem kívánja megtámadni a várost.⁴³⁷ Urban passzivitásának az lehetett a magyarázata, hogy a rendelkezésére álló erőket nem érezte elégségesnek ahhoz, hogy a mozgósított székelységgel szembeszálljon, így mindenképpen be kívánta várni a Bukovinából érkező erősítéseket.⁴³⁸ Meg kell azonban jegyeznünk, hogy a főkirálybíró a marosszéki véderő egyik leggyengébb láncszemének, nem számítva a löfegyverrel nem rendelkező nemzetőröket és népfelkelőket, a Mátyás-huszárokat tartotta, akik szerinte felszerelési hiányosságaik miatt nemigen használhatók.⁴³⁹

További problémát jelentett, hogy a szék román többségű falvai sorra tagadták meg a hozzájuk beszállásolt Mátyás-huszárok élelmezését és lovaik ellátását, mivel ők nem a „császár katonái.”⁴⁴⁰

A székelyudvarhelyi század kiképzése Homoródalmáson és Várfalván kezdődött meg. A huszárok lovon, pisztollyal és karddal vonultak az agyagfalvi gyűlésre, a lőszer-számszátuk viszont hiányos volt, mivel nyereggel nem rendelkeztek.⁴⁴¹ A székelykeresztúri század viszont rendkívül gyenge volt. E század parancsnokával, Horváth Ignác kapitánnyal részt vett az agyagfalvi gyűlésen, állapotát hűen tükrözik Horváth visszaemlékezésének sorai: „Mintegy 65 lovas, de még fölszerületlenül, csupán vörös sapka, sarkantyús csizma és mintegy 50 kard által, nyereg nélkül, harcosoknak már fölkent fiatal huszáraimmal valék én is e nagyszerű dráma kezdetének szemtanúja.”⁴⁴² A csíkszéki osztály csíkszentmártoni székhelyű százada még alakulóban volt, a székely tábor harcaiban ismereteink szerint nem vett részt.⁴⁴³ A gyergyói század, melynek vezetője Weér György százados, mintegy 50–60 főt számlált, a Székely Nemzeti Gyűlés után az udvarhelyszéki dandár alárendeltségébe került.⁴⁴⁴ A háromszéki századok ismereteink szerint nem kerültek a székely tábor kötelékébe. Az osztály parancsnoka, Szentkereszty őrnagy az agyagfalvi gyűlés előtt küldte Székely Gergely hadnagyot pénzért Berzenczeyhez Ma-

⁴³⁴ Ebből azonban csak 300 fő rendelkezett kovás löfegyverrel. *Süli* 2000. 620. o.

⁴³⁵ Életrajza: *Bona* 2000. 682. o.

⁴³⁶ A marosszéki véderőre: Vay sz. n. Gr. Tholdalagi Ferenc jelentése. Marosvásárhely, 1848. október. 14.

⁴³⁷ Vay sz. n. Gr. Tholdalagi Ferenc jelentése. Marosvásárhely, 1848. október 14. és Vay 1439. sz.

⁴³⁸ *Heydte* 1863. 138. o.

⁴³⁹ *Pál-Antal* 2001. 292–293. o.

⁴⁴⁰ Uo. 267–269. és 276–279. o.

⁴⁴¹ *Veres* 1992. 9. o.

⁴⁴² *K. Horváth* 2003. 11. o.

⁴⁴³ *Orbán* II. 156. o.

⁴⁴⁴ *K. Horváth* 2003. 12. o.

rosvásárhelyre. Székely részt vett a gyűlésen, majd 15 ezer forintot kapott a székely tábor kormányától. Utasításba kapta, hogy a háromszéki Mátyás-huszárok közül azokat, akik fel vannak szerelve, küldje Marosvásárhelyre, ahol futárszolgálatra fogják őket alkalmazni. Ennek következtében egy három altisztból és 9 közhuszárból álló különítmény élén tért vissza a székelység fővárosába október végén, szintén Székely Gergely hadnagy vezetésével. A kis csapat a Szentkeresztly vezető székely huszár századok alárendeltségébe került.⁴⁴⁵ Összességében elmondhatjuk, hogy csak a marosszéki osztály, a székelykeresztúri és gyergyói századok voltak részesei az agyagfalvi gyűlést követő harcoknak. A Bem tábornok sajtóorgánumának számító kolozsvári *Honvéd* cikkírója szerint létszámuk nem haladta meg a néhány száz főt, többségük pedig felszerelésen volt.⁴⁴⁶

Az október 19-én Agyagfalváról kiinduló székelyek hadműveleteiket három irányba kezdték meg. Az egyik dandár Küküllővár felé a román felkelők ellen operált, míg a másik Radnót irányában. Az utóbbinak a célja a Kolozsvár és Marosvásárhely közötti összeköttetés létrehozása volt. A harmadik oszlop célja Szászrégen elfoglalása és a lázadó Urban alezredes legyőzése volt. Lényegében néhány napig csak kisebb csatározások és rajtaütések történtek, mivel a császári királyi csapatok még nem álltak készen a koncentrált támadásra. Ennek keretében a háromszéki dandár egyik egységét, a gr. Kálnoky Dénes által szervezett és vezetett vadászcsapatot⁴⁴⁷ október 25-én császári csapatok, román és szász felkelők Magyarsárosonál meglepték és szétverték.⁴⁴⁸ A csúfos kudarc után a dandárvezért, Donáth György alezredest⁴⁴⁹ felmentették, helyébe Josef Betzman alezredest⁴⁵⁰ nevezték ki, akinek udvarhelyszéki dandára a nagyszámú hazaszökések következtében erősen megfogyatkozott.⁴⁵¹

Radnót elfoglalása után a marosszéki dandár elérte hadműveleti célját, így egy biztosító helyőrség hátrahagyása után a gr. Lázár Dénes vezette csapatok is csatlakoztak a székely tábor Urban elleni hadműveleteihez. A hátrahagyott radnóti különítmény kötelékéhez tartozott harminc Mátyás-husár is, akik túlnyomórészt fegyvertelenek és fegyelmetlenek voltak. Csak Egyed József őrmester⁴⁵² huszárai tartották be a katonai regulát, fegyverrel azonban ők sem rendelkeztek.⁴⁵³

Október végén Urban küldöttei a gyergyói románságot is fellázították. Azon csíkiek, akik nem szállottak táborba, Gyergyószentmiklóson gyűltek össze. Ezek között voltak a még alakulóban lévő Mátyás-huszárok is. A Ditrón keresztül Toplicára menetelő tábor elől a román felkelők egyszerűen szétfutottak.⁴⁵⁴

⁴⁴⁵ *Székely* 1898. 20–21. o.

⁴⁴⁶ *Honvéd*, 1849. január 19–21. „Egy szemtanú: Székely táborozás részletei.” Közli: *Zepeczner* 1999. 173–178. o.

⁴⁴⁷ Az egységet elsősorban Erdővidéken szervezték.

⁴⁴⁸ *Kővári* 1861. 103. o.

⁴⁴⁹ Életrajza: *Bona* 2000. 311. o.

⁴⁵⁰ Életrajza: uo. 249–250. o.

⁴⁵¹ *Jakab* 1880. 402. o.

⁴⁵² Egyed József a 2. Hannover huszárezred tizedese volt, aki 1848 nyarán még a Délvidéken harcolt. Életrajza: *Bona* 1998–1999. I. k. 351. o.

⁴⁵³ *Vay* 1993. sz.

⁴⁵⁴ *Orbán* II. 156. o.

Október 31-én a Betzman vezette dandár Sárpataknál szétverte Urban főleg népfelkelőkből álló előhadát. A székely erők egy zászlóalj háromszéki határőrből, a 12. honvédzászlóalj néhány századából és 30–40 Mátyás-huszárból álltak. Az ütközet előtt a háromszékiek megkérték Betzmant, hogy vezesse őket szuronyrohamra a mintegy 1500–2000 fős román tábor ellen. Az egyik oldalról a határőrök, másik oldalról pedig a honvédek által szorongatott felkelők közül a Mátyás-huszárok sokat lekaszaboltak, de legalább olyan sokan voltak azok, akik a Marosba fulladtak. Nem jártak szerencsésebben azok sem, akiknek sikerült a folyót átúszni, mivel időközben megérkezett Berzenczey a maros- és udvarhelyszéki nemzetőrökkel, és szörnyű mészárlást vitt közöttük végbe. Jakab Elek szerint csak a folyóba több mint négyszázan fulladtak bele.⁴⁵⁵

A menekülőket üldözve a székelyek Vajdaszentivánnál érték el Urban fő erőit.⁴⁵⁶ Időközben ideérkezett Dorschner dandára is. Betzman dandára egy század csíki határőrből, két század honvédből (12. honvédzászlóalj), egy zászlóalj háromszéki határőrből (315 fő) és kettő zászlóalj lándzsás nemzetőrből állt. Ezeket az erőket a parancsnok a falutól észak-nyugatra állította fel. Ettől mintegy 150 lépés távolságra helyezkedett el Dorschner dandára és két század honvéd a 12. honvédzászlóaljból. A háromszéki zászlóaljtól balra állt fel gr. Kálnoky Dénes vadászcsapata (80 fő) és 38 Mátyás-husár. Az ütközet kezdetén a Betzman parancsára a faluba vonuló két zászlóalj lándzsás nemzetőrt a házakba elrejtőzött felkelők heves tüzelése fogadta, akik csak a segítségükre küldött Kálnoky vadászok segítségével tudtak úrrá lenni az ellenségen. Ezzel párhuzamosan a dragonyosok is rohamot intéztek Dorschner erői ellen, akinek két század székely huszárra tétlenül szemlélte az eseményeket, a nehézlovasokat csak a székely határőrök messzehordó puskáinak sortüze állította meg.⁴⁵⁷ A lovasroham megállítását követően a honvédek szuronyrohamot intéztek a bukovinai határvadászok ellen, melynek eredményeképpen Urban elrendelte az általános visszavonulást. A retirálókat üldöző székelyek másnap érték el az ellenség által kiűrt Szászrégent. A város ugyan behódolt, de nem teljesítette Berzenczey követeléseit, vagyis nem fizetett hadisarcot és nem látta el élelemmel a székely tábor. Ennek következtében a székelyek a város kirabolták és felgyújtották. Ezzel lényegében a székely tábor sorsa beteljesedett. A fegyelem felbomlott, sokan a frissen szerzett zsákmánnyal megrakottan egyszerűen hazatértek. Akik még táborban maradtak, azok Marosvásárhelyre vonultak vissza.⁴⁵⁸

Itt azonban nem sokáig volt részük nyugalomban, mivel Gedeon József császári tábornok november elején 4000 fővel és 12 ágyúval Marosvásárhely ellen indult.⁴⁵⁹ Offenzívájának célja a Felvinc-Nyárádtő vonal elfoglalása, az Urban alezredes alatt harcoló csapatokkal való összekötés megteremtése, valamint a Maros-völgy pacifikálása volt.⁴⁶⁰

⁴⁵⁵ Jakab 1880. 403. o.; K. Horváth 2003. 17. o.

⁴⁵⁶ Urban parancsnoksága alatt 2 zászlóalj román határőr, 2 század bukovinai határvadász és egy század dragonyos (5. Savoyai Eugén dragonyosezred) állt.

⁴⁵⁷ A sortűz következtében két tiszt és tizennyolc közlegény esett el. Jakab 1880. 403. o.

⁴⁵⁸ Berzenczey 1873. 22. o.

⁴⁵⁹ Gedeon tábornok dandárja a következő alakulatokból állt: 120 nagyszebeni nemzetőr, 4 század Uracca gránátos, 4 század gyalogos, 2 század könnyűlovas, 12 ágyú, valamint román népfelkelők. Heydte 1863. 143. o.

⁴⁶⁰ Silviu Dragomir: Revolutia românilor din Transilvania în anii 1848–49. I. k. Sibiu, 1944. 18–20. o. Puchner főhadparancsnok levele Gedeon tábornokhoz. Szeben, 1848. november 1.

Az ütközet a székelyek kudarcával végződött.⁴⁶¹ Gedeon tábornoknak elég volt ágyúival egyetlen ösztűzet vezényelnie, mire a székely népfelkelők szétfutottak és magukkal rántották a reguláris alakulatokat is.⁴⁶²

A Mátyás-huszárok a székely tábor harcrendjében két helyen helyezkedtek el. A bal-szárnyra kerültek azok, akik fegyverzettel rendelkeztek, parancsnokuk Sántha Lajos kapitány volt. A újonc huszárok, akik szinte kivétel nélkül fegyvertelenek voltak, pedig a tartalékot képezték. A császári ágyúk tüzelése következtében a székely és Mátyás-huszárok egyaránt szétfutottak, mivel több ágyúgolyó is közöttük csapódott be. Példájakat gyorsan követték a nemzetőrök és népfelkelők is. Csak a háromszéki zászlóalj és a 12. honvédszászlóalj rohamozta meg az ágyúkat, ezeket azonban elfoglalniuk nem sikerült. A székely tábor maradéka katasztrofális vereséget szenvedett.⁴⁶³

A szerencsétlen kimenetelű ütközet után a honvédek és Mátyás-huszárok tekintélyes része hazaszökött, akik nem hagyták el egységüket, azok Háromszék felé vették útjukat.⁴⁶⁴ Ide tartott Horváth Ignác kapitány 65 fős századaival és mintegy 300 honvéd. Itt kerültek kapcsolatba az ezred háromszéki osztályának századaival, amelyek a szék területét eddig még nem hagyták el. A szentkatolnai század 66 fős volt, parancsnoka pedig Török János főhadnagy.⁴⁶⁵ A háromszéki osztály második, árkosi székhelyű százada pedig 80 fős volt. Időközben hazaérkezett a székely tábor kötelékében harcoló kis háromszéki Mátyás-husár különítmény is,⁴⁶⁶ és a székelyudvarhelyi század.⁴⁶⁷ Emellett Horváth Ignác felszólítására mintegy 70 Mátyás-husár érkezett a szomszédos Csíkszék területéről, így a Kossuth-lovagok létszáma 350 főre nőtt. Ez volt az a mag, amely a kis Háromszék önvédelmi harcában tevékeny szerepet játszott, ami azonban az alakulat történetének egy újabb fejezetét képezte.

Marosvásárhelyi győzelmük után a császári csapatok meglepték és lefegyverezték a radnóti várkastélyt őrző székelyeket. A különítményhez tartozó 30 Mátyás-husár – kettő kivételével, akik Tordára menekültek – a Maroson átúszva a Mezőség felé hátrált.⁴⁶⁸ Pontosabba Felvincre, ahonnan Jékey Lajos hadnagy vezetésével⁴⁶⁹ Tordára vonultak, csatlakozva a kolozsvári osztályhoz.⁴⁷⁰

A Székelyföldet elfoglaló császári csapatok vezetői előtt a Mátyás-huszárok nem örvendtek túl nagy népszerűségnek.⁴⁷¹ Ennek az lehetett a magyarázata, hogy ez volt az az

⁴⁶¹ Kovács 1979. 20. o. A székely csapatok száma ugyan felülmúlta a császári csapatokét, de a soralakulatok tekintetében a császáriak voltak kétszeres túlerőben, tüzéséggel pedig a székelyek egyáltalán nem rendelkeztek. Ahogy a császári ágyúk megszólaltak a székely népfelkelők szétfutottak, és magukkal rántották a rendes alakulatokat is. Heydte 1863. 144–145. o.

⁴⁶² Zepczaner 1999. 173–178. o.

⁴⁶³ Jakab 1880. 411. o.; Kővári 1861. 105. o.; K. Horváth 2003. 24–26. o.

⁴⁶⁴ Néhányan ellenséges területen át Kolozsvárra vonultak. Koós 1890. 122. o.

⁴⁶⁵ Életrajza: Bona 1988. 617–618. o.

⁴⁶⁶ Székely 1898. 29. o. Ők november 9-én érkeztek meg Sepsiszentgyörgyre.

⁴⁶⁷ Veres 1992. 10. o.

⁴⁶⁸ Vay 1995. sz. Gr. Thorotzkay Miklós főispán levele. Torda, 1848. november 6.

⁴⁶⁹ Bona 1988. 292. o.

⁴⁷⁰ Vay 2135. sz. Levél Mikes Kelemenhez. Kolozsvár, 1848. november 12. Ezek a huszárok marosszékiek voltak. Koós 1890. 186. o.

⁴⁷¹ Október 15-én Urban alezredes a Szászrégenhez érkező marosvásárhelyi küldöttség előtt a Mátyás-husárokról lenézően nyilatkozott. Pál-Antal 2001. 294. o.

alakulat, amely a szemükben leginkább volt köthető a „lázas” fő vezetőjéhez, Kossuth Lajoshoz.⁴⁷² Így nem lehetett véletlen, hogy a Marosvásárhelyt elfoglaló Gedeon tábornok első teendői közé tartozott, hogy Lázár János főbíróval felkutatta a Mátyás-huszárok raktárait és állomáshelyeit. Azonban ezek egyikében sem találtak fegyverzetet és egyenruházatot.⁴⁷³

A szabadcsapatszervezés visszhangja és következményei

A marosvásárhelyi kudarc után Berzenczey először Gyergyóba vonult, majd Bukovinán és Galícián át Pesre menekült, ahol bekapcsolódott az országgyűlés munkájába.⁴⁷⁴ Itt a sajtó és politikai ellenfelei elsősorban a székely tábor kudarcát kérték számon tőle. A Mátyás-huszárezred szervezése tekintetében az a kritika érte, hogy nem számolt el a rábízott pénzkerettel. A vádakra december közepén Berzenczey egy hosszú felszólalással válaszolt a parlamentben. Közölte, hogy közel 1200 ifjút toborzott a csapat számára, szerzett 1000 lovat, melyből 600-at teljesen fel is szerelt, holott csak 150 ezer forintot kapott. Munkáját nagyban nehezítette, hogy az ígért felszerelést egyáltalán nem kapta meg, mivel a hadügyminisztérium rendelkezéseit az erdélyi főhadparancsnokság rendre elszabotálta. Kossuthnak a pénzügyministerségről való lemondásával átmenetileg politikai támogatóját is elvesztette. Október közepétől a rendelkezésére álló anyagi forrásokat kénytelen volt a székely tábor zsoldjára fordítani, ezáltal viszont nem maradt keret a Kossuth-lovagok felszerelésére.⁴⁷⁵ Berzenczey kijelentéseire a Marczius Tizenötödike reagált ironikus hangnemben írt cikkel. A radikális lap cikkírója Berzenczeyt a hadszervezésre teljesen alkalmatlannak tartotta, ráadásul a kormánybiztos még az általa felvett pénzekkel sem tudott elszámolni. A szerző nevetségesnek tartotta, hogy Berzenczey Puchnertől akart lövegeket szerezni a székely tüzérség számára.⁴⁷⁶

A lap kritikájára az egykori kormánybiztos ismereteink szerint nem reagált. Az általunk vizsgált források alapján azonban megállapítható, hogy a Berzenczey által felsorolt nehézségek valóban léteztek. Arról sem szabad megfeledkeznünk, hogy bár 1848 decemberében nevetségesnek tűnhetett Puchnertől valamit is remélni, de szeptemberben még ez a helyzet nem állt fenn. Noha az erdélyi főhadparancsnokság nem szimpatizált a magyar kormányzattal, de nem tartozott a nyílt ellenségei közé sem. A magyar hadügyminisztérium rendeletére kiszolgáltatta a honvédek és kolozsvári önkéntes lovasok számára igényelt fegyverzetet és felszerelést, tehát Berzenczey is joggal remélhette, hogy az ő alakulata esetében is hasonlóan fognak eljárni. Természetesen decemberben, amikor a József Bem tábornok által vezetett magyar csapatok harcban álltak Puchner hadtestével, ez már elképzelhetetlen volt. A vádakból az sem állja meg teljesen a helyét, hogy Berzenczey a hadszervezésre alkalmatlan volt. Kétségtelen, hogy nem volt katona, de mint politikus sikerrel nyerte meg a székely székek támogatását. A fentiekben már kifej-

⁴⁷² Ezt, szimbolikusan, a nevük is tükrözte.

⁴⁷³ HL 1848–1849. 3/241. Lázár János főbíró Gedeon tábornokhoz (másolat). Marosvásárhely, 1848. november 11. Így csak a Berzenczey által gyűjtött lovakat tudták lefoglalni, melyeket a főbíró Gedeon parancsára elárvereztetett. *Moldovan* 2007. 180. o.

⁴⁷⁴ K. Horváth 2003. 26. o.

⁴⁷⁵ *Közlöny*, 1848. december 15. Közli: *Zepeczaner* 1999. 167–173.p.

⁴⁷⁶ MT 233. sz. 1848. december 13. és 236. sz. 1848. december 16.

tettük, hogy a szabadcsapat hiányos felszereltsége nem róható a kormánybiztos számlájára, mivel az erdélyi főhadparancsnokság *nem akart*, míg a magyar kormányzat a horvát támadás miatt *nem tudott* fegyvert küldeni. Berzenczey szervezői tevékenységét nagyban nehezítette, hogy a hatásköre túllépéséből adódó konfliktusai eredményeképpen nem azt tekintette a fő feladatának. Viszályba került Vay királyi biztossal, a Guberniummal és az egyes székek, valamint a határőrezredek vezetőivel egy olyan időszakban, amikor a veszély elhárítása érdekében egy széleskörű társadalmi összefogásra lett volna szükség.

A másik, gyakran hangoztatott vád az volt ellene, hogy a rábízott pénzekkel nem tudott elszámolni.⁴⁷⁷ A gyanú elkerülése érdekében Berzenczey 1849 februárjában Csány László erdélyi főkormánybiztoshoz utazott, akivel Kolozsváron személyesen is találkozott. Berzenczey közölte Csányval, hogy számadásai a marosvásárhelyi vereséget követő menekülésben elvesztek, így csak azon feljegyzéseit tudja átadni, amelyek tartalmazzák olyan személyek neveit, akik neki tartoznak. Az exkormánybiztos kérte Csányt, hogy az illetőket számoltassa el. A főkormánybiztos a kérést méltányolandónak tartotta.⁴⁷⁸ Ennek szellemében Csány kérte Mészáros Lázár hadügyminisztertől, hogy a Berzenczey által megadott listán szereplő katonákat szólítsa fel számadásra.⁴⁷⁹

Lényegében ezzel az ügy véget is ért volna, ám 1849. április végén Berde Mózes Szeben-vidéki kormánybiztos levélben tájékoztatta Csányt, hogy Máday István volt Mátyás-husár századost rendőri felügyelet alá helyezte, mert nála vannak Berzenczey azon számadásai, amelyek jelentős kár okoztak az álladalomnak.⁴⁸⁰ Egyben kérte a főkormánybiztos állásfoglalását az ügyben.⁴⁸¹ Máday egyébként 10 655 forintot vett át Berzenczeytől 1848 őszén. Berde külön rendeletben szólította fel őt a birtokában lévő elszámolások átadására.⁴⁸² Tekintettel arra, hogy az ügy tapodtat sem haladt előre, Berde egyenesen a képviselőház elnökéhez intézett levelet. Közölte, hogy Berzenczey számadásai Nagyszebenben vannak, így szólítsa fel a képviselőt azok átvételére.⁴⁸³ Az elszámolást azonban nagyban nehezítette, hogy az ezred korábbi számvevő tisztje a vízaknai csatát követően eltűnt. Bajtársai szerint vagy elesett, vagy fogságba esett.⁴⁸⁴

Ezzel az ügy le is zárult, mivel hiteles okmányok hiányában Berzenczey mentesült elszámolási kötelezettsége alól.⁴⁸⁵

*

⁴⁷⁷ Pl.: Pálffy 1939. 80. o.

⁴⁷⁸ Hermann 1998. 223–224. o. Csány levele Kossuthoz. Kolozsvár, 1849. március 11. előtt.

⁴⁷⁹ Uo. 586. Kolozsvár, 1848. március 15.

⁴⁸⁰ Berde az ügy előzményeivel tisztában lehetett, mivel 1849. februártól ápriliséig Csány mellett segéd-kormánybiztosként működött.

⁴⁸¹ Berde 74/Sz.K.B. Nagyszeben, 1849. április 29.

⁴⁸² Uo. 137/Sz.K.B. Az összeget Máday még a székely tábor harcai alatt vette fel. Az ügyet végül a hadügyminisztériumhoz irányították. Berde 148/1849.

⁴⁸³ Uo. 493/Sz.K.B. Nagyszeben, 1849. május 11.

⁴⁸⁴ Uo. 955/Sz.K.B. Gr. Bethlen Gergely ezredes bizonyítványa. 1849. június 1.

⁴⁸⁵ Meg kell jegyeznünk, hogy Berzenczey 1849-ben nem örvendett nagy népszerűségnek Erdélyben. Ennek az lehetett az oka, hogy bár a székely tábor összehívásáig és annak azonnali kimozdításáig ő volt a legharciasabb székely politikus, de a marosvásárhelyi vereség után egyszerűen elmenekült, magára hagyva azokat, akik Háromszékben vállalták az önvédelmi harc nehézségeit. Nevét, még Csány is „famosus”-nak tartotta, és a visszafoglalt tartomány politikai életében semmilyen szerepet nem kapott. Hermann 1998. 168. o. Csány levele Kossuthhoz. Kolozsvár, 1849. február. 2.

Az első, Erdélyben szervezett szabadcsapat alakulási folyamatának felvázolására tettünk kísérletet. A „Királyhágontúli önkéntes lovasság” létrehozásának történetét az alakulat két szerves részének elkülönítésével mutattuk be. Eljárásunkat azzal tudjuk indokolni, hogy noha jellegét tekintve egyazon alakulatról van szó (huszár), a kolozsvári és székelyföldi osztályok szervezési módszerei és feltételei sokban különböztek egymástól. Az eltéréseket az alábbiakban foglalhatjuk össze:

1. A Mikes Kelemen és Bethlen Gergely kezdeményezte két század toborzása még júliusban megkezdődött, szervesen illeszkedve a nemzetőrség és honvédség felállításához. Ennek eredményeként egy század részére felszerelést és fegyverzetet utaltak ki Gyulafehérvárról szeptemberben, míg október végén, a 3. Ferdinánd Miksa könnyűlovassok századának lefegyverzésével az osztály teljes harcértékűvé vált. A két alapító – bár korábban mindketten az erdélyi országgyűlés liberális főnemesi vonalához tartoztak – napi politizálással nem foglalkozott, teljes energiájukat a csapatszervezésre fordították. Ennek eredményei már októberben megmutatkoztak, hiszen a huszárok méltán vívtak ki maguknak elismerést a román felkelők ellenében vívott Alsó-Fehér megyei és mezőszéki harcokban. A felső-erdélyi hadtest kötelékében szinte minden ütközetben részt vettek, és harckésztségüket és fegyelmüket többször is példamutatóan bizonyították.

2. Ezzel szemben a szeptemberben Székelyföldön, a Berzenczey László által irányított csapatszervezés a megváltozott politikai helyzetben segítségre az erdélyi főhadparancsnokságtól nem számíthatott, az anyaország pedig kapacitás hiányában képtelen volt felszerelést küldeni. Bár Berzenczeynek az egyes székekben tartott népgyűléseken sikerült megnyernie a székelységet a szabadcsapat eszméjének, ami az adott politikai helyzetben komoly teljesítmény volt, a lelkesedés a kiképzési és felszerelési hiányosságokat nem pótolta. Ráadásul Berzenczey elsősorban politikus volt, aki érdekeit kíméletlenül érvényesítette ellenfeleivel szemben. Ellentéteit a marosszéki és a kolozsvári központi vezetéssel a fentiekben már ismertettük. Ezen túlmenően azonban a szervező kormánybiztos beleavatkozott a szabadcsapat tisztán katonai jellegű irányításába is. Vay királyi biztos jogkörét és a katonai rangidősség elvét megsértve nem volt hajlandó elismerni Mikes Kelemen parancsnoki státuszát, holott a szeptember végén már ezred szintre fejlődő alakulatnak feltétlenül szüksége lett volna egy szakmai irányítóra. Érvei Mikes katonai képességeit illetően sem állták meg a helyüket. Az utóbbi csapatszervezési képességeit már a kolozsvári osztály felállításánál bizonyította. Azt sem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy ha Mikes nem lett volna alkalmas kombinált sereg vezetésére, akkor a szigorú Bem tábornoktól bizonyára nem kapott volna olyan feladatokat, amelyben éppen több fegyvernemből álló hadoszloppal kellett operálni.⁴⁸⁶ Mikessel ellentétben Berzenczey szeptember közepétől már nem a csapatszervezést, hanem a Székely Nemzeti Gyűlés megszervezését tekintette alapfeladatának, így a Mátyás-huszárok kiképzésére kapott pénzt is az utóbbira fordította túlnyomórészt. Így nem lehet azon csodálkozni, hogy a székely tábor dandárjaihoz rendelt Mátyás-husár egységek néhány lovasrohamot leszámítva, amelyeket többnyire a román felkelőket üldözve hajtottak végre, meghatáro-

⁴⁸⁶ Kovács 1979. 74. o. El kell ismerni, hogy Mikes valóban a huszárezrednek szervezését és vezetését tekintette fő feladatának. Amikor november 27-én Tóth Ágoston alezredes át akarta adni a csucsai dandár parancsnokságát a rangidősnek számító Mikesnek, az utóbbi ezt azzal hátrította el, „hogy ő csak a huszáraival kíván törődni.” *Irmédi-Molnár* 1938. 81. o.

zó szerepet sehol sem játszottak. A marosvásárhelyi vereség után sokan egyszerűen hazaszöktek, de volt egy mag, mintegy 350–400 fő, amely Háromszékre vonult, és tevékenyen kivették részüket a kis közösség önvédelmi harcából. Bebizonyították, hogy az alakulat felszerelve és megfelelő katonai vezetés mellett igenis méltó ellenfele a császári királyi csapatoknak is. Ez a Berzenczey által vezetett szervezés legmaradandóbb eredménye, annak ellenére, hogy a Bukovinán át Pestre menekülő kormánybiztos már nem lehetett részese a téli sikereknek.⁴⁸⁷

Eljárásunkat még egy szemponttal tudjuk igazolni. A huszárezredek kivétel nélkül – ideértve a honvéd huszárezredekét is – szervezetileg négy osztályra tagolódtak, míg a Mátyás-huszárezred öt osztályból állt. Ez a szervezeti felépítés még 1849-ben is létezett, amikor az ötödik osztályt is fel kívánták állítani.⁴⁸⁸ Az eltérés oka az lehetett, hogy Berzenczeyt tulajdonképpen a Székelyföldön bízták meg a szervezéssel, és ő a négy székely székben akart egy ezredet felállítani. Tehát minden székben egy-egy osztályt, így az alakulat katonai szervezete alkalmazkodott a székelyföld területi beosztásához. A kolozsvári osztály azonban ekkor már létezett, így azt egyszerűen hozzácsatolták a szabadcsapathoz, vagyis két, egymástól eltérő feltételek között szerveződő önkéntes lovas csapat egységesült.⁴⁸⁹

⁴⁸⁷ A Mátyás-huszárok háromszéki harcaira: *K. Horváth* 2003. 28–46. o.

⁴⁸⁸ *Kedves* 1992. 60. o.

⁴⁸⁹ *Uo.* 37. o.

RÖVIDÍTÉSEK

<i>Barcy – Somogyi</i> 1986.	<i>Barczy Zoltán – Somogyi Győző</i> : A szabadságharc hadserege. Budapest, 1986.
<i>Bauer</i> 1870.	Bauer őrnagy Bem tábornok főhadsegédének hagyományai 1848 és 1849-ből. Közli: <i>Makray László</i> képviselő és volt honvédezredes. Pest, 1870.
Berde	MOL F 247. Berde Mózes kormánybiztosi iratai
<i>Berzenczey</i> 1873.	<i>Berzenczey László</i> : Nyílt jelentés. Marosvásárhely szabad királyi város polgármestere, Borosnyai Pál urhoz. Kolozsvár, 1873.
<i>Bona</i> 1988.	<i>Bona Gábor</i> : Kossuth Lajos kapitányai. Budapest, 1988.
<i>Bona</i> 1998–1999.	<i>Bona Gábor</i> : Hadnagyok és főhadnagyok az 1848–49. évi szabadságharcban. I–III. k. Budapest, 1998–1999.
<i>Bona</i> 2000.	<i>Bona Gábor</i> : Tábornokok és törzstisztek az 1848–49. évi szabadságharcban. 3., bővített és átdolgozott kiadás. Budapest, 2000.
<i>Czetz</i> 1868.	<i>Czetz János</i> : Bem erdélyi hadjárata 1848–49-ben. Fordította Komáromi Iván. Pest, 1868.
<i>Deák</i> 1943.	<i>Deák Imre</i> : 1848, a szabadságharc története levelekben, ahogyan a kortársak látták. Budapest, 1943.
<i>Dercsényi</i>	<i>Dercsényi Kálmán</i> : Bem tábornok erdélyi hadjárata. 1848–49. H. n., é. n.
Dercsényi L.	Dercsényi László visszaemlékezése. (Dobák Géza tulajdona.)
<i>Egyed</i> 1979.	<i>Egyed Ákos</i> : Háromszék, 1848–49. Bukarest, 1979.
<i>Egyed</i> 1997.	<i>Egyed Ákos</i> : A korszerűsödő és hagyományörző Erdély. I–II. k. Csíkszereda, 1997.
<i>Egyed</i> 1998–1999.	<i>Egyed Ákos</i> : Erdély 1848–1849. I–II. k. Csíkszereda, 1998–1999.
<i>Ellenőr</i>	<i>Ellenőr</i> . Kolozsvár, 1848. Szerk.: <i>Kővári László, Dózsa Dániel</i> .
<i>Irmédi-Molnár</i> 1938.	<i>Irmédi-Molnár László</i> : Felsőszopori Tóth Ágoston honvédezredes, a XIX. Századbeli magyar térképezés úttörőjének élete és működése. (A Térképészeti Közlöny 8. számú külömfüzete.) Budapest, 1938.
GT Tr.	MOL F. 37. Gubernium Transylvanicum. Elnökségi iratok
H 2.	MOL H 2. Miniszterelnökség, OHB, Kormányzó-elnökség. Általános iratok
H 20.	MOL H. 20. Pénzügyminisztérium. Elnöki iratok
H 21.	MOL H. 21. Kossuth Lajos miniszteri iratai
H 75.	MOL H. 75. Honvédelmi minisztérium. Általános iratok
<i>Hermann</i> 1998.	<i>Hermann Róbert</i> : Csányi László kormánybiztosi iratai. I–II. k. (Zala Gyűjtemény 44.) Zalaegerszeg, 1998.
<i>Hermann</i> 1999.	<i>Hermann Róbert</i> : Az abrudbányai tragédia, 1849. Budapest, 1999.
<i>Heydte</i> 1863.	[<i>August Heydte</i> :] Der Winter-Feldzug des Revolutionskrieges in den Jahren 1848 und 1849. Leipzig, 1863. ²
HK	<i>Hadtörténelmi Közlemények</i>
HL 1848–1849.	Hadtörténelmi Levéltár, Budapest. Az 1848–49-i forradalom és szabadságharc iratai

HM	Hadügyminisztérium
<i>Honvéd</i>	<i>Honvéd</i> , 1849, Kolozsvár. Szerk.: <i>Ocsvai Ferenc</i> .
<i>Imreh</i> 2003.	<i>Imreh Sándor</i> : Visszaemlékezés az 1848–49-ik évi szabadságharcra Erdélyben. S. a. r. <i>Pásztai László</i> . Budapest, 2003.
<i>Jakab</i> 1880.	<i>Jakab Elek</i> : Szabadságharcunk történetéhez. Visszaemlékezések. Budapest, 1880.
<i>Kádár</i> 1890.	<i>Kádár József</i> : Belső-Szolnok és Doboka vármegye története. 1848–49. Ds, 1890.
<i>Kedves</i> 1992.	<i>Kedves Gyula</i> : A szabadságharc huszárai. Budapest, 1992.
<i>K. Horváth</i> 2003.	<i>K. Horváth Ignác</i> : Töredékek az 1848 és 1849-ki székely hadjáratokból. S. a. r.: <i>Demeter Lajos</i> . In: <i>Határvidék</i> . I. Sepsi-szentgyörgy. 2003. 7–52. o.
<i>Koós</i> 1890.	<i>Koós Ferenc</i> : Életem és emlékeim. 1828–1890. I. k. Brassó. 1890.
KLÖM XII.	Kossuth Lajos Összes Munkái, XII. Kossuth Lajos az első magyar minisztériumban. S. a. r. <i>Sinkovics István</i> . Budapest, 1957.
KLÖM XIII.	Kossuth Lajos Összes Munkái, XIII. Kossuth Lajos az Országos Honvédelmi Bizottmány élén. I. rész. S. a. r.: <i>Barta István</i> . Budapest, 1952.
<i>Kolozsvári Híradó</i>	<i>Erdélyi, majd Kolozsvári Híradó</i> . Kolozsvár, 1848.
<i>Kossuth Hírlapja</i>	<i>Kossuth Hírlapja</i> . Pest, 1848. Szerk.: <i>Bajza József</i> .
<i>Kovács</i> 1887.	<i>Kovács Samu</i> : Visszaemlékezések, 1830–1850. Ds, 1887.
<i>Kovács</i> 1979.	<i>Kovács Endre</i> : Bem a magyar szabadságharcban. Budapest, 1979.
<i>Kővári</i> 1861.	<i>Kővári László</i> : Erdély története 1848–49-ben. Pest, 1861.
<i>Kővári</i> 1861/a.	Okmánytár az 1848–49-ki erdélyi eseményekhez. Szerk. <i>Kővári László</i> . Pest, 1861.
<i>Közlöny</i>	<i>Közlöny</i> , 1848. Szerk.: <i>Gyurmán Adolf</i> .
<i>Miskolczy</i> 1988.	<i>Miskolczy Ambrus</i> : Erdély a forradalomban és szabadságharcban (1848–1849). In: <i>Szász Zoltán</i> (szerk.): Erdély története. III. k. 1830-tól napjainkig. Budapest, 1986. 1346–1425. o.
MOL	Magyar Országos Levéltár, Budapest
<i>Moldovan</i> 2007.	<i>Peter Moldovan</i> : Önkéntes lovasezred szervezése Erdélyben. „Kossuth-” vagy „Mátyás-huszárok” 1848. őszén. In: „A hadi történet kútfeje minden hadtudománynak.” Tanulmányok Ács Tibor tiszteletére. Szerk. <i>Prof. Szabó János</i> és <i>Hausner Gábor</i> . Budapest, 2007. 175–190. o.
MT	<i>Marczius Tizenötödike</i> , 1848–1849. Szerk.: <i>Pálffy Albert</i> .
<i>Németh</i> 2008.	<i>Németh György</i> : Gál Sándor honvédezredes 1848–1849-es tevékenysége. Csíkszereda, 2008.
OHB	Országos Honvédelmi Bizottmány
ONHT	MOL H 92. Országos Nemzetőrségi Haditanács. Közösen kezelt általános iratok
<i>Orbán</i> I–IV.	<i>Orbán Balázs</i> : A Székelyföld leírása. I–IV. k. Pest, 1868–1870.
<i>Orbán</i> 1872.	<i>Orbán Balázs</i> : A Székelyföld leírása. Aranyosszék. Pest, 1872.
<i>Pál-Antal</i> 2001.	<i>Pál-Antal Sándor</i> : Marosszék és Marosvásárhely az 1848–49-es forradalom és szabadságharc idején. Székelyudvarhely, 2001.

- Pál-Antal – Zepeczaner* 2005. *Pál-Antal Sándor – Zepeczaner Jenő*: Az 1848–1849-es forradalom és szabadságharc Udvarhelyszéken. Korabeli iratok, jegyzőkönyvek, lajstromok. Székelyudvarhely, 2005.
- Pesti Hírlap*
R 32. *Pesti Hírlap*, Pest, 1848.
MOL R 32. Az 1848-49-i forradalomra, szabadságharcra és emigrációra vonatkozó nyomtatványok
- Süli* 2000. *Süli Attila*: A nemzetőrség szervezése Erdélyben 1848 nyarán és őszén. *HK*, 2000. 3. sz. 605–628. o.
- Süli* 2004. *Süli Attila*: A honvédség szervezése Erdélyben 1848 nyarán és őszén. *Fons*, 2004. 1. sz. 39–77. o.
- Szalai* 1993. Szalai Elek visszaemlékezései 1848–49-re. Közli *Lenkefi Ferenc. HK*, 1993. 1. sz. 145–173. o.
- Székely* 1893. *Székely Gergely*: Hetvenhárom év itthon. Brassó, 1893.
- Székely határőrök* *Csikány Tamás – Demeter Lajos – Egyed Ákos – Kedves Gyula – Urbán Aladár*: Székely határőrök a magyarországi hadszíntereken. Budapest, 2008.
- Szigethy* 1868. [Szigethy Miklós:] Adatok a XI. honvédszászlóalj történetéhez. Kolozsvár, 1868.
- Szilágyi* 1898. *Szilágyi Farkas*: Alsó-Fehér vármegye 1848–49-ben. Nagyenyed, 1898.
- Szőcs* 1972. *Szőcs Sebestyén*: A kormánybiztosi intézmény kialakulása 1848-ban. (Értekezések a történeti tudományok köréből. Új sorozat. 65.) Budapest, 1972.
- TL* 1848–49. *Történelmi Lapok*. Kolozsvár, 1892–1904. Szerk.: *Kuszkó István*. 1848–1849. évi számok
- Treuenfest* 1878. *Gustav Ritter Amon von Treuenfest*: Geschichte des k. k. 11. Herzog Alexander v. Württemberg 1762 bis 1850 Székler Grenz-Huszaren. Wien, 1878.
- Trócsányi* 1956. *Trócsányi Zsolt*: Az erdélyi parasztság története. Budapest, 1956.
- Urbán* 1973. *Urbán Aladár*: A nemzetőrség és honvédség szervezése 1848 nyarán. Budapest, 1973.
- Urbán* 1980. *Urbán Aladár*: A székely katonaság segítségül hívása 1848 májusában. *HK*, 1980. 3. sz. 405–420. o.
- Urbán* 1986. *Urbán Aladár*: Batthyány Lajos miniszterelnöksége. (Nemzet és Emlékezet.) Budapest, 1986.
- Urbán* 1988. *Urbán Aladár*: Kossuth és szabadsapata 1848 őszén. *HK*, 1988. 4. sz. 638–668. o.
- Urbán* 1999. Gr. Batthyány Lajos miniszterelnöki, hadügyi és nemzetőri iratai. A dokumentumokat válogatta, jegyzeteket készített, az előszót írta *Urbán Aladár*. I–II. k. Budapest, 1999.
- Vay
Veres 1992. MOL H 113. Vay Miklós kormánybiztosi iratai
Veres Sándor emlékirata. In: *Seres András*: Szemtanúk vallomásai az 1848–49-es szabadságharcról. H. n., 1992.
- A világ vándorai
Zepeczaner 1999. A világ vándorai: Berzenczei László, Balogh József, Reményi Ede. Marosvásárhely, 1939.
Zepeczaner Jenő: Udvarhelyszék az 1848–1849-es forradalom és szabadságharc idején. Tanulmány és okmánytár az udvarhelyszéki eseményekhez. Székelyudvarhely, 1999.

Attila Süli

RAISING LAJOS KOSSUTH'S VOLUNTEERS CORPS IN TRANSYLVANIA IN 1848

Summary

On 10 August 1848 a decision was made at the Cabinet meeting in Finance Minister Lajos Kossuth's apartment that Kossuth would make a concession in the debate over army raising and he would get the right to form a volunteers corps in return. Kossuth commissioned two of his followers to form the units: László Szalay in the fatherland and László Berzenczey, a representative of Marosszék, in eastern Transylvania.

László Berzenczey was commissioned by Kossuth's decree of 17 August 1848 to raise a volunteer unit that would have been made up of one cavalry regiment, one infantry battalion, artillery and one small engineering corps. The study covers the story of the formation's battalion at Kolozsvár until the town's surrender on 16 November 1848, and that of the Székely battalions until the battle at Marosvásárhely (5 November 1848).

Recruiting for the two companies, initiated by Kelemen Mikes and Gergely Bethlen, started in July at Kolozsvár, as an integral part of the formation of the national guard and the army. By the end of October the battalion gained full efficiency. The two founders put all their effort in organisation, and this is one of the reasons why the cavalry Hussars deservedly compelled admiration with their fights against Romanian uprisers in Alsó-Fehér County and in the Mezőség. They participated in almost every battle with the Upper Transylvanian corps, their keenness and discipline proved many times exemplary.

In the meantime, the army raising in Székely land, overseen by László Berzenczey, due to the change in the political circumstances, could not expect help from the Transylvanian headquarters in September, and in the lack of capacity the fatherland was unable to send any war material. Though Berzenczey managed to win the Székelys over to the idea of the volunteers corps at general assemblies, a great achievement given the political situation, enthusiasm could not substitute for insufficient training and equipment. In addition, the government commissioner interfered in the volunteers corps's military direction. From mid-September Berzenczey saw not the troops raising as his primary task but the organising of the Székely National Assembly; thus most of the money for the training of the Mátyás-Hussars was spent on the latter. The Mátyás-Hussar units commanded to the brigades of the Székely camp, apart from the few cavalry charges that ended in chasing Romanian uprisers, did not play decisive role anywhere. Many fled home after the defeat at Marosvásárhely, but a group of 350–400 people marched to Háromszék and actively took part in the self-defence of the small community. They proved that the corps, with proper material and military command is indeed a worthy adversary of the Imperial-Royal troops. This is the longest lasting outcome of the troops raising overseen by Berzenczey, despite the fact that the commissioner fleeing via Bukovina to Pest could not take part in the winter successes.

Attila Süli

ORGANISATION DE LA TROUPE DE FRANCS-TIREURS DE LAJOS KOSSUTH
EN TRANSYLVANIE EN 1848

Résumé

Le 10 août 1848, lors de la réunion du conseil des ministres tenu dans l'appartement du ministre des finances Lajos Kossuth, il fut décidé que Kossuth devait céder dans le débat sur l'organisation de l'armée en échange d'obtenir le droit d'organiser des troupes de francs-tireurs.

Kossuth confiera cette mission d'organisation à deux de ses partisans: László Szalay en Hongrie et László Berzenczey, député de Marosszék en Transylvanie, plus précisément en terre des Sicules.

En vertu du décret de Kossuth, en date du 17 août 1848, László Berzenczey fut chargé d'organiser une troupe de francs-tireurs composée d'un régiment de hussard, d'un bataillon d'infanterie, d'une artillerie et d'une unité technique moins importante. L'étude esquisse l'histoire de l'unité de la ville de Kolozsvár et des unités de la terre des Sicules respectivement jusqu'à la reddition de la ville le 16 novembre 1848 et jusqu'à la bataille de Marosvásárhely (5 novembre 1848).

A l'initiative de Kelemen Mikes et de Gergely Bethlen, le recrutement de deux compagnies débuta en juillet à Kolozsvár en conformité avec l'organisation de la garde nationale et de l'armée de la défense nationale. Pour la fin octobre, l'unité devint complètement opérationnelle. Les deux fondateurs consacrèrent toute leur énergie à l'organisation de la troupe. C'est aussi grâce à cela que les hussards forcèrent le respect dans les combats du département d'Alsó-Fehér et de Mezőség menés contre les insurgés roumains. Attachés au corps d'armée de la Haute-Transylvanie, ils participèrent à la quasi-totalité des batailles en prouvant à plusieurs reprises leur combativité et leur discipline exemplaires.

En revanche, en terre des Sicules, en raison du changement de la situation politique, l'organisation de troupes dirigée par László Berzenczey ne pouvait plus compter sur le haut-commandement transylvanien en septembre et la Hongrie, faute de capacité, n'était pas en mesure d'envoyer des matériels. Certes, lors des assemblées populaires Berzenczey réussit à convaincre les Sicules de l'utilité de la troupe de francs-tireurs, ce qui fut un résultat remarquable compte tenu de la situation politique, mais l'enthousiasme ne pouvait pas remplacer les insuffisances en formation et en matériel. En plus de son travail d'organisation, le commissaire du gouvernement s'immisçait également dans le commandement militaire de la troupe de francs-tireurs. Contrairement à Mikes, Berzenczey estima dès la mi-septembre que sa mission principale était l'organisation de l'Assemblée nationale des Sicules et non pas celle des troupes. De ce fait, c'est pour cette assemblée qu'il dépensa la grande partie de l'argent reçu pour l'entraînement des hussards Mathias. Hormis quelques attaques de cavalerie qui se limitaient à la poursuite des insurgés roumains, les unités des hussards Mathias, subordonnées aux brigades du camp sicule, ne jouèrent de rôle important nulle part. Après la défaite de Marosvásárhely, beaucoup s'échappèrent pour rentrer, mais un groupe de 350 à 400 personnes partirent pour Háromszék où ils participèrent activement à la lutte d'autodéfense de la communauté. Ils prouvèrent que l'unité pouvait être un adversaire digne même pour les troupes impériales et royales à condition d'avoir les matériels et le commandement appropriés. Ce fut le résultat le plus durable du travail d'organisation dirigé par Berzenczey, même si le commissaire du gouvernement en fuite vers Pest via la Bucovine ne pouvait plus être là au moment du succès de ces opérations d'hiver.

Attila Süli

DIE ORGANISIERUNG DER FREISCHAREN VON LAJOS KOSSUTH IN SIEBENBÜRGEN IM JAHRE 1848

Resümee

Auf der Sitzung des Ministerrates am 10. August 1848 in der Wohnung von Finanzminister Lajos Kossuth wurde beschlossen, dass Kossuth in der Diskussion um die Armeeorganisation nachgibt, im Gegenzug jedoch das Recht der Organisation der Freischaren erhält. Kossuth gab zweier seiner Anhänger einen Auftrag zur Heeresorganisation: László Szalay für das Mutterland und László Berzenczey, einem Abgeordneten aus dem Stuhl Mieresch (Marosszék), für das Szeklerland im engeren Sinne.

László Berzenczey erhielt auf Grund der Verordnung von Kossuth vom 17. August 1848 den Auftrag zur Organisation einer Freischar, die sich aus einem Husarenregiment, einem Infanteriebataillon, einer Artillerieeinheit und einem kleineren technischen Verband zusammengesetzt hätte. Die Studie zeigt die Geschichte der Division Kolozsvár (Klausenburg) dieser Formation bis zum 16. November 1848, der Aufgabe der Stadt, sowie die der Divisionen des Szeklerlandes bis zum Gefecht bei Neumarkt am Mieresch (Marosvásárhely) am 5. November 1848 auf.

Die Werbung der beiden Kompanien, die von Kelemen Mikes und Gergely Bethlen initiiert worden war, begann noch im Juli in Kolozsvár und fügte sich organisch in die Aufstellung der Nationalgarde und der Honvéd-Armee. Bis Ende Oktober war die Division voll kampfwertig. Die beiden Gründer wandten all ihre Energie für die Organisation der Truppen auf; unter anderem dieser Tatsache ist es zu verdanken, dass sich die Husaren in den Kämpfen im Komitat Alsó-Fehér und in Mezöség zu Recht eine Anerkennung erkämpften. Sie nahmen an fast jedem Gefecht des Ober-Siebenbürgischen Korps teil und stellten ihre Kampffähigkeit und Disziplin mehrmals beispielhaft unter Beweis.

Demgegenüber konnte die von László Berzenczey im Szeklerland geleitete Truppenorganisation in der geänderten politischen Situation nicht auf Hilfe seitens des Siebenbürgischen Generalkommandos zählen und das Mutterland wäre mangels entsprechender Kapazität nicht in der Lage gewesen, Ausrüstung zu schicken. Zwar konnte Berzenczey auf den Volksversammlungen in den einzelnen Stühlen die Szekler für die Idee der Freischar gewinnen, was in der gegebenen Situation ein bedeutender Erfolg war, jedoch konnte diese Begeisterung die Mängel hinsichtlich der Ausbildung und Ausrüstung nicht wettmachen. Darüber hinaus mischte sich der organisierende Regierungsbeauftragte auch in die rein militärische Leitung der Freischar ein. Anders als Mikes, sah Berzenczey ab Mitte September nicht mehr die Truppenorganisation, sondern die Organisation der Szekler Nationalversammlung als seine Grundaufgabe an, sodass er das für die Ausbildung der Matthias-Husaren erhaltene Geld größtenteils für diese letztere Aufgabe aufwandte. Die Matthias-Husareneinheiten, die den Brigaden des Szekler Lagers zugeordnet waren, spielten mit Ausnahme einiger Kavallerieattacken, die sich in der Verfolgung der rumänischen Aufständischen erschöpften, nirgendwo eine bestimmende Rolle. Nach der Niederlage bei Marosvásárhely flohen viele nach Hause, aber es gab eine Gruppe von etwa 350-400 Mann, die nach Háromszék zog und dort am Selbstverteidigungskampf der kleinen Gemeinschaft aktiv teilnahm. Sie zeigten, dass der Verband mit entsprechender Ausrüstung und bei entsprechender militärischer Führung den kaiserlichen-königlichen Truppen Paroli durchaus bieten kann. Dies ist das dauerhafteste Ergebnis der von Berzenczey geleiteten Organisation, obwohl der über die Bukowina nach Pest fliehende Regierungsbeauftragte nicht mehr an den Wintererfolgen teilhaben konnte.

Аттила Шюли

ФОРМИРОВАНИЕ СВОБОДНЫХ ВОЙСК КОШУТА ЛАЙОША В ТРАНСИЛЬВАНИИ В 1848 ГОДУ

Резюме

10 августа 1848 года на заседании премьер-министра, проводимом на квартире министра финансов Лайоша Кошута, было принято решение о том, что Кошут сделает уступку в споре об организации армии, за что получит право организации свободных войск. Кошут дал двум своим соратникам поручение о формировании войск: Ласло Салаи в метрополии и Ласло Берзенцеи, депутату от Марошсека в Трансильвании, более конкретно – в Секейской земле.

На основании постановления Кошута от 17 августа 1848 года Ласло Берзенцеи получил приказ на формирование такого свободного войска, которое состояло бы из одного гусарского полка, одного пехотного батальона и более мелкого технического формирования. Ав-

тор статьи рассматривает историю коложварского дивизиона этого формирования до 16 ноября 1848 года, пока не был сдан город, а также историю секейфельдских дивизионов – до битвы при Марошвашархей (5 ноября 1848 года).

Начатая по инициативе Келемена Микеша и Гергея Бетлена вербовка двух рот была начата еще в Коложваре (Клуж) в июле месяце, органически связываясь с формированием национальной гвардии и армии гонимых. К концу октября дивизион стал полностью боеспособным. Микеш и Бетлен всю свою энергию вкладывали в формирование войск, можно сказать, что благодаря этому гусары по достоинству получили признание за доблестные бои против румынских повстанцев в ниже-белых комитатских и полевых боях. Они участвовали почти во всех сражениях в составе верхне-трансильванского корпуса и многократно образцово доказали свою железную дисциплину.

В противоположность этому в сентябре на Секейской земле формирование войск под руководством Ласло Берзенцеи в изменившейся политической обстановке не могло рассчитывать на помощь от главнокомандования, а метрополия из-за отсутствия средств была не в состоянии направить снаряжение. Хотя в отдельных местностях на проводимых им собраниях Берзенцеи удалось привлечь секейцев на сторону освободительной борьбы, что в данной политической обстановке было немалым результатом, однако воодушевление воинов не могло восполнить недостатки в снаряжении. Кроме того уполномоченный правительства по формированию войск вмешивался также и в чисто военное управление воюющих войск. В противоположность Микешу Берзенцеи начиная с середины сентября считал своей основной задачей уже не формирование войск, а организацию Секейского Национального Собрания, и таким образом основную часть денег, полученных на боевую выучку гусаров Матьяша, уделял на это. Части гусаров Матьяша, прикомандированные к бригадам секейского лагеря, не считая нескольких конных атак, нигде не играли решающей роли. После поражения при Марошвашархей многие солдаты убежали домой, но была группа воинов численностью 350-400 человек, которая выступила к местечку Харомсек и там деятельно участвовала в боях по самообороне за это маленькое селение. Бойцы доказали, что они, обладая надлежащим снаряжением и при соответствующем военном руководстве являются достойным противником и кайзеровских королевских войск. Это было самым значительным результатом формирования войск под руководством Берзенцеи несмотря на то, что бежавший через Буковину в Пешт уполномоченный правительства уже не мог быть участником зимних успехов.